

Οδηγός για το περιβάλλον

Πράσινο και ελεύθεροι χώροι στην πόλη

Νίκος Μπελαβίλλας, Φερενίκη Βαταβάλη

Πράσινο και ελεύθεροι χώροι στην πόλη

Νίκος Μπελαβίδης, Φερενίκη Βαταβάλη

Στον Γιώργο Ντούρο, με ευγνωμοσύνη
για την ανεκτίμητη προσωπική συνεισφορά του
στον αγώνα για ποιότητα ζωής στις πόλεις

Συγγραφείς:

Φερενίκη Βαταβάλη, Νίκος Μπελαβίλας

Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Γλωσσική επιμέλεια:

Αριάδνη Χατζηνανδρέου

Επιμελητές σειράς:

Κωνσταντίνος Λιαρίκος, Θεοδότα Νάντσου, Ηλίας Τζηρίτης

Εικονογράφηση:

Μάριος Βόντας

Σχεδιασμός-Παραγωγή:

Σχήμα & Χρώμα, Παραγωγική Μονάδα ΚΕΘΕΑ

ISBN: 978-960-85918-8-2

© **Copyright:** WWF Ελλάς

Το βιβλίο έχει τυπωθεί σε χαρτί Soporset
Premium Offset/100 gr πιστοποιημένο κατά FSC

FSC / Cert no. SW-COC-1783

© 1996 Forest Stewardship Council

Ο ΟΜΙΛΟΣ EUROBANK EFG

Ο όμιλος Eurobank EFG, σε συνεργασία με το Κοινωνοφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, ανακοίνωσε το 2007 το πρόγραμμα «Είναι Καθήκον μας» (www.inekathikonmas.gr), ύψους €60.000.000, για τη στήριξη των πολιτών και των περιοχών που επλήγησαν από τις καταστροφικές πυρκαγιές του Αυγούστου 2007. Περίοπτη θέση στο πρόγραμμα κατείχε η ενίσχυση του εθελοντικού κινήματος στη χώρα μας, ως κρίσιμου πυλώνα στην προστασία του περιβάλλοντος.

Στο πλαίσιο αυτό, το τριετές πρόγραμμα του WWF Ελλάς για την έκδοση και παρουσίαση δέκα «Οδηγών για το Περιβάλλον» θα αποτελέσει, πιστεύουμε, ένα σημαντικό εργαλείο για όλους τους εθελοντές που διαθέτουν τον ελεύθερο χρόνο τους στην υπηρεσία του κοινωνικού συνόλου. Η πρωτοβουλία μας αυτή εντάσσεται, παράλληλα, στο ευρύτερο πρόγραμμα κοινωνικής προσφοράς του ομίλου Eurobank EFG, το οποίο αναπτύσσουμε με συνέπεια τα τελευταία χρόνια στους τομείς της παιδείας, του πολιτισμού, του αθλητισμού και της προστασίας του περιβάλλοντος. Με τις πρωτοβουλίες αυτές φιλοδοξούμε να συμβάλουμε, στο μέτρο των δυνατοτήτων μας, στην κοινωνική ευημερία και στη βιώσιμη ανάπτυξη.

Eurobank EFG

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το βιβλίο αυτό βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ερευνητική εμπειρία του Εργαστηρίου Αστικού Περιβάλλοντος του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και στον διαρκή επιστημονικό διάλογο με τους συναδέλφους μας σε αυτό. Ειδικά οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τον καθηγητή Γιάννη Πολύζο, την καθηγήτρια και δασκάλα μας Μαρία Μαντουβάλλου, τον Γιώργο Πατρίκιο, επίκουρο καθηγητή ΔΠΘ και τους νέους συναδέλφους, ερευνητές του Εργαστηρίου, Πασχάλη Σαμαρίνη, Ευαγγελία Χατζηκωνσταντίνου και Λουκά Τριάντη.

Ευχαριστούμε θερμά τον Δημήτρη Μέλισσα, αναπληρωτή καθηγητή ΕΜΠ και τη δικηγόρο Μαρία Σταθάκη οι οποίοι συνέβαλαν με τις νομικές τους γνώσεις στον έλεγχο του θεσμικού πλαισίου για το αστικό πράσινο και τους ελεύθερους χώρους. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η συμβολή στην έρευνα πεδίου, της φοιτήτριάς μας στην Αρχιτεκτονική Σχολή Πολίνας Πρέντου.

Τέλος, ευχαριστούμε τη φίλη Θεοδότη Νάντσου για την πολύχρονη συνεργασία και τις εποικοδομητικές της επισημάνσεις στη συγραφή του βιβλίου.

Οι συγγραφείς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
----------------	---

Εισαγωγή	11
----------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΠΡΑΣΙΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ

ΧΩΡΟΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ	15
-----------------------	----

1.1 Αστικοί κοινόχρηστοι χώροι	20
--------------------------------------	----

1.1.1 Δρόμοι	20
--------------------	----

1.1.2 Πεζόδρομοι	21
------------------------	----

1.1.3 Πλατείες	23
----------------------	----

1.1.4 Πάρκα και άλση	26
----------------------------	----

1.1.5 Κήποι	28
-------------------	----

1.2 Ιδιωτικοί ελεύθεροι χώροι στην πόλη	32
---	----

1.3 Οι αστικοί χώροι ειδικών ρυθμίσεων	36
--	----

1.3.1 Αρχαιολογικοί χώροι	37
---------------------------------	----

1.3.2 Τα στρατόπεδα στην πόλη	42
-------------------------------------	----

1.4 Μεγάλοι φυσικοί σχηματισμοί μέσα ή γύρω από την πόλη	44
---	----

1.4.1 Περιαστικό πράσινο	44
--------------------------------	----

1.4.2 Φυσικά υδάτινα στοιχεία	49
-------------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΓΙΑ ΠΡΑΣΙΝΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ

ΣΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ	61
-------------------	----

2.1 Πόσο πράσινο;	62
-------------------------	----

2.2 Διεθνείς και ελληνικές προδιαγραφές	65
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΚΑΙ ΧΩΡΩΝ ΠΡΑΣΙΝΟΥ	73
--------------------------	----

3.1 Πώς υπερασπιζόμαστε τους ελεύθερους χώρους και το πράσινο;	74
---	----

3.2	Ποια βήματα ακολουθούμε για να προστατεύσουμε και να διεκδικήσουμε την κατοχύρωση ενός ελεύθερου χώρου;	76
3.2.1	Στην Τοπική Αυτοδιοίκηση	77
3.2.2	Στα Υπουργεία	78
3.2.3	Στη Δικαιοσύνη	79
3.2.4	Στο Κοινοβούλιο	80
3.2.5	Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο	80
3.3	Δύο χρυσοί κανόνες για το πώς απευθυνόμαστε στα θεσμικά όργανα	81
3.4	Τι είναι μια ένωση πολιτών;	87

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΘΕΣΜΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΡΥΘΜΙΣΗΣ

ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΧΩΡΩΝ	93
---	----

4.1	Πώς κατοχυρώνεται ένα ελεύθερος και πράσινος χώρος;	94
4.2	Ποιος διαχειρίζεται και φροντίζει έναν ελεύθερο χώρο;	97
4.3	Τι επιτρέπεται και τι απαγορεύεται; Συμβατές και ασύμβατες κατασκευές και χρήσεις σε ελεύθερους χώρους και χώρους πρασίνου	99
4.3.1	Τι επιτρέπεται;	99
4.3.2	Τι απαγορεύεται;	100

Επίλογος	103
-----------------------	-----

Βιβλιογραφία	105
---------------------------	-----

Παράρτημα	109
------------------------	-----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μέσα από τη σειρά των δέκα Οδηγών για την υποστήριξη του δύσκολου έργου της κοινωνίας των πολιτών, το WWF Ελλάς ελπίζει να συμβάλει αποφασιστικά στον κοινό αγώνα για αποτελεσματική αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης.

Ο οδηγός που κρατάτε στα χέρια σας πραγματεύεται ένα κορυφαίο ζήτημα ποιότητας του περιβάλλοντος και της ζωής στις πόλεις και έχει συνταχθεί από δυο επιστήμονες με αναμφισβήτητη εμπειρία στα ζητήματα διαμόρφωσης και διαχείρισης κοινόχρηστων χώρων αστικού πρασίνου. Το αστικό πράσινο, οι κοινόχρηστοι δηλαδή χώροι πρασίνου, είναι ανεκτίμητος πλούτος για τα αστικά κέντρα της χώρας. Με δεδομένο ότι κάθε κάτοικος της Αθήνας απολαμβάνει τη χαμηλότερη κατά κεφαλήν αναλογία πρασίνου στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ανάγκη προστασίας των λίγων κοινόχρηστων χώρων πρασίνου που μας έχουν απομείνει θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται από την Πολιτεία ως επείγουσα προτεραιότητα. Δυστυχώς όμως, αυτές οι πράσινες γωνιές όλων των μεγάλων πόλεων της Ελλάδας αντιμετωπίζονται μάλλον σαν υποψήφιοι χώροι φιλοξενίας μικρών και μεγάλων κατασκευών, εμπορικών δραστηριοτήτων και αθλητικών και άλλων εγκαταστάσεων ή σαν σκουπιδότοποι, παρά ως αναντικατάστατοι περιβαλλοντικοί πόροι και τόποι αναψυχής και ξεκούρασης των πολιτών.

Μόνη ελπίδα ώστε να αντιστραφεί αυτή η αρνητική κατάσταση είναι η συνειδητοποίηση από τους πολίτες ότι η προάσπιση αυτού του κοινού περιβαλλοντικού αγαθού και του δικαιώματος όλων σε υγιές περιβάλλον είναι τελικά δική μας υπόθεση. Με κατάλληλη, πάντα, επιστημονική τεκμηρίωση του λόγου και του αντιλόγου και με σωστή χρήση των νομικών εργαλείων που μας παρέχει το ισχύον θεσμικό πλαίσιο οφείλουμε συνολικά ως κοινωνία να αντισταθούμε στην ισχυρή ακόμα προσκόλληση του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης στην οικοδομή, εις βάρος, συνήθως, του ελεύθερου φυσικού χώρου.

Οφείλουμε να θωρακίσουμε την τόσο αυτονόμη αλλά και τόσο
βολή ποιότητα ζωής που ενυπάρχει στις αδόμητες και κοινόχρη-
στες φυσικές γωνιές των πόλεων.

Τον οδηγό αυτόν τον αφιερώνουμε με ευγνωμοσύνη και συγκίνηση
στον Γιώργο Ντούρο, τον πρώην Δασάρχη Πάρνηθας και Διευθυντή
Αισθητικών Δασών, Δρυμών και θήρας του Υπουργείου Αγροτικής
Ανάπτυξης, του οποίου η ξαφνική απώλεια τον Ιανουάριο του 2008
άφησε πολύ φτωχότερο τον αγώνα πολλών πολιτών και οργανώ-
σεων για προστασία των κοινόχρηστων αστικών χώρων πρασίνου.

Με την ελπίδα πως ο οδηγός αυτός θα συμβάλει στην τόνωση του
αγώνα για ποιότητα ζωής στις πόλεις, τον παραδίδουμε ως εργα-
λείο στα χέρια μιας ολοένα και πιο ισχυρής περιβαλλοντικής κοι-
νωνίας πολιτών.

Δημήτρης Καραβέλλης

Διευθυντής, WWF Ελλάς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια, κυρίως μετά το 2004, η έλλειψη πρασίνου στις ελληνικές πόλεις αναδείχθηκε ως ένα από τα κύρια περιβαλλοντικά ζητήματα. Η πλημμυρίδα δημόσιων και ιδιωτικών οικοδομικών έργων και έργων οδοποιίας κατά την ολυμπιακή και μεταολυμπιακή περίοδο, η ιδιωτικοποίηση «παραδοσιακών» ελεύθερων χώρων όπως οι ακτές, τα πάρκα, τα περιαστικά δάση, η έκπτωση της αξίας του πρασίνου και του δημόσιου χώρου, αλλά και η απώλεια χιλιάδων στρεμμάτων δάσους στις μεγάλες πυρκαγιές των τελευταίων ετών προκάλεσαν μία σημαντική αλλαγή στη συνείδηση της κοινής γνώμης. Πολίτες άρχισαν να αντιδρούν, να υπερασπίζονται ελεύθερους χώρους, να διεκδικούν τη δημιουργία νέων χώρων πρασίνου. Οι μεγάλες απώλειες πολύτιμου πρασίνου στις πόλεις μας και γύρω από αυτές έχουν τη δική τους συμβολή στη γιγάντωση παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων και, κυρίως, στην κλιματική αλλαγή και την υπερθέρμανση του πλανήτη. Με αυτήν τη συνείδηση, όλο και περισσότεροι άνθρωποι εμπλέκονται στην προσπάθεια για την προστασία και διάσωση των πράσινων χώρων.

Η καλύτερη, ίσως, εισαγωγή για αυτόν τον οδηγό είναι κάποια λόγια του Γιώργου Ντούρου, του πρώην Δασάρχη Πάργης που «έφυγε» το 2008, αφήνοντας όμως σε όλους μας τους αγώνες και την πολύτιμη συνεισφορά του για την προστασία της ελληνικής φύσης και ειδικότερα των πράσινων «πνευμόνων» των πόλεων:

«Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στην πόλη και η αποκοπή του αστικού πληθυσμού από το φυσικό περιβάλλον αντανακλούν στην υγεία και στον ψυχισμό του ανθρώπου της πόλης. Δημιουργούν ένα έλλειμμα ψυχής, μία παθολογική κατάσταση και μία τάση φυγής προς το ύπαιθρο, σε βουνά και ακτές, στα χωριά και τα εξοχικά σπίτια, όπου ο άνθρωπος αποζητάει την αναψυχή. Τα προβλήματα αυτά της πόλης μπορούν, ως ένα βαθμό, να θεραπεύσουν ή να

μετριάσουν οι υπαίθριοι χώροι πρασίνου στον αστικό ιστό, τα πάρκα και τα άλση, τα περιαστικά δάση»¹.

Ο οδηγός για το πράσινο και τους ελεύθερους χώρους στην πόλη πραγματεύεται αυτά τα ζητήματα.

Το δικαίωμα στην πόλη: Κινήματα πόλης στην Ελλάδα από το 1960 μέχρι τις μέρες μας

Οι σημερινοί αγώνες για την πόλη έχουν προϊστορία. Στα μεταπολεμικά χρόνια, στην Ευρώπη, στις ΗΠΑ και στη Λατινική Αμερική εμφανίστηκε ένα εκτός των θεσμών ρεύμα διεκδίκησης και συμμετοχής πολιτών στα ζητήματα πόλης. Εκφράστηκε με συγκροτήσεις τοπικών κινημάτων τα οποία αφορούσαν στη διεκδίκηση παιδικής στέγης, στην αποτροπή έργων που κατέστρεφαν το περιβάλλον, στη διάσωση δασών και πάρκων τα οποία καταστρέφονταν από την κατασκευή νέων αεροδρομίων και αυτοκινητοδρόμων, στον έλεγχο της ρύπανσης σε ποτάμια και λίμνες που προκαλούσαν βιομηχανίες.

Το **δικαίωμα στην πόλη**, όπως ονομάστηκε από το ομώνυμο βιβλίο² του Henry Lefebvre, αποτέλεσε μία νέα πολιτική αξία, δραστηριοποίησε πολίτες και κινήματα, τα οποία με τη σειρά τους κατόρθωσαν με τους αγώνες τους να βελτιώσουν τις συνθήκες κατοίκησης τους και το περιβάλλον των σύγχρονων μεγαλουπόλεων. Τα σημερινά κινήματα πόλης κατάγονται από αυτές τις πρωτοποριακές συλλογικές δράσεις και έχουν τη βάση τους στις θεωρητικές αναζητήσεις εκείνης της εποχής.

1. Το κείμενο αυτό του Γιώργου Ντούρου γράφτηκε το 2001, ως συνεισφορά στην προσπάθεια του Παρατηρητηρίου Ελεύθερων Χώρων. Είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.asda.gr/elxoroι/ntouros.htm> [τελευταία πρόσβαση: 28 Απριλίου 2008].

2. Lefebvre, H., Δικαίωμα στην πόλη. Χώρος και πολιτική. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1977. Βλ. επίσης Καστέλς, Μ., Πόλη και κοινωνικοί αγώνες. Εκδόσεις Αγώνας, 1980.

Από τη δεκαετία του '60 και του '70 εμφανίστηκαν στην Ελλάδα κινήματα πολιτών τα οποία διεκδικούσαν το δικαίωμα στη στέγη και στην ποιότητα του περιβάλλοντος. Δύο από αυτά μπορούν να θεωρηθούν οι πρόγονοι των σημερινών κινήματων πόλης. Είναι το κίνημα στέγης της Δραπετσώνας (1960) και του Περάματος (1973). Στις δύο αυτές περιπτώσεις οι κάτοικοι των συνοικιών εμπόδισαν την κατεδάφιση των κατοικιών τους, που είχε προγραμματιστεί με πρόσχημα την «εξυγίανση» των γειτονιών τους.

Από τη μεταπολίτευση αναπτύχθηκαν κινήματα με αμιγώς περιβαλλοντικά αιτήματα. Το κίνημα για τις «χαβούζες» στο Κερατσίνι (1977) και στον Άγιο Ιωάννη Ρέντη (1978), οι Πολίτες κατά του Νέφους (1978-82), η κινητοποίηση κατά της διαπλάτυνσης της Ιεράς Οδού στο Βοτανικό και της κατασκευής περιφερειακής λεωφόρου στο Σείχ-Σου της Θεσσαλονίκης, η κίνηση κατά της καταστροφής του πάρκου της λεωφόρου Γεωργίου Παπανδρέου στο Ζωγράφου (1983-1986), η Επιτροπή Πολιτών Εξαρχείων (1986-1988), είναι μερικά από αυτά.

Από το 2004, εκατοντάδες κινήσεις πολιτών σε όλη την Ελλάδα διεκδίκησαν τη μη οικοδόμηση δημόσιων και ιδιωτικών ελεύθερων χώρων, την προστασία ιστορικών συγκροτημάτων, την ελεύθερη πρόσβαση στις ακτές και άλλους δημόσιους χώρους.

Σημαντικές στιγμές αποτελούν οι κινητοποιήσεις πολιτών για τους περιφερειακούς δρόμους στον Υμηττό, για την απελευθέρωση της ακτής του Ελληνικού και του Μοσχάτου, για το Μητροπολιτικό Πάρκο Γουδί-Ιλίου και τον Ελαιώνα, το άλσος της Νέας Φιλαδέλφειας, το Αττικό Άλσος στο Γαλάτσι, τη Μαρίνα Ζέας και τα οικόπεδα ΧΡΩΠΕΙ στον Πειραιά, το πάρκο στα Λιπάσματα Δραπετσώνας, τους ελεύθερους χώρους στο κέντρο της Αθήνας και στο Μαρούσι, τις προσφυγικές κατοικίες της Λεωφόρου Αλεξάνδρας, τη διάσωση του Ξενία και της κεντρικής πλατείας στα Γιάννενα, τη διακοπή των γιγαντιαίων επεκτάσεων στο λιμάνι της Νάξου και του Ευδήλου της Ικαρίας εις βάρος της ακτογραμμής και των ελεύθερων χώρων των παραδοσιακών οικισμών.

Σε αρκετές περιπτώσεις οι κινήσεις πολιτών πέτυχαν τη διάσωση μεγάλων ή μικρών ελεύθερων και πράσινων χώρων. Στη Νέα Φιλαδέλφεια αναστάληκε η καταστροφή του άλσους και η κατασκευή γηπέδου με εμπορικό κέντρο. Στη Ζέα κατοχυρώθηκε ο ελεύθερος και δημόσιος χαρακτήρας της παραλίας, ενώ αποτράπηκε η επέκταση των εγκαταστάσεών της. Στην Πειραιϊκή αποξηλώθηκαν οι αυθαίρετες κατασκευές αναψυχής από τον αρχαιολογικό χώρο της ακτής. Στο Ελληνικό άνοιξε η δημόσια ακτή κολύμβησης και κατεδαφίστηκαν οι αυθαίρετες περιφράξεις. Επίσης πολύ επιτυχημένη ήταν η έκβαση των πολύχρονων προσπαθειών του Πολιτιστικού Συλλόγου Αμπελοκήπων για δημιουργία χώρου πρασίνου στον εγκαταλελειμμένο χώρο πρώην εγκαταστάσεων αποκατάστασης πολιτικών αναπήρων (ΚΑΠΑΨ). Το πάρκο αυτό των 10 στρεμμάτων δίνει σήμερα ζωή σε μια πυκνοδομημένη γειτονιά! Το 2008-2009 στον Ελαιώνα αποτράπηκε η κατασκευή εμπορικού κέντρου δίπλα στο υπό κατασκευή νέο γήπεδο του Παναθηναϊκού, ενώ στο κέντρο της Αθήνας οι πολίτες υπερασπίστηκαν με επιτυχία δύο μικρούς χώρους πρασίνου, στην Κυψέλη και στα Εξάρχεια. Τέλος, η ενεργοποίηση δεκάδων, πλέον, κινήσεων πολιτών έχει δημιουργήσει τα τελευταία χρόνια ένα αξιόλογο δίκτυο συντονισμού, τουλάχιστον σε επίπεδο Λεκανοπεδίου³.

3. Βλ. Πανεπτικό Δίκτυο για τους Ελεύθερους Χώρους και Παρατηρητήριο Ελεύθερων Χώρων Αθήνας-Αττικής <http://www.asda.gr/elxoroι/> (τελευταία πρόσβαση 9/5/2009).

Δέδε Μ., Παπασταθοπούλου Χρ. (2009) Κινηματική αυτοδιοίκηση, Φάκελος, Ελευθεροτυπία, 9/5/2009.

Τι είναι
οι πράσινοι και
οι ελεύθεροι χώροι
στην πόλη

Σε κάθε πόλη υπάρχουν ελεύθεροι χώροι. Σε κάθε πόλη υπάρχουν πράσινοι χώροι. Αυτοί είναι οι εκτάσεις χωρίς κτίρια, οι δρόμοι, οι πεζόδρομοι, οι πλατείες, οι παιδικές χαρές, οι παραλίες όταν οι πόλεις είναι παραθαλάσσιες, τα ρέματα μέσα στις πόλεις, οι ανοιχτοί αρχαιολογικοί χώροι, τα πάρκα ή άληση, οι κήποι, οι ανοιχτές και χωρίς κτίρια αθλητικές εγκαταστάσεις. Όλοι αυτοί οι χώροι είναι ανοιχτοί, κατά κανόνα δημόσιοι και σε αυτούς έχουν πρόσβαση όλοι οι πολίτες.

Στα ιδιόκτητα οικόπεδα αφήνονται υποχρεωτικά ακάθυπτοι χώροι. Αυτό γίνεται για τον αερισμό και το φωτισμό των κτιρίων που κτίζονται επάνω τους, για τη λειτουργική συγκρότηση του αστικού χώρου και τη διαφύλαξη φυσικών επιφανειών. Όμως αυτοί δεν είναι ανοιχτοί στους κατοίκους, ούτε προσμετρώνται στους ελεύθερους χώρους μίας πόλης. Υπάρχουν ακόμη και ιδιόκτητοι ή κλειστοί ελεύθεροι ή πράσινοι χώροι. Όπως, για παράδειγμα, ένα μεγάλο παλαιό κτήριο στο εσωτερικό μίας πόλης ή ο πράσινος χώρος μίας πανεπιστημιούπολης. Το μεγάλο μέγεθος ενός τέτοιου χώρου όπως και η βλάστησή του, τον κάνουν σημαντικό για την πόλη, παρότι μπορεί να είναι περιφραγμένος ή ιδιωτικός.

Η σημασία του πρασίνου και των ελεύθερων χώρων στην πόλη είναι εξαιρετικά μεγάλη για την ποιότητα ζωής του κατοίκου, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις πόλεων με υψηλές πυκνότητες δόμησης, καθώς από την ύπαρξή τους προκύπτουν σημαντικά οικολογικά και κοινωνικά οφέλη όπως:

- Βελτιώνουν σημαντικά την **ποιότητα του αέρα**. Τα δένδρα παράγουν οξυγόνο και φιλτράρουν τους αέριους ρυπαντές, όπως το μονοξείδιο του άνθρακα, το διοξείδιο του θείου και το διοξείδιο του αζώτου.
- Συμβάλλουν στη **μείωση της θερμοκρασίας**, γεγονός σημαντικό για τις μεσογειακές πόλεις, ιδιαίτερα κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

- Απορροφούν τους θορύβους της πόλης. Είναι τα καλύτερα φυσικά ηχοπετάσματα.
- Είναι τα τελευταία **καταφύγια βιοποικιλότητας** στα αστικά κέντρα.
- Μειώνουν τον **κίνδυνο πλημμυρών**, καθώς απορροφούν το νερό της βροχής, εμπλουτίζοντας ταυτόχρονα τον υδροφόρο ορίζοντα.
- Είναι **καταφύγια αναψυχής, χαλάρωσης ή άθλησης και κοινωνικής συναναστροφής** για τον κάτοικο της πόλης.
- Αναβαθμίζουν την **έννοια της γειτονιάς και τις κοινωνικές σχέσεις** στις πόλεις.
- Είναι **χώροι συγκέντρωσης των κατοίκων σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης**, όπως σε σεισμούς και φωτιές.

Επίσης, δεν είναι αμελητέα τα οικονομικά οφέλη που προκύπτουν από την αύξηση του πρασίνου, με σημαντικότερο όλων την εξοικονόμηση ενέργειας. Η αναβάθμιση του πρασίνου, παράλληλα, σημαίνει αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, βελτίωση της ελκυστικότητας και της επισκεψιμότητας μίας περιοχής.

Πώς κατηγοριοποιούνται οι ελεύθεροι και πράσινοι χώροι;

Οι **ελεύθεροι χώροι** στην πόλη χαρακτηρίζονται από μεγάλη ποικιλία ως προς τα χαρακτηριστικά τους και τη συμμετοχή τους στη διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος. Ειδικότερα, οι ελεύθεροι χώροι μπορεί να διακριθούν:

→ Με βάση τη **σημασία** τους για την πόλη, σε τοπικούς, υπερτοπικούς και μητροπολιτικούς.

Παράδειγμα: Μητροπολιτικής σημασίας είναι το Δάσος Σέιχ-Σου στη Θεσσαλονίκη και το Πάρκο «Αντώνης Τρίτσης» στην Αθήνα. Υπερτοπικής σημασίας είναι η πλατεία Νέας Σμύρνης ως τόπος αναψυχής πολλών Δήμων της ανατολικής Αθήνας. Τοπικής σημασίας είναι μία μικρή δημοτική πλατεία.

→ Με βάση το **ιδιοκτησιακό καθεστώς**, σε δημόσιους και ιδιωτικούς.

Παράδειγμα: Δημόσιος είναι ένας δρόμος, ιδιωτικός ελεύθερος χώρος είναι ο ακάλυπτος μίας πολυκατοικίας.

→ Με βάση τη **χρήση** τους, σε κοινόχρηστους και μη. Η διάκριση αυτή συνδέεται και με το ιδιοκτησιακό καθεστώς, χωρίς όμως αυτός να είναι καθοριστικός παράγοντας, καθώς μπορεί να έχουμε έναν ελεύθερο χώρο ιδιοκτησίας του δημοσίου που να μην είναι προσβάσιμος από τους πολίτες και έναν ιδιωτικό χώρο που να είναι ανοιχτός σε όλους.

Παράδειγμα: Κοινόχρηστος είναι ο χώρος μίας παιδικής χαράς. Κοινόχρηστος, αν και ιδιωτικός, είναι ο χώρος της παρόδιας στοάς μίας πολυκατοικίας. Μη κοινόχρηστος είναι ένας περιφραγμένος και όχι προσβάσιμος ελεύθερος χώρος όπως μία αδόμητη στρατιωτική έκταση.

→ Με βάση τη **θέση** τους σε σχέση με την πόλη, σε αστικούς και περιαστικούς.

Παράδειγμα: Αστικός ελεύθερος χώρος είναι η πλατεία Μιαούλη στην Ερμούπολη. Περιαστικός ελεύθερος χώρος είναι η παραλία στα Ιωάννινα.

→ Με βάση τη **λειτουργία** τους, σε χώρους πρασίνου, συνάθροισης, άθλησης, περιπάτου, κυκλοφορίας, πολιτισμού ή σε χώρους που συνδυάζουν τα πιο πάνω.

Παράδειγμα: Ένας δρόμος μπορεί να είναι χώρος κυκλοφορίας και περιπάτου. Μία πλατεία μπορεί να είναι χώρος παιχνιδιού και χαλάρωσης, χώρος κοινωνικών εκδηλώσεων και συγκέντρωσης σε έκτακτες συνθήκες.

Το **πράσινο**, με ποσοτικές και ποιοτικές διαφοροποιήσεις, αποτελεί συστατικό στοιχείο των ελεύθερων χώρων. Μπορεί να διακριθεί:

→ Με βάση τη **προέλευσή** του, σε αυτοφυές και σε ανθρωπογενές.

Παράδειγμα: Αυτοφυές είναι το πράσινο του Αιγάλεω και του Ποικίλου, ανθρωπογενές είναι το πάρκο Αλκαζάρ στη Λάρισα.

→ Με βάση το **χαρακτήρα** του, σε αστικό, αγροτικό και δασικό.

*Παράδειγμα: Αστικό πράσινο είναι το πάρκο του Πηνειού στο κέντρο των Τρικάλων, αγροτικό πράσινο είναι τα εναπομείναντα ελαιοχώ-
ραφα στο Βοτανικό και το Αιγάλεω, δασικό πράσινο είναι το πρά-
σινο της Πάρνηθας.*

→ Με βάση το **ύψος**, σε χαμηλό και ψηλό.

*Παράδειγμα: Χαμηλό πράσινο έχει η πλατεία Αριστοτέλους στη
Θεσσαλονίκη. Ψηλό πράσινο έχει το Πεδίο του Άρεως στην Αθήνα.*

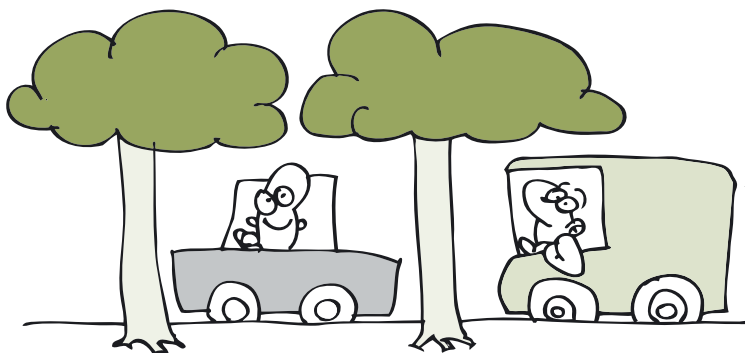
Στο κεφάλαιο αυτό επισημαίνονται τέσσερις αρκετά διακριτές κατη-
γορίες ελεύθερων χώρων, με βάση τη θέση στην πόλη και το θεσμι-
κό και ιδιοκτησιακό καθεστώς που τους διέπει:

- **Αστικοί κοινόχρηστοι χώροι**
- **Ιδιωτικοί ελεύθεροι χώροι**
- **Αστικοί χώροι ειδικών ρυθμίσεων**
- **Μεγάλοι φυσικοί σχηματισμοί μέσα ή γύρω από την πόλη**

Σε κάθε μία από αυτές τις κατηγορίες εντοπίζονται παρακάτω ορι-
σμένες τυπολογίες ελεύθερων χώρων, με βάση επιμέρους χαρα-
κτηριστικά και φωτίζονται ορισμένες κρίσιμες πτυχές για τη διαχεί-
ριση και το σχεδιασμό τους.

1.1

ΑΣΤΙΚΟΙ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΟΙ ΧΩΡΟΙ

1.1.1

ΔΡΟΜΟΙ

Δρόμοι ή οδοί είναι οι κοινόχρηστες εκτάσεις που εξυπηρετούν κυρίως τις ανάγκες κυκλοφορίας.

Σε έναν τυπικό αστικό δρόμο μπορεί να υπάρχουν διαβάσεις πεζών και πεζοδρόμια, οριοθετώντας την κίνηση των οχημάτων από την κίνηση των πεζών, φυτεύσεις, διαχωριστικές νησίδες που χωρίζουν την κυκλοφορία, λωρίδες κίνησης ποδηλάτων και χώροι για τη στάθμευση των οχημάτων. Εκτός από την κυκλοφοριακή, πολεοδομική και συμβολική σημασία του δρόμου, δεν πρέπει να παραβλέψουμε τις περιβαλλοντικές διαστάσεις του. Από περιβαλλοντική σκοπιά, η συμβολή του - ιδιαίτερα σε πυκνοδομημένα τμήματα της πόλης - περιορίζεται στην κίνηση των αέριων μαζών κατά μήκος του, ενώ δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την επιβάρυνση που υφίσταται το αστικό μικροκλίμα. Η ασφάλτος, η ατμοσφαιρική ρύπανση από τις εξατμίσεις των οχημάτων, η θερμότητα που εκπέμπουν οι μηχανές και οι μεταλλικές επιφάνειες των αυτοκινήτων, επιβαρύνουν σημαντικά το μικροκλίμα της πόλης. Για αυτό οι δενδροστοιχίες στις πλευρές των δρόμων, εκτός των άλλων, μειώνουν τις αρνητικές επιπτώσεις, προσφέροντας δροσιά και σκιά για τους πεζούς το καλοκαίρι.

Η αδυναμία των δρόμων, λόγω της ασφαλιτόστρωσης, να απορροφήσουν τα νερά της βροχής ενισχύουν τις πλημμύρες και κατ' επέκταση συμβάλλουν στην εξάντληση των υπόγειων νερών. Οι παρόδιες φυτεύσεις με δενδροστοιχίες, μεγάλα ή μικρά δένδρα, με θάμνους, περιορίζουν κάπως αυτά τα μειονεκτήματα.

Στους μεγάλους δρόμους και στις λεωφόρους ταχείας κυκλοφορίας τα φράγματα πρασίνου με ψηλά αειθαλή δένδρα είναι απαραίτητα για να προστατευθούν οι γειτονικές περιοχές κατοικίας από τις αρνητικές επιπτώσεις (χημική ρύπανση, ηχορύπανση, ακραίες θερμοκρασίες).

ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ

1.1.2

Πεζόδρομοι είναι οι δρόμοι που έχουν ως αποκλειστικό ή κύριο προορισμό την κίνηση πεζών, μόνιμα ή περιοδικά.

Άλλες φορές σε έναν πεζόδρομο επιτρέπεται η κίνηση τροχοφόρων για ορισμένες ώρες ή μόνο η κίνηση μέσων μαζικής μεταφοράς (λεωφορεία, τραμ). Υπάρχουν και πεζόδρομοι με ήπια κυκλοφορία μικρού αριθμού οχημάτων, κυρίως σε περιοχές κατοικίας, οι οποίοι ονομάζονται στη διεθνή βιβλιογραφία «woonerf».

Οι πεζόδρομοι συμβάλλουν στην καλύτερη λειτουργία του κέντρου της πόλης, των εμπορικών περιοχών, των περιοχών αναψυχής, των περιοχών κατοικίας. Σε έναν πεζόδρομο μπορούν να υπάρχουν δένδρα, δενδροστοιχίες, θάμνοι, μικρά καθιστικά, χώροι παιχνιδιού, στέγαστρα για ξεκούραση αν το πλάτος τους και ο χαρακτήρας τους το επιτρέπει. Ένας πεζόδρομος μπορεί επίσης να είναι κατασκευασμένος από υλικά φιλικά προς το περιβάλλον: Δαπεδοστρώσεις με κυβόλιθους επάνω σε άμμο που απορροφούν το νερό, πατημένο χώμα, διάτρητες πλάκες, μεγάλες φυτεμένες ζώνες.

Ένας εμπορικός πεζόδρομος επιτρέπει τον περίπατο των πολιτών και βοηθάει στην καλύτερη λειτουργία της αγοράς. Τα τελευταία χρόνια οι πεζόδρομοι αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα στα ιστορικά κέντρα

των πόλεων (π.χ. οδός Ερμού, Πλάκα) ή στους παραδοσιακούς οικισμούς (π.χ. Ύδρα, Ρόδος, Κέρκυρα), αυξάνοντας την ελκυστικότητα του χώρου και την τουριστική κίνηση. Οι πεζόδρομοι σε πυκνοδομημένες περιοχές κατοικίας αποτελούν συχνά τη μοναδική λύση για την εξασφάλιση ελεύθερου χώρου για τους κατοίκους. Σε περιοχές κατοικίας οι πεζόδρομοι δίνουν χώρο στα παιδιά για παιχνίδι, χωρίς τον κίνδυνο από τα αυτοκίνητα, προστατεύουν την είσοδο ενός σχολείου ή ενός αθλητικού χώρου. Ένας πεζόδρομος δίπλα σε έναν αρχαιολογικό χώρο συνδέει το χώρο αυτό με τον αστικό ιστό.

Στους πεζόδρομους είναι απαραίτητο να εξασφαλίζεται η διέλευση των οχημάτων πρώτης ανάγκης, κυρίως πυροσβεστικών και ασθενοφόρων. Για αυτό το σκοπό πρέπει να υπάρχει σε όλο το μήκος του μία ελεύθερη ζώνη κατάλληλου πλάτους. Επομένως η κατάληψη ενός πεζόδρομου ή της εισόδου του από σταθμευμένα αυτοκίνητα θέτει σε κίνδυνο τους κατοίκους των κτιρίων που βρίσκονται στις πλευρές του.

Ο σχεδιασμός των πεζόδρομων πρέπει να συνοδεύεται από μία ολοκληρωμένη κυκλοφοριακή μελέτη, καθώς και μία μελέτη για τις χρήσεις γης, προκειμένου να εξασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία της πόλης⁴.

4. Βλ. Αραβαντινός, Α. (2007), *Πολεοδομικός σχεδιασμός. Για μία βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*. Εκδόσεις Συμμετρία, σ.462-469, και Σαρηγιάννης, Γ.Μ., (2006), *Δρόμοι και πεζόδρομοι στον αστικό χώρο. Καθολικός σχεδιασμός, επί μέρους στοιχεία, ορολογία*. Εκπαιδευτικές σημειώσεις ΕΜΠ, Αθήνα.

ΠΛΑΤΕΙΕΣ

Οι πλατείες είναι οι σημαντικότεροι ελεύθεροι χώροι μίας πόλης.

Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα αποτελούν τους τόπους συγκέντρωσης των ανθρώπων στα κέντρα των πόλεων, όπως και τους τόπους συνάντησής τους στις γειτονιές. Γύρω τους συνήθως συγκεντρώνονται τα κτίρια-σύμβολα των πόλεων (κοινοβούλια, δημαρχεία, μουσεία, θέατρα, θρησκευτικά κτίρια κ.ά.) οι κυβερνητικές υπηρεσίες, η διοίκηση, οι υπηρεσίες, το εμπόριο, η αναψυχή.

Οι μεγάλες κεντρικές πλατείες κατά κανόνα είναι ελεύθεροι επίπεδοι χώροι με μνημειώδεις διατάξεις, με σκληρές ανοιχτές επιφάνειες για συγκέντρωση μεγάλου πλήθους σε πολιτικές συγκέντρώσεις, σε γιορτές και άλλες εκδηλώσεις. Καλύπτονται από οργανωμένη φύτευση ή δεν έχουν καθόλου φύτευση. Ανάλογα με το χαρακτήρα των πλατειών και τη θέση τους στην πόλη σημειώνονται διαφοροποιήσεις στη φύτευση, τον εξοπλισμό και τις επιμέρους διαμορφώσεις. Γενικά, μία κεντρική πλατεία είτε μίας μεγάλης πόλης, είτε μίας μικρής γειτονιάς είναι ταυτισμένη με την ιδέα της συγκέντρωσης πλήθους και της ανάδειξης ενός μνημείου, ενός ναού, ενός δημαρχείου.

ΓΝΩΣΤΕΣ ΠΛΑΤΕΙΕΣ

■ ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Η μεγαλύτερη και πλέον γνωστή πλατεία της Θεσσαλονίκης, σχεδιάστηκε αμέσως μετά την πυρκαγιά που κατέκαψε το εμπορικό τμήμα της πόλης το 1917. Ο δημιουργός του μνημειώδους σχεδίου της ήταν ο Γάλλος αρχιτέκτονας Ernest Hébrard⁵. Αποτέλεσε ένα από τα βασικά σημεία του νέου πολεοδομικού σχεδίου το οποίο έδωσε στην πόλη τη μορφή που έχει σήμερα.

Η πλατεία Αριστοτέλους είναι ένα μοναδικό για την Ελλάδα παράδειγμα ενιαίου και από την αρχή σχεδιασμένου ελεύθερου αστικού χώρου. Έχει τη μορφή δρόμου με μεγάλο πλάτος και απόλυτη συμμετρία στις πλευρές του, που αρχίζει από την ακτή και έχει προοπτική στις βυζαντινές οχυρώσεις και την παλιά πόλη. Οι όψεις των κτιρίων ακολουθούν ένα ενιαίο σχέδιο και ύψος ορόφων. Οι αμφίπλευρες τοξωτές στοές επιτρέπουν τη λειτουργία των εμπορικών καταστημάτων στις δύο πλευρές της πλατείας, αφήνοντας τον κεντρικό χώρο ελεύθερο για περίπατο. Η πλατεία έχει χαρακτηριστεί από το ΥΠΠΟ ως ιστορικός τόπος και οι όψεις των κτιρίων που την περιβάλλουν ως έργα τέχνης⁶.

■ ΠΛΑΤΕΙΑ ΜΙΑΟΥΛΗ ΣΤΗΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ

Η πλατεία Μιαούλη στην Ερμούπολη της Σύρου είναι μία από τις ιστορικές νεοκλασικές πλατείες. Τα κτίρια που έδωσαν το σχήμα στην πλατεία άρχισαν να κτίζονται στα μέσα του 19ου αιώνα, με βάση το πολεοδομικό σχέδιο του Wilhelm von Weiler του 1837. Η πλατεία ήταν ένα περιβόλι που αγόρασε ο Δήμος προκειμένου να δημιουργήσει τον κεντρικό ελεύθερο χώρο της πόλης. Το μεγάλο απόλυτο ορθογώνιο γεωμετρικό περίγραμμα και ο δρόμος που από το κέντρο της οδηγεί στην ακτή έδωσαν εξ αρχής μία μνημειώδη διάσταση στην πλατεία. Η ανέγερση εντυπωσιακών νεοκλασικών κτιρίων, όπως του δημαρχείου (1876-1889, αρχιτέκτων Ernest Ziller), της Λέσχης «Ελλάς» (1862-1863, αρχιτέκτων Pietro Sampo), του Ιστορικού Αρχείου, του Δημοτικού Παντοπωλείου κ.ά. τη μετέτρεψαν σε έναν από τους πλέον χαρακτηριστικούς

ελεύθερους αστικούς χώρους του 19ου αιώνα. Η πλατεία, ως ζωντανό σκηνικό άλλων εποχών, σώθηκε σε αυτή τη μορφή μέχρι σήμερα. Διαθέτει στην περιφέρειά της φύτευση σε γεωμετρικές διατάξεις, κυρίως από φοίνικες και νεραντζιές, η οποία τονίζει το καθαρό σχήμα της. Στο κέντρο της διατηρείται η υπερυψωμένη μαρμάρινη εξέδρα για τη μουσική μπάντα της πόλης, ενώ το ανοικτό κλιμακοστάσιο του δημαρχείου αποτελεί αγαπημένο τόπο βραδινής συνάντησης των νέων της πόλης⁷.

5. Yerolympos, A., *Urban Transformations in the Balkans (1820-1920)*, Thessaloniki: University Studio Press, 1996, σ.112.
<http://www.monumenta.org> [18.4.2009].
6. ΦΕΚ 1371Β/9.11.2000.
7. Αγγριαντώνη, Χρ., Φενερλή, Α., Ερμούπολη-Σύρος, *Ιστορικό Οδοιπορικό*, ΔΕΑΕ-Οηλκός, Αθήνα 1999, σ.63-81, και Τραυλός, Ι., Κόκκου, Α., Ερμούπολη, *Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος*, Αθήνα 1980.

Το πάρκο ή άλσος παίζει έναν ολόκληρο διαφορετικό ρόλο από μία πλατεία και έχει σαφή και σημαντική οικολογική αξία.

Μεγάλοι κήποι ή τμήματα συρρικνωμένων δασών στο εσωτερικό μίας πόλης ή δίπλα σε αυτή, με αποκλειστική χρήση τον περίπατο και την ήπια αναψυχή. Έχουν ελάχιστα ή καθόλου κτίρια. Το πάρκο μπορεί να έχει μεγάλα δένδρα σε πυκνές διατάξεις, ξέφωτα, μεγάλες φυσικές επιφάνειες από χώμα ή πετρώδη υλικά, λίμνες, ρέματα. Το έδαφός του ακολουθεί συνήθως το φυσικό ανάγλυφο. Το πάρκο, εκτός του πρασίνου που είναι το κύριο χαρακτηριστικό του, μπορεί να περιλαμβάνει δραστηριότητες ενεργητικής αναψυχής, όπως μικρές αθλητικές εγκαταστάσεις, παιδικές χαρές και χώρους παιχνιδιού.

Γενικά ένα πάρκο, ένα άλσος ή ένας κήπος συμβολίζει την εισβολή της φύσης στην καρδιά ενός κατ' εξοχήν τεχνητού περιβάλλοντος, όπως είναι η πόλη.

Άλσος ή πάρκο

Προστατευόμενα δάση δίπλα ή μέσα σε μία πόλη υπήρχαν και στην αρχαιότητα. Ήταν τα ιερά δάση που ονομάζονταν *άλση*. Από εκεί προέρχεται και η λέξη, η οποία στη νεώτερη εποχή ταυτίστηκε με την ιταλικής προέλευσης λέξη *πάρκο* (parco).

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΠΑΡΚΩΝ

Από τις Ηνωμένες Πολιτείες, στα μέσα του 19ου αιώνα, ξεκίνησε ένα ρεύμα που ονομάστηκε «Κίνημα των Πάρκων», ως απάντηση στην πληθυσμιακή έκρηξη των πόλεων λόγω μαζικής αστικοποίησης και στην απομάκρυνση του ανθρώπου από τη φύση. Μεγάλοι πράσινοι χώροι, με μορφή που πολλές φορές μοιάζει με δάσος, δημιουργήθηκαν στο εσωτερικό των πόλεων. Εμπνευστής του κινήματος υπήρξε ο Fr.L. Olmsted και το πιο διάσημο δημιούργημά του είναι το Central Park της Νέας Υόρκης, το οποίο κατασκευάστηκε το 1857. Ένα από τα πιο εντυπωσιακά πάρκα-δάση στο εσωτερικό μίας πόλης είναι το δάσος της Βουλόνης, το οποίο βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το κέντρο του Παρισιού και έχει έκταση 8.500 στρέμματα.

Η ιδέα απλώθηκε σε όλο τον κόσμο. Η δημιουργία πάρκων συνεχίστηκε στην Ευρώπη και μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Σε πολλές πόλεις διαμορφώθηκαν ή επεκτάθηκαν τεράστιες εκτάσεις με πυκνή δασική βλάστηση, οι οποίες περιέβαλαν τις αστικές περιοχές (π.χ. Βιέννη) και πολλές φορές εισέβαλαν μέχρι το κέντρο τους (Σόφια, Λιουμπλιάνα). Ονομάστηκαν «πράσινες ζώνες» ή «πράσινα δαχτυλίδια» και βελτίωσαν πολύ τις συνθήκες διαβίωσης.

ΑΝΑΔΑΣΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Το 1899 μία ομάδα εθελοντών με επικεφαλής τον τότε υπουργό οικονομικών Φωκίωνα Νέγρη, το μεταλλειολόγο Ανδρέα Κορδέλλα και το δασολόγο Κωνσταντίνο Σάμιο, δημιούργησαν τη Φιλοδασική Ένωση Αθηνών. Ανέλαβαν την πρωτοβουλία αναδασώσεων στην Αθήνα. Το πευκοδάσος του Νοσοκομείου Σωτηρία στην οδό Μεσογείων, τα άλση του Λυκαβηττού, του Αρδηττού και του Παγκρατίου γεννήθηκαν χάρη σε αυτή τη δράση. Ίσως το πιο σπουδαίο έργο τους είναι το αισθητικό δάσος γύρω από τη Μονή Καισαριανής, με έκταση 6.500 στρεμμάτων, που δημιούργησαν μετά το 1945 στον αποψιλωμένο από βλάστηση κατά τον πόλεμο Υμηττό.

1.1.5

ΚΗΠΟΙ

Ο κήπος είναι ένας δενδροφυτεμένος χώρος με μεγάλη ποικιλία βλάστησης.

Στην παράδοση των ευρωπαϊκών πόλεων υπάρχουν παλαιοί και νέοι βοτανικοί κήποι, όπως οι Kew Gardens στο Λονδίνο και ο νέος βοτανικός κήπος της Βαρκελώνης. Στην Ελλάδα υπάρχουν δύο μεγάλοι βοτανικοί κήποι και οι δύο στην Αθήνα. Ο ένας βρίσκεται στην Ιερά Οδό και ο άλλος στο Χαϊδάρι.

Υπάρχουν επίσης οι παλαιοί ανακτορικοί κήποι που σήμερα πλέον είναι ανοιχτοί στο κοινό και δημόσιοι (Κήποι των Βερσαλλιών στο Παρίσι, Εθνικός Κήπος στην Αθήνα).

Αποτελούν συνήθως τους πλούσιους και πυκνούς από πλευράς φυτεύσεων πράσινους χώρους μίας πόλης. Όχι σπάνια φιλοξενούν και πλούσια ορνιθοπανίδα. Γενικά, οι κήποι διακρίνονται για την κηποτεχνική και την ιστορική τους αξία.

Η Χάρτα της Φλωρεντίας

Το 1981 διαμορφώθηκε ένα διεθνές κείμενο αρχών για τους ιστορικούς κήπους. Είναι η Χάρτα της Φλωρεντίας η οποία εγκρίθηκε από το ICOMOS το Δεκέμβριο του 1982. Στο πρώτο άρθρο αναφέρεται ότι «ένας ιστορικός κήπος είναι μία αρχιτεκτονική και φυτοτεχνική σύνθεση που ενδιαφέρει το κοινωνικό σύνολο από ιστορική ή καλλιτεχνική πλευρά». Ένας ιστορικός κήπος με βάση τη Χάρτα θεωρείται μνημείο και προστατεύεται με βάση τις σχετικές διεθνείς συμβάσεις. Ο όρος «ιστορικός κήπος» μπορεί εξίσου να ισχύει για τους μικρούς κήπους και τα μεγάλα πάρκα, όπως επίσης και για τα φυσικά τοπία.

ΠΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΑΡΕΩΣ

Το Πεδίον του Άρεως βρίσκεται στη βόρεια πλευρά της κεντρικής Αθήνας. Είναι ένα αστικό πάρκο με έκταση 230 στρεμμάτων. Φύονται σε αυτό 75 είδη δένδρων μεσογειακής και αττικής χλωρίδας και 60 είδη θάμνων. Το υψηλό πράσινο του πάρκου περιλαμβάνει δένδρα σε ελεύθερες συνθέσεις. Ανάμεσα σε άλλα, χαλέπια πεύκα, κουκουναριές, κυπαρίσσια, ελιές, αριές, ευκάλυπτοι, χαρουπιές, κέδροι, ακακίες. Οι δενδροστοιχίες του αποτελούνται από μουριές, κουτσουπιές, ακακίες, φτελιές, φοίνικες, ουσισγκτόνιες. Οι φυτεύσεις συμπληρώνονται με μεσαία και χαμηλή βλάστηση από πικροδάφνες, μυρτιές, αγγελικές, ιβίσκους, αναρριχώμενα γιασεμιά και κισσούς.

Ο χώρος του πάρκου, στον οποίο φιλοξενούνταν στρατιωτικές εγκαταστάσεις, χαρακτηρίστηκε κοινόχρηστος το 1887, αλλά μέχρι τη δεκαετία του '30 το δημόσιο και ιδιώτες αποσπούσαν τμήματά του με σκοπό την οικοδό-

μηση κτιρίων. Ένα εξ' αυτών είναι το συγκρότημα της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού. Η κατασκευή του Πεδίου του Άρεως και οι φυτεύσεις άρχισαν το 1935 σε σχέδια του Αν. Δημητρακόπουλου και ολοκληρώθηκαν το 1940.

Νέες κατασκευές του αθλητικού συλλόγου «Πανελλήνιος» προστέθηκαν μόλις πριν λίγα χρόνια σε πράσινο τμήμα του χώρου, προκαλώντας μεγάλες αντιδράσεις από την πλευρά των κατοίκων.

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΠΟΣ

Ο Εθνικός Κήπος είναι ο δημόσιος κήπος της χώρας με τη μεγαλύτερη ποικιλία σε είδη φυτών. Βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας, μεταξύ της Βουλής και του Ζαπφείου. Έχει έκταση 158 στρέμματα. Κατά την κατασκευή του, το 1839-40, φυτεύτηκαν 15.000 δένδρα και θάμνοι, εισαγόμενοι από τη Γένοβα, 1.000 φτελιές από την Αιτωλοακαρνανία και άγνωστος αριθμός δένδρων από το Σούνιο και την Εύβοια. Οι αρχικές φυτεύσεις συμπληρώθηκαν αργότερα με σπάνια είδη που μεταφέρθηκαν από το Μονπελιέ και το Φοντενεμπλό της Γαλλίας. Ο κήπος συνέχισε να δενδροφυτεύεται για 50 χρόνια από την ίδρυσή του. Σήμερα περιλαμβάνει 7.000 μεγάλα και 40.000 μικρά δένδρα, καθώς και 519 είδη και ποικιλίες θάμνων. Από αυτά, 102 είναι αυτοφυή ελληνικά (κουτσουπιές, πικροδάφνες, χαρουπιές κ.ά.), ενώ τα υπόλοιπα προέρχονται

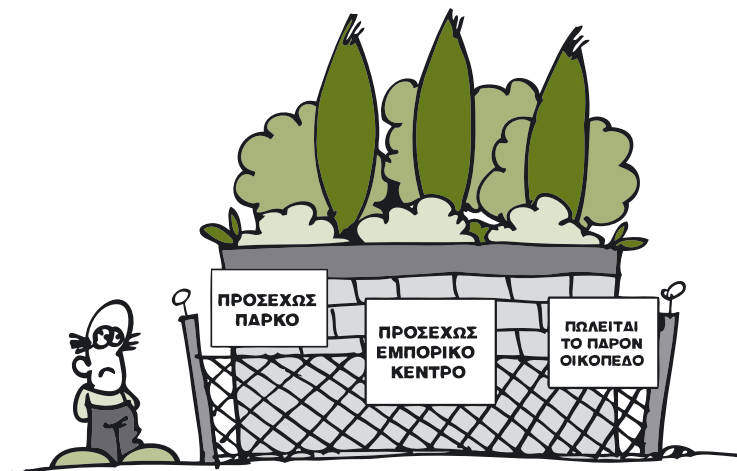
από όλο τον κόσμο. Δέχεται 1 εκατομμύριο επισκέπτες το χρόνο. Ο Εθνικός Κήπος δημιουργήθηκε το 1836 ως κήπος των ανακτόρων, επί βασιλείας Όθωνος. Οι δενδροφυτεύσεις ξεκίνησαν το 1839. Μέχρι το 1854 ο κήπος είχε ολοκληρωθεί σε σχέδια του Γάλλου αρχιτέκτονα Λουί Μπαρώ. Τη φροντίδα και τις επεκτάσεις του συνέχισε επί βασιλείας Γεωργίου Α' ο Βαυαρός γεωπόνος Φρειδερίκος Σμιτ. Το 1923 χαρακτηρίστηκε «κρατικός δημόσιος κήπος».

Ο Εθνικός Κήπος είναι ένας πυρήνας βιοποικιλότητας για την Αθήνα. Αν και τεχνητός, ο Εθνικός Κήπος συγκαταλέγεται πλέον στις "φυσικές γωνιές" της πόλης, φιλοξενεί δεκάδες είδη πανίδας, κυρίως της φτερωτής, και αποτελεί τρανή απόδειξη της αξίας των τεχνητών χώρων πρασίνου ως καταφυγίων βιοποικιλότητας. Από τα πιο σημαντικά είδη πουλιών που συναντάει κανείς σε αυτήν την «πράσινη καρδιά» της Αθήνας είναι ο δενδροφυλλοσκόπος (*Phylloscopus collybita*), η καρακάξα (*Pica pica*), ο σπίνος (*Fringilla coelebs*) και ο καλόγερος (*Parus major*).

Σε πολλές περιπτώσεις όμως μπορούμε να παρατηρήσουμε και πιο ασυνήθιστους επισκέπτες, όπως ο τσαλαπετεινός (*Upupa epops*), ο κουκουριστής (*Strix aluco*) και το βραχοκιρκίνεζο (*Falco tinnunculus*), το οποίο μάλλον κατεβαίνει από τον Υμηττό. Ο Εθνικός Κήπος όμως προσφέρει φιλόξενο βióτοπο και για δεκάδες παπαγάλους που έχουν δραπετεύσει από κλουβιά και πλέον έχουν δημιουργήσει αποικίες, δίνοντάς του μια εξωτική νότα.

1.2

ΙΔΙΩΤΙΚΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΧΩΡΟΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

Στους ιδιωτικούς ελεύθερους χώρους περιλαμβάνονται αυλές, κήποι, ακάθλητοι, πρασιές, στοές ή ακόμα και αδόμητα οικόπεδα. Η διάπλωση της σχέσης ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό χώρο παρουσιάζει πολλές παραλλαγές και εξαρτάται από πολεοδομικούς, λειτουργικούς, περιβαλλοντικούς, θεσμικούς και πολιτισμικούς παράγοντες.

Ο ρόλος των ιδιωτικών ελεύθερων χώρων στη συγκρότηση του αστικού χώρου είναι ιδιαίτερα σημαντικός, τόσο ως προς τη συμβολή τους στη διαμόρφωση του τοπικού μικροκλίματος, όσο και από άποψη αισθητική. Η προστασία και κατοχύρωσή τους είναι εξαιρετικά σημαντική, αλλιώς συνάμα δύσκολη, λόγω των συμπεριφορών που συνδέονται με την εκμετάλλευση της γης.

Δύο είναι τα κρίσιμα θέματα σε σχέση με τους ιδιωτικούς ελεύθερους χώρους: το μέγεθός τους και τα φυσικά χαρακτηριστικά τους.

Το μέγεθος των ιδιωτικών ελεύθερων χώρων είναι μία παράμετρος που επηρεάζει καταλυτικά τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των συνοικιών της πόλης. Οι κατά τόπους ισχύοντες όροι δόμησης προβλέπουν ένα μέγιστο ποσοστό κάλυψης με κτιριακές κατασκευές, το οποίο δεν μπορεί να ξεπερνάει το 70% της συνολικής επιφάνειας του οικοπέδου. Η κατανομή του αδόμητου τμήματος στην έκταση του οικοπέδου γίνεται λαμβάνοντας υπόψη επιπλέον περιορισμούς για τις αποστάσεις των κτιριακών κατασκευών από τα όρια του οικοπέδου και το δρόμο.

Ως προς τα φυσικά χαρακτηριστικά των ιδιωτικών ελεύθερων χώρων, από τη νομοθεσία προβλέπονται ορισμένοι περιορισμοί ως προς τις παρεμβάσεις που μπορούν να γίνουν. Οι διαμορφώσεις του εδάφους πρέπει να είναι ήπιες, χωρίς να αλλοιώνουν σημαντικά τη μορφολογία του. Ήπιες κατασκευές (σκάλες, ράμπες, πέργκολες, ανοιχτές πισίνες, καπνοδόχοι, καθιστικοί πάγκοι, τραπέζια, στοιχεία για άθληση, εγκαταστάσεις ηλιακών συστημάτων και κλιματιστικών) για τον εξοπλισμό του ελεύθερου χώρου και την εξυπηρέτηση του κτιρίου που βρίσκεται σε αυτό επιτρέπονται υπό συγκεκριμένους όρους. Φυσικές επιφάνειες πρέπει να αντιστοιχούν τουλάχιστον στα 2/3 της ελεύθερης επιφάνειας κάθε οικοπέδου και να περιλαμβάνουν δένδρα και φυτά.

Παρατυπίες στην εφαρμογή των πολεοδομικών διατάξεων, όπως αυθαίρετες κτιριακές κατασκευές, κάλυψη του συνόλου της αδόμητης επιφάνειας με σκληρά υλικά και διαμορφώσεις που αλλοιώνουν σημαντικά τη μορφολογία του εδάφους, είναι ιδιαίτερα συνηθισμένο φαινόμενο. Όταν οι παρατυπίες γνωστοποιηθούν από τρίτους ή εντοπιστούν από τις ίδιες τις τοπικές πολεοδομικές υπηρεσίες, τότε επιβάλλεται η άμεση συμμόρφωση του παραβάτη. Ωστόσο, η τρέχουσα πολεοδομική πρακτική εμφανίζεται ιδιαίτερα ανεκτική σε παραβάσεις και παρατυπίες, οδηγώντας σε υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος συνολικά.

ΕΝΕΡΓΟ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟ

Ένα από τα εργαλεία της ελληνικής νομοθεσίας για οργανωμένες παρεμβάσεις στον ιδιωτικό ελεύθερο χώρο είναι το Ενεργό Οικοδομικό Τετράγωνο. Η σχετική διάταξη προβλέφθηκε με στόχο την ενοποίηση των νεκρών ακάλυπτων χώρων που βρίσκονται στο εσωτερικό ενός οικοδομικού τετραγώνου μεταξύ των πολυκατοικιών. Έρευνες σε ιδιαίτερα πυκνοδομημένες περιοχές όπως τα Πατήσια, έδειξαν ότι οι χώροι αυτοί, αν φυτευθούν και ενοποιηθούν, μπορούν να αποτελέσουν νησίδες που θα βελτιώσουν το μικροκλίμα μίας γειτονιάς και θα αναβαθμίσουν τη ζωή των κατοίκων τους. Οι χώροι αυτοί μπορούν να φιλοξενήσουν κήπους, παιδικές χαρές και να αλλάξουν προς το καλύτερο τις σκοτεινές και υποβαθμισμένες πίσω όψεις των πολυκατοικιών⁸.

Μετά από απόφαση των ιδιοκτητών, οι ακάλυπτοι χώροι των οικοπέδων ενός οικοδομικού τετραγώνου ενοποιούνται, τίθενται σε χρήση όλων των ενοίκων του οικοδομικού τετραγώνου και διαμορφώνονται κατάλληλα, χωρίς να θίγονται τα δικαιώματα κυριότητας. Ουσιαστικά πρόκειται για την ανάπλαση του οικοδομικού τετραγώνου με την ενοποίηση των ακάλυπτων χώρων των οικοπέδων του, τη διάνοιξη προσβάσεων προς τον ενοποιημένο ακάλυπτο χώρο, την κατασκευή αίθουσας κοινωνικών εκδηλώσεων, τη δημιουργία χώρων κοινής χρήσης για την εξυπηρέτηση των κατοίκων του τετραγώνου και την αναμόρφωση του δώματος και των όψεων των κτιρίων. Ο χαρακτηρισμός ενός οικοδομικού τετραγώνου ως ενεργού γίνεται με πρωτοβουλία της αρμόδιας πολεοδομικής

υπηρεσίας ή του οικείου Δήμου, ενώ με απόφαση του ΥΠΕΧΩΔΕ γίνονται όλες οι απαραίτητες ρυθμίσεις. Ανάμεσα στις ρυθμίσεις αυτές προβλέπεται και η παροχή κινήτρων για την υλοποίηση των απαραίτητων εργασιών, στα οποία μπορεί να περιλαμβάνεται και επιδότηση ή άλλη οικονομική διευκόλυνση από το Ειδικό Ταμείο Εφαρμογής Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Σχεδίων (ΕΤΕΡΠΣ).

Πρόκειται για ένα εργαλείο ιδιαίτερα πολύτιμο για παρεμβάσεις βελτίωσης του αστικού χώρου σε υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης. Ωστόσο, παραδείγματα εφαρμογής του στις ελληνικές πόλεις δεν υπάρχουν, κυρίως εξαιτίας της ολιγωρίας του ΥΠΕΧΩΔΕ και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

8. Βλ. Κοσμάκη, Π., Λιάπης, Γ., Λουκόπουλος, Δ., Μαντουβάθου, Μ., Ποθύζος, Γ., Ανάπληση κεντρικών περιοχών κατοικίας. Μελέτη περίπτωσης Κάτω Πατήσια. Ερευνητικό Πρόγραμμα ΕΜΠ-ΥΠΕΧΩΔΕ. Αθήνα 1992.

1.3

ΟΙ ΑΣΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΕΙΔΙΚΩΝ ΡΥΘΜΙΣΕΩΝ

Στο εσωτερικό του αστικού ιστού υπάρχουν συχνά ελεύθεροι χώροι που, λόγω χρήσης ή ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, υπάγονται σε ειδικό καθεστώς ρυθμίσεων. Αρχαιολογικοί χώροι, στρατόπεδα, περιοχές με ιδιαίτερη φυσική, αισθητική ή ιστορική αξία και λατομεία είναι μερικές μόνο από τις περιπτώσεις ελεύθερων χώρων που αποτελούν ή μπορούν να αποτελέσουν πολύτιμο στοιχείο στο δίκτυο των ελεύθερων αστικών χώρων. Η συνάρθρωσή τους με τις λειτουργίες της πόλης και τις ανάγκες των κατοίκων για ελεύθερους χώρους χρειάζεται ειδική αντιμετώπιση, λαμβάνοντας υπόψη το ιδιαίτερο θεσμικό πλαίσιο που ισχύει για κάθε περίπτωση. Μέσα από την αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν αυτοί οι χώροι είναι δυνατό να αναβαθμιστεί ουσιαστικά η ποιότητα του ελεύθερου χώρου των ελληνικών πόλεων.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

1.3.1

Ένα μεγάλο μέρος των ελεύθερων χώρων στις ελληνικές πόλεις είναι αρχαιολογικοί χώροι, χώροι ιδιαίτερης ιστορικής και πολιτιστικής αξίας. Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, «ως αρχαιολογικοί χώροι νοούνται εκτάσεις στην ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες ή στους ποταμούς, οι οποίες περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται αρχαία μνημεία ή αποτέλεσαν ή υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσαν από τους αρχαιότετους χρόνους έως και το 1830 μνημειακά, οικιστικά ή ταφικά σύνολα. Οι αρχαιολογικοί χώροι περιλαμβάνουν και το απαραίτητο ελεύθερο περιβάλλον που επιτρέπει στα σωζόμενα μνημεία να συντίθενται σε ιστορική, αισθητική και λειτουργική ενότητα.»

Οι λόφοι της Ακρόπολης και του Φιλοπάππου, η Πνύκα, η αρχαία και η ρωμαϊκή αγορά, ο Κεραμεικός και οι σύλλοι του Ολυμπίου Διός στην Αθήνα, η Πειραιϊκή Ακτή με το Κονώνειο τείχος, το ανάκτορο του Γαλέριου και η ρωμαϊκή αγορά στη Θεσσαλονίκη, οι δύο ακροπόλεις του κάστρου και τα Λιθαρίσια στα Ιωάννινα, τα ενετικά τείχη και η τάφος του Ηρακλείου, το αρχαίο θέατρο στη Λάρισα, η ακρόπολη στο κάστρο της Καβάλλας και το αρχαίο ωδείο της Πάτρας, το Παλαμήδι και η Ακροναυπλία στο Ναύπλιο είναι μερικά μόνο παραδείγματα αρχαιολογικών χώρων μέσα στις ελληνικές πόλεις. Συνήθως πρόκειται για μεγάλες εκτάσεις με υπολείμματα δόμησης σημαντικών ή αντιπροσωπευτικών μνημείων διαφόρων ιστορικών εποχών, οι οποίες μπορούν να αναγνωριστούν ως αναπόσπαστο κομμάτι των ελεύθερων αστικών χώρων (Παράρτημα - Εικόνα 5).

Συχνά στους χώρους αυτούς υπάρχει πράσινο, χαμηλό ή ψηλό, στο οποίο μάλιστα φιλοξενούνται και είδη της τοπικής πανίδας. Σε πολλές περιπτώσεις οι φυσικές διαμορφώσεις αποτελούν προϊόν σχεδιασμού ή συστηματικής δεντροφύτευσης. Άξια αναφοράς είναι η οργανωμένη φύτευση που έγινε στους λόφους του Φιλοπάππου και της Ακρόπολης των Αθηνών από τον αρχιτέκτονα Δημήτρη Πικιώνη μετά το 1955, όταν μαζί με την κατασκευή υπαίθριων διαμορφώσεων κίνησης και στάσης, φυτεύτηκαν ελιές, χρυσελιές, κυπα-

ρίσσια, χαρουπιές, δάφνες, μηδικές, πικροδάφνες και άκανθες, διαμορφώνοντας ένα χώρο με μοναδικές ποιότητες.

Η λειτουργία των αρχαιολογικών χώρων και η σύνδεσή τους με την πόλη είναι πολύμορφη. Νοηματοδοτούν τον αστικό χώρο, αποτελώντας σημείο αναφοράς και στοιχείο διαμόρφωσης της συλλογικής μνήμης. Πέρα από τον εκπαιδευτικό και τουριστικό ρόλο τους, οι χώροι αυτοί είναι ζωτικό τμήμα στο δίκτυο ελεύθερων χώρων. Συχνά αποτελούν τόπο περιπάτου, παιχνιδιού και άθλησης. Ενίοτε μάλιστα φιλοξενούν υπαίθριες πολιτιστικές εκδηλώσεις, ιδιαίτερα κατά τους θερινούς μήνες.

Η πρόσβαση στους αρχαιολογικούς χώρους είναι είτε ελεγχόμενη, με ή χωρίς καταβολή εισιτηρίου, είτε ελεύθερη, ανάλογα με το είδος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του χώρου. Ανάλογα διαμορφώνεται και το καθεστώς φύλαξης και φυσικής προστασίας τους.

Το θεσμικό πλαίσιο για την προστασία των αρχαιολογικών χώρων και η εφαρμογή όσων αυτό προβλέπει έχει αποδειχθεί σε πάρα πολλές περιπτώσεις ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για την προστασία των ελεύθερων χώρων στην πόλη. Παρά τις μεγάλες πιέσεις από φορείς του δημόσιου τομέα και ιδιώτες για ένταξη νέων χρήσεων και οικοδόμηση, η αυστηρότητα στην εφαρμογή της αρχαιολογικής νομοθεσίας αποτελεί δικλείδα ασφαλείας για την κατοχύρωση ενός σημαντικού μέρους ελεύθερων χώρων στις ελληνικές πόλεις.

Στις διαδικασίες προστασίας των μνημείων και αρχαιολογικών χώρων αναδεικνύεται ο ιδιαίτερος ρόλος του Υπουργείου Πολιτισμού. Συγκεκριμένα, το Υπουργείο Πολιτισμού, μετά από γνωμοδότηση της αρχαιολογικής υπηρεσίας και του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου:

- Χαρακτηρίζει και οριοθετεί ή επανοριοθετεί τους αρχαιολογικούς χώρους με βάση τα δεδομένα της αρχαιολογικής έρευνας.
- Καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις επίσκεψης του κοινού στους αρχαιολογικούς χώρους.

- Επιβάλλει περιορισμούς στη χρήση και τον τρόπο λειτουργίας των ακίνητων μνημείων, καθώς και στους όρους δόμησης, κατά παρέκκλιση από κάθε ισχύουσα πολεοδομική διάταξη.
- Καθορίζει τις πολιτιστικές ή άλλες εκδηλώσεις που μπορούν να πραγματοποιούνται στους αρχαιολογικούς χώρους και οι οποίες πρέπει να είναι συμβατές με το χαρακτήρα τους ως μνημεία.
- Παρεμβαίνει σε μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους, μέσα από τις κεντρικές ή περιφερειακές υπηρεσίες του.
- Παραχωρεί κατά περίπτωση άδειες για δραστηριότητες που μπορούν να βλάψουν άμεσα ή έμμεσα μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους (εκμετάλλευση λατομείων, πορισμός οικοδομικών υλικών, εκμετάλλευση μεταλλείων, εγκατάσταση ή λειτουργία βιομηχανικής, βιοτεχνικής και εμπορικής επιχείρησης κ.λπ.) στο άμεσο περιβάλλον αρχαιολογικών χώρων.

Τέλος, η νομοθεσία προβλέπει τη δυνατότητα αναγκαστικής απαλλοτρίωσης ιδιωτικών ακινήτων σε περίπτωση ανεύρεσης αρχαιοτήτων ή για τις ανάγκες εργασιών σε τόπους αρχαιολογικής αξίας. Σε αυτήν την περίπτωση, το εργαλείο της απαλλοτρίωσης είναι εξαιρετικά χρήσιμο, όχι μόνο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και για την αναβάθμιση του πλέγματος των ελεύθερων χώρων, ιδιαίτερα σε πυκνοδομημένες περιοχές της πόλης.

Εκτός από τους μεγάλους αρχαιολογικούς χώρους, ιδιαίτερη είναι η σημασία της προστασίας και της ανάδειξης του περιβάλλοντα χώρου μεμονωμένων κτιριακών μνημείων, όπως προαύλια εκπαιδευτικών και διοικητικών κτιρίων, κήποι κατοικιών, υπαίθριες διαμορφώσεις βιομηχανικών μνημείων και ο αύλειος χώρος εκκλησιών. Ο περιβάλλον χώρος των κτιρίων αυτών αποτελεί συχνά αναπόσπαστο τμήμα τους και κατά συνέπεια αποτελεί επίσης αντικείμενο χαρακτηρισμού ως μνημείο και προστασίας.

Η ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας είναι ίσως η μεγαλύτερη παρέμβαση ανάπλασης ελεύθερων χώρων στις ελληνικές πόλεις. Το πρόγραμμα της ενοποίησης περιλαμβάνει παρεμβάσεις σε έξι περιοχές του ιστορικού κέντρου της Αθήνας:

1. Κεραμεικός - Πειραιώς - Ιερά Οδός - Γκάζι - Θησείο
2. Αρχαία Αγορά - Ρωμαϊκή Αγορά και Βιβλιοθήκη Αδριανού - Πλάκα
3. Ακρόπολη - Άξονας Διονυσίου Αεροπαγίτου / Αποστόλου Παύλου - Φιλοπάππου - Μακρυγιάννη
4. Ακαδημία Πλάτωνος - Μεταξουργείο - Ψυρρή
5. Εμπορικό Τρίγωνο - Μοναστηράκι
6. Ολυμπείο - Ζάππειο - Στάδιο - Αρδηττός

Στόχος του προγράμματος ήταν η ανάδειξη των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων, καθώς και η ανάπλαση τμημάτων του ιστορικού κέντρου. Κεντρική επιλογή στο σχεδιασμό είναι η σύνδεση των μεγάλων αρχαιολογικών χώρων και των πλατειών στο κέντρο της πρωτεύουσας με ένα εκτεταμένο δίκτυο κίνησης πεζών. Δημιουργήθηκε έτσι ένα πλέγμα δημόσιων χώρων, που αναβάθμισε την εικόνα του κέντρου, ανέδειξε την ιστορική του φυσιογνωμία και αύξησε την ελκυστικότητά του ως επιχειρηματικός και τουριστικός πόλος, αλλά κυρίως απέδωσε στους κατοίκους νέους δημόσιους χώρους, όπως ο «μεγάλος περίπατος» της Διονυσίου Αεροπαγίτου -

Αποστόλου Παύλου - Ερμού, η πλατεία στη θέση της Κορεάτικης Αγοράς, απέναντι από το Γκάζι και η πλατεία Μοναστηρακίου.

Η υλοποίηση του προγράμματος ξεκίνησε το 1998. Η ιδέα χρονολογείται από το 1946 και τα πρώτα βήματα έγιναν την περίοδο 1983-1987. Πρόκειται για κοινό πρόγραμμα του ΥΠΕΧΩΔΕ και του Υπουργείου Πολιτισμού, για το οποίο συστάθηκε η εταιρεία ΕΑΧΑ ΑΕ⁹.

9. Καλαντίδης, Γ., «Η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας», στο *Ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας: Η διαδικασία υλοποίησης ενός οράματος. Ημερίδα 15 Μαΐου 2001, ΕΜΠ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων. Βλ. επίσης Τα 23 εργοτάξια του ιστορικού κέντρου της Αθήνας. ΥΠΕΧΩΔΕ & ΥΠΠΟ, Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας.*

Σε πολλές ελληνικές πόλεις τα στρατόπεδα καταλαμβάνουν σημαντικό τμήμα στο εσωτερικό του αστικού ιστού. Συνήθως πρόκειται για μεγάλες εκτάσεις με υψηλό πράσινο, ενώ η δόμηση περιορίζεται σε μικρό τμήμα τους, με ανεξάρτητα κτίρια, ενίοτε μεγάλης ιστορικής ή αρχιτεκτονικής αξίας. Συχνά, η λειτουργία των στρατοπέδων στο εσωτερικό των πόλεων προκαλεί ρήγματα στον αστικό ιστό, καθώς αποκόβονται πλήρως ακόμα και γειτονικές συνοικίες. Δεδομένης μάλιστα της ασφυκτικής - σε πολλές περιπτώσεις - κατάστασης και της μεγάλης έλλειψης σε δημόσιους χώρους, η απομάκρυνση των στρατοπέδων από τον αστικό χώρο και η απόδοση της έκτασης που καταλαμβάνουν στην πόλη για τη δημιουργία χώρων πρασίνου προβάλλει ως διέξοδος σε ένα ζήτημα που δύσκολα βρίσκει απαντήσεις.

Ο Ν.2745/1999 για τη «σύσταση προσωρινής υπηρεσίας για αξιοποίηση και μετεγκατάσταση στρατοπέδων» προβλέπει την κατά τουλάχιστον 50% παραχώρηση των χώρων των στρατοπέδων που απελευθερώνονται στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και τον καθορισμό χρήσεων γης ανεξαρτήτως των ισχυόντων ή προβλεπομένων χρήσεων και όρων δόμησης της κάθε περιοχής, δίνοντας την ευκαιρία για δημιουργία νέων χώρων αστικού πρασίνου. Για να προχωρήσει η αξιοποίηση των στρατοπέδων απαιτείται όχι μόνο η συνεννόηση, αλλά και η σύμφωνη γνώμη του ΥΠΕΧΩΔΕ, των ΟΤΑ και του ΥΕΘΑ. Παρότι υπάρχουν παραδείγματα εφαρμογής του Νόμου, φαίνεται ότι τα τελευταία χρόνια η κατάσταση έχει παγώσει.

Όσον αφορά στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις στρατοπέδων ή άλλων εγκαταστάσεων του ΥΕΘΑ που καταλαμβάνουν σημαντικές, τόσο από άποψη μεγέθους όσο και από άποψη θέσης, εκτάσεις στο εσωτερικό της πόλης. Οι κινήσεις για μερική ή ολική απομάκρυνση στρατοπέδων με βάση το Ν.2745/1999 είναι περιορισμένες, όπως, για παράδειγμα, η περίπτωση των στρατοπέδων ΚΕΒΟΠ και ΚΕΔΒ του Χαϊδαρίου. Είναι γεγονός ότι η απομάκρυνση στρατοπέδων από τον αστικό χώρο θα μπορούσε

να δώσει ανάσα σε περιοχές ιδιαίτερα επιβαρυνμένες από την οικιστική ανάπτυξη όπως το Ρουφ, η Αγία Παρασκευή, οι Άγιοι Ανάργυροι και το Μενίδι στην Αθήνα, η Σταυρούπολη, η Νεάπολη, οι Αμπελόκηποι, η Πολίχνη και η Καλαμαριά στη Θεσσαλονίκη, αλλιά και σε μικρότερες πόλεις όπως τα Ιωάννινα, η Ξάνθη και οι Σέρρες. Το μεγάλο ερώτημα είναι πώς η εφαρμογή του Ν.2745/1999 θα γίνει προς όφελος των κατοίκων και με στόχο την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και την αύξηση του πρασίνου και πώς θα αποφευχθούν φαινόμενα κατακερματισμού και «οικοπεδοποίησης» των εκτάσεων των στρατοπέδων.

Χαρακτηριστικές περιπτώσεις «χαμένων ευκαιρίας» για την Αθήνα είναι τα στρατόπεδα του Α' Τάγματος Πεζικού, γνωστό και ως Πάρκο Ελευθερίας, και η «Στρατιωτική Πόλη Γουδί». Αν και στην περίπτωση του στρατοπέδου του Α' Τάγματος Πεζικού η σημερινή εικόνα είναι αποκαρδιωτική, στο Γουδί η διαδικασία απόδοσής του στην πόλη, ως τμήμα του υπό διεκδίκηση Μητροπολιτικού Πάρκου Γουδί-Ιλίου, βρίσκεται σε εξέλιξη και παρά τις πολλές τριβές και εντάσεις, υπάρχουν ακόμα περιθώρια για την κατάκτηση ενός μεγάλου ελεύθερου χώρου πρασίνου στην πρωτεύουσα. Και στις δύο περιπτώσεις η ελληνική πολιτεία έχει προβεί σε σταδιακές παραχωρήσεις τμημάτων σε ομάδες άμεσα συνδεδεμένες με τον ελληνικό στρατό, σε φορείς του δημόσιου τομέα ή σε φορείς που έχουν διασυνδέσεις με αυτόν. Οι παραχωρήσεις αυτές έχουν γίνει χωρίς σχεδιασμό και έχουν στερήσει από τους κατοίκους της πρωτεύουσας χώρους που μπορούσαν να βελτιώσουν σημαντικά την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος.

1.4

ΜΕΓΑΛΟΙ ΦΥΣΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΜΕΣΑ Ή ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ

1.4.1

ΠΕΡΙΑΣΤΙΚΟ ΠΡΑΣΙΝΟ

Το περιαστικό πράσινο είναι μία έννοια που αναφέρεται σε ελεύθερες εκτάσεις που βρίσκονται εκτός σχεδίου, στον περιαστικό χώρο των πόλεων. Αν και δεν υπάρχει σχετικός νομικός ορισμός, πρόκειται για μία έννοια που χρησιμοποιείται ευρέως σε πολεοδομικά, ρυθμιστικά και χωροταξικά σχέδια. Περιλαμβάνει συνήθως δασικές, γεωργικές ή χέρσες εκτάσεις, αλλά και ορεινούς όγκους.

Η σημασία του περιαστικού πρασίνου είναι πολυπληθής. Αποτελεί κρίσιμο παράγοντα διαμόρφωσης του κλίματος της πόλης, παρέχει σταθερή πηγή φυσικού δροσισμού και ανανέωσης του αέρα, ενώ προσφέρει κρίσιμο φίλτρο για μεγάλες ποσότητες αέριων ρύπων. Επίσης, παίζει ιδιαίτερο ρόλο ως χώρος αναψυχής και περιπάτου για τους ανθρώπους και ως καταφύγιο της άγριας ζωής.

Η προστασία του περιαστικού πρασίνου υπάγεται κατά περίπτωση στην ισχύουσα νομοθεσία. Συχνά στο χώρο γύρω από τις πόλεις υπάρχουν περιοχές ιδιαίτερης περιβαλλοντικής σημασίας με ειδικό καθεστώς προστασίας, όπως βιότοποι, δρυμοί, ποτάμια, ρέματα και ακτές. Η προστασία των περιοχών αυτών γίνεται με βάση τα προβλεπόμενα από το Ν.1650/1986 «για την Προστασία του Περιβάλλοντος» ή με όσα προβλέπονται από ειδικές ρυθμίσεις. Η γειτνίαση των περιοχών αυτών με τα αστικά κέντρα δημιουργεί πολυπληθές πιέσεις εξαιτίας ανθρώπινων δραστηριοτήτων (οικιστική επέκταση, μόλυνση υδάτων, ρύπανση υπεδάφους, νχορύπανση, ανεξέλεγκτη θήρευση και αλιεία κ.λπ.), καθιστώντας επείγουσα τη διασφάλιση του καθεστώτος προστασίας και την καλή οικολογική κατάστασή τους.

ΥΜΗΤΤΟΣ

Ο Υμηττός αποτελεί το ανατολικό ορεινό όριο του Λεκανοπεδίου που χωρίζει την Αθήνα από τα Μεσόγεια. Η ψηλότερη κορυφή του φθάνει στα 1.026 μ. Στα νότια φθάνει σχεδόν μέχρι τη Βάρη και τις παρυφές της Βουλιαγμένης, ενώ στα βόρεια μέχρι την Αγία Παρασκευή και το Γέρακα. Ο ορεινός όγκος έχει έκταση 80.000 στρεμμάτων. Το μεγαλύτερο μέρος του καλύπτεται από φρύγανα και θαμνώδεις εκτάσεις. Στη δυτική του πλευρά υπάρχουν δασικές εκτάσεις πεύκων και το αισθητικό δάσος της Καισαριανής. Στο βουνό συναντώνται επτά είδη πουλιών. Μία σημαντική έκταση 20.000 στρεμμάτων αποτελεί καταφύγιο άγριας ζωής. Στον Υμηττό ανήκει και το αισθητικό δάσος γύρω από την ιστορική μονή Καισαριανής.

Οι δυτικές πλαγιές του δέχτηκαν από το μεσοπόλεμο μέχρι τη δεκαετία του '80 οικιστικές επεκτάσεις της Αθήνας. Σε ορισμένα σημεία (Αργυρούπολη, Ηλιούπολη, Βούλα) η δόμηση έφθασε σε αρκετά μεγάλο υψόμετρο στο βουνό. Με το τελευταίο μεγάλο τεχνικό έργο, την περιφερειακή λεωφόρο ταχείας κυκλοφορίας, η οποία άρχισε να λειτουργεί το 2003, άλλαξε η μορφή του αναγλύφου, με τις διανοίξεις και τις σήραγγες, ενώ χιλιάδες στρέμματα δασικής βλάστησης έδωσαν τη θέση τους σε οδικές υποδομές.

ΠΑΡΝΗΘΑ

Η Πάρνηθα είναι το βορειοανατολικό ορεινό όριο του Λεκανοπεδίου της Αθήνας. Η ψηλότερη κορυφή της έχει ύψος 1.413 μ. Στα ανατολικά φθάνει μέχρι το Μενίδι, τη Βαρυμπόμπη και τον Άγιο Στέφανο, στα δυτικά μέχρι το Θριάσιο, ενώ στα βόρεια αγγίζει τα όρια του νομού Αττικής. Το βουνό έχει έκταση 300.000 στρεμμάτων. Τα υψηλότερα τμήματά του καλύπτονται από δάσος έλατου και οι χαμηλότερες εκτάσεις με πευκοδάση, μακκία βλάστηση και φρύγανα. Στα δάση των κωνοφόρων και τους ορεινούς θαμνώνες ζουν πολλά είδη πουλιών και ζώων. Πιο χαρακτηριστικό είδος είναι τα κόκκινα ελάφια. Ο πληθυσμός τους φθάνει τα 400 περίπου ελάφια.

Μεγάλο τμήμα της Πάρνηθας (35.000 στρέμματα) έχει κηρυχθεί Εθνικός Δρυμός και καταφύγιο άγριας ζωής, ενώ το 2007 χαρακτηρίστηκε ως «Εθνικό Πάρκο», όχι όμως βάσει του Ν.1650/1986 «για την προστασία του περιβάλλοντος», αλλά στο πλαίσιο του πολεοδομικού δικαίου. Σημαντικό θεωρείται το Δασόκτημα Τατοΐου, το οποίο αποτελεί το πιο πυκνό περιαστικό δάσος της Αθήνας.

Το δάσος της Πάρνηθας υπέστη μεγάλη καταστροφή από την πυρκαγιά του Ιουνίου 2007. Η πυρκαγιά ξεκίνησε από το χωριό Στεφάνι, περίπου 15 χλμ. δυτικά του πυρήνα του εθνικού δρυμού. Έφτασε στην καρδιά του δάσους και κατέκαυσε τουλάχιστον 25.000 από τα συνολικά 38.000 στρέμματα του πυρήνα ενός από τα σημαντικότερα δασικά οικοσυστήματα της χώρας. Ο συνδυασμός του ελλειπούς συντονισμού από την πλευρά των αρχών, με τις μεγάλες πιέσεις για οικοπεδοποίηση και οικοδομική ανάπτυξη, συνετέλεσαν στην απώλεια του μεγαλύτερου και σημαντικότερου πνεύμονα πρασίνου στην Αττική, με σοβαρές και άμεσες επιπτώσεις στις τοπικές κλιματικές συνθήκες της πρωτεύουσας.

ΑΙΓΑΛΕΩ ΚΑΙ ΠΟΙΚΙΛΟ ΟΡΟΣ

Δύο συνεχόμενα βουνά, το Αιγάλεω και το Ποικίλο Όρος, διαχωρίζουν το Λεκανοπέδιο της Αθήνας από το Θριάσιο. Οι πλαγιές του Αιγάλεω στα νότια καταλήγουν στο Πέραμα και στο θαλάσσιο στενό της Σαλαμίνας. Δύο κοιλάδες, η μία στο Σχιστό και η άλλη στο Δαφνί, διακόπτουν τη συνέχεια του ορεινού όγκου. Στα βόρεια το Ποικίλο φθάνει μέχρι το Ζεφύρι και το Καματερό. Η οροσειρά αποψιλώθηκε από τα πευκοδάση της κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Στις ανατολικές και στις νότιες πλαγιές του βουνού αναπτύχθηκαν πολλές συνοικίες του Πειραιά και της Αθήνας όπως το Πέραμα, ο Κορυδαλλός, το Χαϊδάρι, το Αιγάλεω, το Περιστέρι, οι περισσότερες μετά το 1949. Στις δυτικές πλαγιές, από την πλευρά του Θριασίου και του Σχιστού έχουν εγκατασταθεί βιοτεχνίες, βιομηχανίες, λατομεία, στρατιωτικές εγκαταστάσεις, το νέο νεκροταφείο και το βιοτεχνικό πάρκο Σχιστού και στα βόρεια η χωματερή των Λιοσίων. Στα νότια, στο Σχιστό, υπάρχουν δύο ανενεργές και εν μέρει αποκατεστημένες χωματερές.

Το συγκρότημα του Αιγάλεω και του Ποικίλου είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός πολύτιμου για την Αθήνα ορεινού όγκου που δεν αποκαταστάθηκε ποτέ ως φυσικό οικοσύστημα και που συνεχίζει να πολιορκείται από τη δόμηση και τις ρυπαίνουσες χρήσεις. Χαρακτηριστικό σπουδαίο οικοσύστημα που δέχεται τέτοιες πιέσεις αποτελεί η λίμνη Κουμουνδούρου. Οάσεις, στην απογοητευτική έρημη εικόνα του ορεινού όγκου, αποτελούν οι πλούσιες σε μεσογειακή βλάστηση δασικές εκτάσεις στις πλαγιές του Σχιστού και του Σκαρामαγκά, αυτές γύρω από τη Μονή Δαφνίου, όπως και ο «Διομήδεις» Βοτανικός Κήπος, στα νότια όρια του Χαϊδαρίου.

ΔΑΣΟΣ ΣΕΙΧ-ΣΟΥ

Το Σείχ-Σου (το «νερό του σείχη») είναι το δάσος που περιβάλλει τη βορειοανατολική πλευρά της Θεσσαλονίκης. Στα βυζαντινά χρόνια ονομαζόταν Κεδρηνός λόφος. Λόγω της υπερβόσκησης και της εικέρσωσης, το αρχαίο δάσος καταστράφηκε. Το 1917, στο νέο σχέδιο της Θεσσαλονίκης, ορίστηκε ως περιαστικό δάσος. Από το 1929 προστατεύθηκε με απαγόρευση της βόσκησης και της υλοτομίας, ενώ παράλληλα έγιναν εκτεταμένες αναδασώσεις. Το 1973 μία μεγάλη περιοχή 30.000 στρεμμάτων κηρύχθηκε αναδασωτέα. Όμως το 1997 πυρκαγιά έκαψε τα 2/3 της δασικής έκτασης. Η διάνοιξη περιφερειακών λεωφόρων στο Σείχ-Σου δημιούργησε νέες πληγές στο τραυματισμένο τοπίο του μοναδικού αυτού περιαστικού δάσους της Θεσσαλονίκης.

Τα είδη της πανίδας που φιλοξενούνται στο περιαστικό δάσος της Θεσσαλονίκης είναι λαγοί, αλεπούδες, νυφίτσες, ασβοί, κουνάβια, σκίουροι και σκαντζόχοιροι, περίπου 80 είδη πουλιών, καθώς και σαλαμάνδρες, φρύνοι, χελώνες και νερόφιδα.

Από τη δεκαετία του '80 τοπικές ομάδες και οικολογικές οργανώσεις έχουν κινητοποιηθεί πολλές φορές για την προστασία του δάσους του Σείχ-Σου.

ΦΥΣΙΚΑ ΥΔΑΤΙΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1.4.2

Οι ακτές των θαλασσών, οι όχθες των ποταμών και των λιμνών, καθώς και ο βυθός τους, αποτελούν πολύτιμους φυσικούς πόρους, στοιχεία σύνθετων οικοσυστημάτων και αναπόσπαστα κομμάτια του τοπίου και μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα προστασίας και διατήρησης.

Στη σχέση τους με τον αστικό χώρο αναπτύσσουν γραμμικές ζώνες, όπου συναντιέται το ανθρωπογενές περιβάλλον με τα ευαίσθητα υδάτινα οικοσυστήματα. Η διαφύλαξη των ισορροπιών στη συνάντηση αυτή είναι δύσκολη και απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή. Λόγω των ιδιαίτερων αισθητικών και κλιματικών συνθηκών, οι ζώνες αυτές προσφέρονται για υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής (περπάτημα, ποδήλατο, κοχύμπι, παιχνίδι). Επίσης, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών, προσελκύουν οικιστικές δραστηριότητες όπως ζώνες κατοικίας, λιμενικές και βιομηχανικές εγκαταστάσεις, καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος και αθλητικές εγκαταστάσεις, οι οποίες συχνά επεκτείνονται και στις υδάτινες περιοχές. Ανάλογα με την κλίμακα και το χαρακτήρα τους μπορεί να ασκήσουν σημαντικές πιέσεις προς τα υδάτινα οικοσυστήματα, υποβαθμίζοντας ή ακόμα και καταστρέφοντάς τα.

Σύμφωνα με το εθνικό και ευρωπαϊκό δίκαιο, ο αιγιαλός, η παραλία, η όχθη και η παρόχθια ζώνη είναι ζώνες κοινόχρηστες και ανήκουν κατά κυριότητα στο Δημόσιο, το οποίο οφείλει να τις προστατεύει και να τις διαχειρίζεται. Κοινός προορισμός των ζωνών αυτών είναι η ελεύθερη και ακώλυτη πρόσβαση των πολιτών προς αυτές, ενώ δεν επιτρέπεται η κατασκευή κτισμάτων και γενικά κατασκευών. Η κατασκευή περιφράξεων δεν επιτρέπεται σε απόσταση 500 μ. από την ακτή, όμως οι εξαιρέσεις που προβλέπει η νομοθεσία είναι τόσες ώστε αναιρείται η βαρύτητα της ρύθμισης.

Η παραχώρηση της απλής χρήσης αιγιαλού ή παραλίας προς ιδιώτες ή φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης μπορεί να πραγματοποιηθεί υπό συγκεκριμένους όρους και υπό την προϋπόθεση ότι δεν παραβιάζεται ο προορισμός του αιγιαλού ως κοινόχρηστου χώρου, ούτε επέρχεται αλλοίωση στη φυσική μορφολογία και τα βιοτικά

στοιχεία του. Ωστόσο συχνά παρατηρούνται αποκλίσεις από τις ισχύουσες διατάξεις, για τις οποίες ευθύνονται άλλοτε οι ενδιαφερόμενοι επαγγελματίες και άλλοτε η τοπική αυτοδιοίκηση.

Η οριοθέτηση και προστασία των φυσικών υδάτινων στοιχείων και των ζωνών συνάντησής τους με τον αστικό ιστό υπακούει στο γενικό θεσμικό πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών υδάτινων στοιχείων, αλλά και στην πολεοδομική νομοθεσία. Μετά την εκπόνηση ειδικών μελετών, θεσμοθετούνται κατά περίπτωση συγκεκριμένες ρυθμίσεις και περιορισμοί για τις χρήσεις και τη δόμηση, λαμβάνοντας υπόψη τα τοπικά φυσικά και κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα. Οι ρυθμίσεις αυτές μπορεί να παρουσιάζουν διαβαθμίσεις σε επιμέρους ζώνες.

Σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, η πράξη ορισμού του αιγιαλού δεν είναι συστατική, αλλά διαπιστωτική. Κατά συνέπεια η διοίκηση περιορίζεται στο να διαπιστώσει μια υφιστάμενη πραγματική κατάσταση. Τα μέσα όμως που χρησιμοποιούνται για την οριοθέτηση δεν καθορίζονται από τη νομοθεσία. Στην πράξη, ο συνήθης τρόπος προσδιορισμού του αιγιαλού, της παραλίας και του παλαιού αιγιαλού είναι με αυτοψία των μελών της επιτροπής, χωρίς όμως τα μέλη να δεσμεύονται να χρησιμοποιήσουν συγκεκριμένες τεχνικές και επιστημονικές μεθόδους, οι οποίες να αποδεικνύουν την επιστημονική τεκμηρίωση της απόφασής τους. Η πρακτική αυτή οδηγεί σε συνεχείς αμφισβητήσεις των ορίων του αιγιαλού, κυρίως από ιδιώτες. Είναι σύνηθες να προσκομίζονται από αυτούς επιστημονικές μελέτες στο στάδιο της δικαστικής διεκδίκησης και να λαμβάνονται υπόψη από το δικαστήριο. Φαίνεται έτσι να μετακυλίεται η ευθύνη από τη διοίκηση στους ενδιαφερόμενους πολίτες¹⁰.

■ Ρέματα

Ρέμα είναι κάθε φυσική διαμόρφωση του εδάφους που λειτουργεί ως αποδέκτης και αγωγός των νερών της βροχής, του χιονιού (μετά την τήξη) και των φυσικών πηγών και εξυπηρετεί την απορροή τους προς άλλους αποδέκτες μεγαλύτερης χωρητικότητας, φυσικούς ή τεχνητούς (άλλα ρέματα, ποτάμια, λίμνες, θάλασσα, κ.λπ.) που βρίσκονται σε χαμηλότερες στάθμες.

Τα φυσικά ρέματα χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

1. Στα εφήμερα ρέματα, που έχουν νερό μόνο όταν βρέχει.
2. Στους χειμάρρους, που η ροή τους είναι εποχική και οι οποίοι έχουν ορμητική ροή νερών.
3. Στους ποταμούς, που η ροή τους είναι συνεχής, αλλιώς η ποσότητά τους παρουσιάζει εποχικές διακυμάνσεις.

Στην Ελλάδα, τα ρέματα και τα ποτάμια που διέρχονται από τον αστικό χώρο είναι αποδέκτες μεγάλων πιέσεων από αστικές χρήσεις και δραστηριότητες. Αστικά λύματα και απορρίμματα, καταπατήσεις από ιδιοκτήτες όμορων οικοπέδων με αυθαίρετες κατασκευές και παράνομες επιχωματώσεις, είναι μερικές από τις επεμβάσεις που όχι μόνο στερούν από τους κατοίκους της πόλης τη δυνατότητα να απολαύσουν το πράσινο, αλλά καταστρέφουν τον φυτικό και ζωικό πλούτο, ρυπαίνουν τα επίγεια, υπόγεια και θαλάσσια ύδατα, προκαλούν έντονη δυσοσμία και αυξάνουν σημαντικά τον κίνδυνο για πλημμύρες¹¹.

Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, απαγορεύεται πλήρως η δόμηση εντός της όχθης των ρεμάτων. Περιορισμοί ισχύουν κατά περίπτωση και για τη δόμηση εκτός της οριογραμμής. Ο καθορισμός της όχθης (οριογραμμής) των ρεμάτων, χειμάρρων ή ρυακιών υπάγεται στις αρμοδιότητες του ΥΠΕΧΩΔΕ ή των κατά τόπους Περιφερειών.

11. Βλ. Παρεμβάσεις στα ρέματα. Εναλλακτικές προτάσεις σχεδιασμού, Επιστ. Υπεύθυνη: Μάχη Καραλή, Ερευνητικό Πρόγραμμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα 2000.

Σύμφωνα με το αρ. 5 του Ν.3010/2002 «Εναρμόνιση του Ν.1650/1986 με τις Οδηγίες 97/11 Ε.Ε. και 96/61 Ε.Ε., διαδικασία οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέματα και άλλες διατάξεις», «η οριοθέτηση συνίσταται στον καθορισμό και επικύρωση των πολυγωνικών γραμμών εκατέρωθεν της βαθιάς γραμμής του υδατορέματος, οι οποίες περιβάλλουν τις γραμμές πλημμύρας, τις όχθες, καθώς και τα τυχόν φυσικά ή τεχνητά στοιχεία, που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του υδατορέματος».

Ο καθαρισμός από απορρίμματα και μπόζα, η συντήρηση του χώρου των ρεμάτων και των ποταμών και η κατασκευή έργων αντιπλημμυρικής προστασίας εντάσσονται στις αρμοδιότητες των Δήμων και των Νομαρχιών. Σε ό,τι αφορά την Αθήνα, η ΕΥΔΑΠ είναι υπεύθυνη για τον καθαρισμό των ρεμάτων από φερτές ύλες, κάτι που πραγματοποιείται σε ετήσια βάση για τα μεγαλύτερα ρέματα (Ποδονίφτης, Πικροδάφνης, Χαλανδρίου, Σαπφούς), ενώ στα μικρότερα ρέματα γίνονται παρεμβάσεις ανάλογα με τις ανάγκες που προκύπτουν¹².

Συνήθη είναι τα φαινόμενα καταπατήσεων και αυθαίρετης δόμησης στα ρέματα. Η διαδικασία που πρέπει να κινηθεί για την κατεδάφιση αυθαίρετων κατασκευών εξαρτάται από την ύπαρξη αγωγών ομβρίων. Στην περίπτωση που έχουν κατασκευαστεί αγωγοί ομβρίων, επεμβαίνει το Τμήμα Ακίνητης Περιουσίας της ΕΥΔΑΠ. Σε αντίθετη περίπτωση πρέπει να πραγματοποιηθεί αποτύπωση από την Τοπογραφική Υπηρεσία της ΕΥΔΑΠ, η οποία αποστέλλεται στο Πολεοδομικό Γραφείο του Δήμου ή της Νομαρχίας, μετά τις ενέργειες του οποίου προχωράει η κατεδάφιση των κατασκευών και η αποκατάσταση του ρέματος. Σε εκτεταμένες και μη αναστρέψιμες περιπτώσεις επιβάλλεται η εκπόνηση αντιπλημμυρικών έργων.

Δυστυχώς στην Ελλάδα δεν έχουν καταγραφεί επιτυχημένα παραδείγματα επεμβάσεων αποκατάστασης υποβαθμισμένων ρεμάτων και ποταμών που διέρχονται εντός του αστικού ιστού, με εξαίρεση την περίπτωση της Λάρισας και των Τρικάλων.

ΠΟΤΑΜΟΣ ΠΗΝΕΙΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΚΟ ΑΛΚΑΖΑΡ ΣΤΗ ΛΑΡΙΣΑ

Ο ποταμός Πηνειός διασχίζει την πόλη της Λάρισας. Στις όχθες του διαμορφώθηκε από το 1905 το άλσος του Αλκαζάρ. Στα σύγχρονα χρόνια το άλσος αναμορφώθηκε, όπως και η κοίτη του ποταμού. Σήμερα το πάρκο του Αλκαζάρ είναι ένας μεγάλος πνεύμονας πρασίνου. Οι όχθες του ποταμού με την υψηλή και πλούσια βλάστηση, όπως και η τεχνητή λίμνη αποτελούν τόπο περιπάτου για τους κατοίκους. Μέσα στο πάρκο βρίσκεται ένα μεγάλο αισθητικό άλσος, ενώ υπάρχουν ελάχιστες κτιστές εγκαταστάσεις. Το καλοκαίρι στο πάρκο Αλκαζάρ φιλοξενούνται υπαίθριες πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Στο Δήμο Λαρισαίων έχει ακολουθηθεί μία πρωτοποριακή στρατηγική για τους ελεύθερους χώρους. Σήμερα η πόλη διαθέτει διπλάσιους ελεύθερους και πράσινους χώρους από ό,τι τη δεκαετία του '80. Μέσα σε αυτούς περιλαμβάνονται οι όχθες του Πηνειού, το αρχαίο θέατρο, το κάστρο, οι μεγάλες πλατείες και ένα δίκτυο δενδροφυτεμένων πεζοδρόμων με μήκος 6 χλμ. (Παράρτημα - Εικ. 3).

ΤΟ ΡΕΜΑ ΠΕΝΤΕΛΗΣ-ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΥ

Το ρέμα Πεντέλης-Χαλανδρίου, στη βόρεια Αθήνα, πηγάζει από το όρος της Πεντέλης και χύνεται στην κοιλάδα των Χαλανδραίων. Έχει μήκος 6,6 χλμ. και διασχίζει έξι Δήμους (Χαλανδρίου, Βριλησίων, Μελισσίων, Αμαρουσίου, Πεντέλης και Νέας Πεντέλης). Η βλάστηση που αναπτύσσεται στις όχθες του είναι αρκετά πυκνή, με αυτοφυή και μη είδη όπως πεύκα, ευκαλύπτους, καλάμια, πλατάνια, πικροδάφνες, δάφνες, σκίνα, αμυγδαλιές και αγριαχλαδιές. Επίσης στο ρέμα συναντώνται αρκετά είδη πανίδας όπως δεκοκτούρες, σπίνοι, βατράχια, χελώνες, σκαντζόχοιροι, καρακάξες, κοτσύφια, κίσσες, γκιόνηδες κ.λπ. Παρά τις ασθένειες των πεύκων, τις καταπατήσεις, την πλημμελή συντήρηση της κοίτης και της όχθης και τις ελλείψεις στο σύστημα πυροπροστασίας, το ρέμα αποτελεί έναν σημαντικό πνεύμονα πρασίνου, τοπικής και υπερτοπικής σημασίας¹³.

Το 1995 το ρέμα Πεντέλης-Χαλανδρίου χαρακτηρίστηκε ως προστατευόμενο τοπίο και προστατευόμενος φυσικός σχηματισμός, λόγω της ιδιαίτερης οικολογικής και αισθητικής του αξίας¹⁴. Καθορίστηκαν δύο ζώνες προστασίας, η Ζώνη Α' με αυστηρότερους περιορισμούς και η Ζώνη Β'. Συγκεκριμένα, η Ζώνη Α' χαρακτηρίστηκε «προστατευόμενος φυσικός σχηματισμός», όπου επιτρέπονται μόνο ειδικές χρήσεις και σε καμία περίπτωση δεν προβλέπεται ανέγερση νέων οικοδομών ή υγειονομικές χρήσεις. Η Ζώνη Β' χαρακτηρίστηκε «προστατευόμενο αστικό τοπίο» και σε αυτήν επιτρέπεται η χρήση αμιγούς κατοικίας και μόνο σε συγκεκριμένα οικόπεδα η χρήση γενικής κατοικίας.

Σοβαρές είναι οι παραβάσεις που παρατηρούνται, χωρίς ωστόσο να λαμβάνονται τα απαραίτητα μέτρα από την πλευρά των αρμόδιων αρχών για την εφαρμογή των θεσμοθετημένων ρυθμίσεων. Η ύπαρξη αυθαίρετων κατασκευών και η λειτουργία καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος είναι ένα θέμα ιδιαίτερα κρίσιμο για την προστασία του ρέματος. Η αδράνεια των αρμόδιων αρχών έχει ενεργοποιήσει πολίτες και φορείς που πιέζουν προς όλες τις δυνατές κατευθύνσεις για την ορθή εφαρμογή του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου.

13. Βλ. Συνήγορος του Πολίτη (2004), Εφαρμογή του ΠΔ για την προστασία του χειμαρρικού ρέματος Πεντέλης-Χαλανδρίου, Πόρισμα, Υπόθεση 11802/1999. Σύλληλος Προστασίας Περιβάλλοντος και Ρεματίας Πεντέλης-Χαλανδρίου <http://rematiasos.blogspot.com>
14. Π.Δ. 659/Δ/1995 «Χαρακτηρισμός του χειμαρρικού ρέματος Πεντέλης-Χαλανδρίου, ως προστατευμένου τοπίου, καθορισμός των ορίων και ζωνών προστασίας αυτού, επιβολή όρων, απαγορεύσεων και περιορισμών εντός αυτών».

■ Αιγιαλός και παραλία

Αιγιαλός είναι η ζώνη της ξηράς που βρέχεται από τη θάλασσα, από τις μεγαλύτερες και συνήθεις αναβάσεις των κυμάτων της, ενώ παραλία είναι η ζώνη της ξηράς που προστίθεται στον αιγιαλό προς εξυπηρέτηση της επικοινωνίας της ξηράς με τη θάλασσα και αντίστροφα. Ο καθορισμός των ορίων του αιγιαλού και της παραλίας επάνω σε συγκεκριμένους χάρτες γίνεται από το κράτος.

Λόγω της ιδιαίτερης γεωμορφολογίας της Ελλάδας, ένας μεγάλος αριθμός πόλεων και οικισμών έχει αναπτυχθεί σε παραθαλάσσιες περιοχές. Οι πιέσεις προς τις θαλάσσιες ακτές από την οικιστική ανάπτυξη είναι αντίστοιχες με αυτές που ασκούνται στα ρέματα. Αστικά λύματα και απορρίμματα, παράνομες επιχωματώσεις, αυθαίρετες κατασκευές, υπερσυγκέντρωση οχημάτων χρήσεων είναι οι κύριες πιέσεις που υφίσταται ο αιγιαλός και το παραλιακό μέτωπο των αστικών περιοχών της χώρας.

Φορείς αρμόδιοι για τη ρύθμιση της παράκτιας ζώνης των αστικών κέντρων είναι πολλοί και συχνά παρατηρείται ασάφεια ως προς τις επιμέρους αρμοδιότητες, που σε συνδυασμό με πιθανή σύγκρουση συμφερόντων, προκαλεί γενική σύγχυση. Γενικά ο καθορισμός, η φυσική διαμόρφωση και η παραχώρηση χρήσης του αιγιαλού υπάγονται στις αρμοδιότητες των Δήμων. Για το σχεδιασμό των λιμένων, ώστε να ανταποκρίνονται στις λειτουργικές τους ανάγκες, αρμόδια είναι η Γενική Γραμματεία Λιμένων και Λιμενικής Πολιτικής που υπάγεται στο Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής, όπως και το Λιμενικό Σώμα που είναι υπεύθυνο για τη διαχείριση των λιμένων και την αστυνόμευση των ακτών. Οι Οργανισμοί Λιμένων και τα Λιμενικά Ταμεία έχουν στην ιδιοκτησία τους και εκμεταλλεύονται τα λιμάνια της χώρας. Επιμέρους φορείς, όπως το ΥΕΘΑ και η ΚΕΔ, μπορεί να είναι ιδιοκτήτες και διαχειριστές παράκτιων εκτάσεων.

Ένα φλέγον θέμα που προκύπτει διαρκώς σε σχέση με τις ακτές ως ελεύθερων χώρων της πόλης είναι η κατασκευή αυθαίρετων κατασκευών και οι καταλήψεις εκτάσεων.

■ Λίμνες

Λίμνη είναι ο βιότοπος που αποτελείται από μάζες νερού, γλυκού ή αλμυρού, συγκεντρωμένες σε κοιλάττες της γης, φαινomenικά στάσιμες και χωρίς άμεση επικοινωνία με τη θάλασσα.

Ιδιαίτερα συνήθης είναι στον ευρωπαϊκό χώρο η ύπαρξη οικισμών γύρω από λίμνες. Στην Ελλάδα, εξαιρετικά παραδείγματα πόλεων που αναπτύχθηκαν στις όχθες λιμνών είναι τα Ιωάννινα και η Καστοριά, αν και η χρήση του υδάτινου οικοσυστήματος κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει «στιγματιστεί» με σοβαρή ρύπανση από αστικά λύματα.

Το θεσμικό πλαίσιο που ισχύει για την προστασία των λιμνών και της όχθης τους ταυτίζεται με τη γενική νομοθεσία για τον αιγιαλό και την παραλία.

Η ΛΙΜΝΗ ΠΑΜΒΩΤΙΔΑ ΣΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Η λίμνη Παμβώτιδα ή λίμνη των Ιωαννίνων, με μήκος 7,5 χλμ., πλάτος 1 - 4,2 χλμ. και επιφάνεια 22 τ.χλμ., κατέχει κεντροβαρική θέση στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων. Αποστραγγίζεται από τους ποταμούς Άραχθο και Λούρο. Η οικολογική της αξία αποδεικνύεται άμεσα από τον πλούτο της χλωρίδας και της πανίδας που φιλοξενεί, εντάσσοντάς τη μάλιστα στο δίκτυο περιοχών Natura 2000 και στο δίκτυο των Σημαντικών Περιοχών Πουλιών.

Το κύριο εργαλείο προστασίας της λίμνης από τις οικιστικές και παραγωγικές πιέσεις είναι η ΚΥΑ 649/2003 «Χαρακτηρισμός της χερσαίας και λιμναίας περιοχής

της λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων ως περιοχής οικονάπτυξης, καθορισμός περιφερειακής ζώνης προστασίας αυτής, χρήσεων, όρων και περιορισμών δόμησης». Με αυτήν επιδιώκεται ο καθορισμός των χρήσεων γης και των όρων για την άσκηση των δραστηριοτήτων σε μία μεγάλη ζώνη γύρω από τη λίμνη, με σκοπό την ενσωμάτωση της πολιτικής της προστασίας του βιοτόπου στο συνολικό αναπτυξιακό σχεδιασμό.

Παρά τις διαφορετικές εκφάνσεις της, η σχέση της πόλης των Ιωαννίνων με τη λίμνη διατηρείται σταθερή μέσα στο χρόνο. Εκτός από τη σύνδεσή της με παραγωγικές δραστηριότητες (αλιεία, παρόχθιες καλλιέργειες, βυρσοδεψία), η λίμνη αποτελεί τόπο αναφοράς για όλους τους κατοίκους της πόλης, ενώ μεγάλη είναι η επίδρασή της και στη συγκρότηση του αστικού ιστού και των χρήσεων.

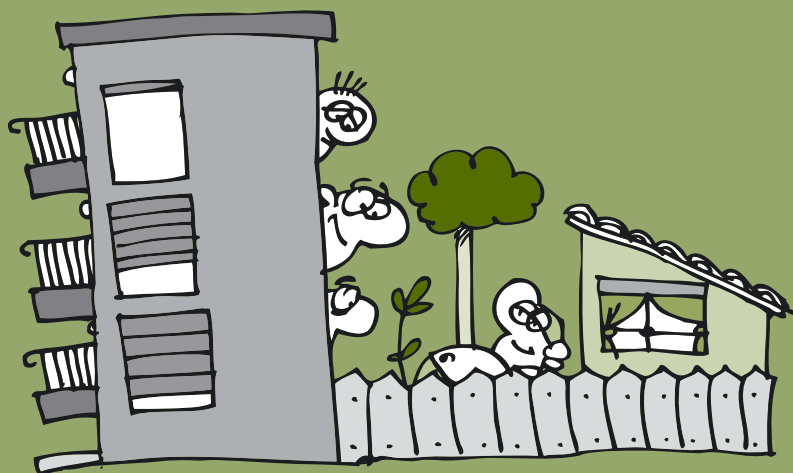
Τα μεταπολεμικά χρόνια πραγματοποιήθηκε σειρά τεχνικών έργων, μετατρέποντας ένα μέρος της παραλίνιας ζώνης σε ένα μεγάλο γραμμικό πάρκο, με μοναδική φυσική, πολιτιστική και αισθητική αξία. Η ζώνη αυτή, από την πλατεία Μαβίλη έως τη Σκάλα, αποτελεί μία ζώνη περιπάτου, άθλησης, παιχνιδιού και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Από τη δεκαετία του '90 εμφανίστηκε έντονο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη χρήσεων αναψυχής και διασκέδασης, προσελκύοντας ακόμα περισσότερους επισκέπτες. Οι τοπικές αρχές, αναγνωρίζοντας τη σημασία του γραμμικού αυτού πάρκου έχουν επιδιώξει την επέκτασή του κατά μήκος της όχθης της λίμνης, με την κατασκευή χώρου περιπάτου και ποδηλατοδρόμου. Ωστόσο, η μεγάλη πρόκληση για τις αρχές

είναι ο έλεγχος των πιέσεων από τη συγκέντρωση υπερτοπικών χρήσεων αναψυχής και τουρισμού, η ρύθμιση της κυκλοφορίας και της στάθμευσης των οχημάτων, αλλά κυρίως ο φυσικός σχεδιασμός και η εξασφάλιση του δημόσιου χαρακτήρα αυτής της ζώνης με τις μοναδικές οικολογικές και αισθητικές ποιότητες (Παράρτημα - Εικόνα 4).

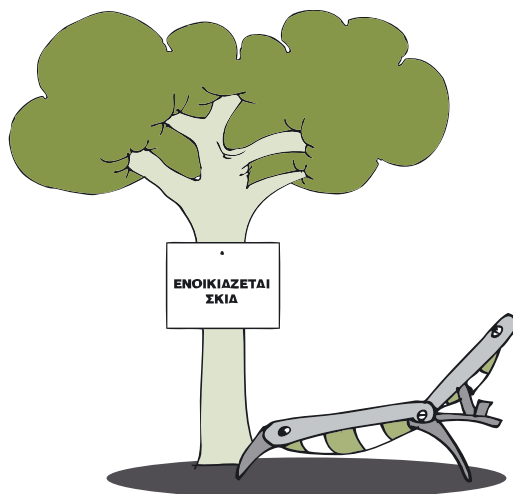
2

Οι ανάγκες για πράσινους χώρους στις πόλεις

2.1

ΠΟΣΟ ΠΡΑΣΙΝΟ;

Η ευρωπαϊκή εμπειρία δείχνει ότι οι μεσογειακές πόλεις κατά κανόνα υστερούν ως προς τις πράσινες επιφάνειες σε σχέση με τις πόλεις της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη διαφορά του κλίματος. Όμως σε πολλές μεσογειακές πόλεις οι κάτοικοι απολαμβάνουν μεγάλες εκτάσεις πρασίνου.

Βασικός δείκτης ποιότητας της ζωής και του περιβάλλοντος στις πόλεις είναι η κατά κάτοικο αναλογία χώρων πρασίνου. Ως πράσινες επιφάνειες της πόλης οι οποίες μετρούνται και συγκρίνονται σε σχέση με τη συνολική επιφάνεια της πόλης ή σε αναλογία ανά κάτοικο νοούνται οι επιφάνειες οι οποίες έχουν θεσμοθετημένη και κατοχυρωμένη αυτήν τη χρήση και μάλιστα ως κύρια χρήση, είναι λειτουργικές (δηλαδή χρησιμοποιούνται ως τέτοιες), έχουν μία κρίσιμη μάζα ικανή να συγκροτήσει ένα πάρκο ή έναν κήπο και έχουν στη μεγαλύτερη έκτασή τους συμπαγείς φυτεύσεις και φυσικό έδαφος. Η ποιότητα ζωής μίας συνοικίας ή μίας πόλης καθο-

ρίζεται σε μεγάλο βαθμό και από τη δυνατότητα πρόσβασης όλων των κατοίκων στους πράσινους χώρους. Κρίσιμη θεωρείται η απόσταση 15 λεπτών από τα πάρκα και τις πλατείες, που δίνει τη δυνατότητα στον καθένα να μπορεί εύκολα να φθάσει σε αυτά. Εξίσου σημαντική είναι και η γενική διάταξη των υπερτοπικών χώρων στη συνολική έκταση της πόλης, η οποία όμως πρέπει να έχει μία ίση κατανομή, αλλιώς το πλεονέκτημα της ύπαρξής τους αποτελεί πρό- νόμιο λίγων μόνο κατοίκων και όχι του συνόλου.

Οι μεγάλες ελληνικές πόλεις υστερούν εμφανώς έναντι των υπό- λοιπων ευρωπαϊκών πόλεων στην αναλογία διαθέσιμων χώρων πρασίνου ανά κάτοικο. Σύμφωνα με τις καταγραφές του ΥΠΕΧΩΔΕ του 1994, **η Αθήνα βρίσκεται στο τέλος του ευρωπαϊκού καταλόγου με 2,55 τ.μ. ανά κάτοικο**, ενώ στη θεσσαλονίκη κάθε κάτοικος απο- λαμβάνει μόλις 2,73 τ.μ. χώρων πρασίνου¹⁵. Τα ελληνικά μεγέθη αυτά όχι μόνο υστερούν κατά πολύ από τα θεσμοθετημένα επιθυ- μητά πρότυπα της ελληνικής νομοθεσίας, αλλά απέχουν εξαιρε- τικά από την εικόνα που παρουσιάζεται εκτός Ελλάδας.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στο Άμστερνταμ αντιστοιχούν 27 τ.μ./κάτοι- κο, στο Βερολίνο 13 τ.μ., ενώ στο Λονδίνο, τη Ρώμη και το Παρίσι 9 τ.μ. Στην κορυφή του καταλόγου των πόλεων με πράσινο σε ευρω- παϊκό επίπεδο βρίσκονται οι πόλεις των Σκανδιναβικών χωρών, της Κεντρικής Ευρώπης, της Ιρλανδίας και της Μεγάλης Βρετα- νίας, με ποσοστά που κυμαίνονται από 16% έως και 46% των αστι- κών εκτάσεων και επιφάνειες που κυμαίνονται από 38 τ.μ. έως 246 τ.μ. ανά κάτοικο¹⁶.

15. Ο σχετικός πίνακας είναι διαθέσιμος από την ιστοσελίδα του ΥΠΕΧΩΔΕ στη διεύθυνση <http://www.minenv.gr/4/44/4401/440102/44010201/g4401020102.html> [τελευταία πρόσβαση: 4 Ιουνίου 2009].

16. Fuller, R.A. & Gaston, K.J., *The scaling of green space coverage in European cities*, *Biology Letters*, The Royal Society, 2009. <http://www.rsbl.royalsocietypublishing.org> [27.3.2009]

Από το 1994 που υπήρξε η τελευταία επίσημη καταγραφή για την Αθήνα, τα ποσοστά αυτά έχουν μειωθεί καθώς στην πόλη δεν προστέθηκαν πάρκα, αλλά αντίθετα οικοδομήθηκε ένα σημαντικό μέρος των ελεύθερων χώρων και αυξήθηκε ο πληθυσμός.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ασάφειας που επικρατεί σε σχέση με τις αναλογίες πρασίνου αποτελεί η δημοσιευμένη το 2008, από τον Δήμο Αθηναίων¹⁷, αναλογία πρασίνου ανά κάτοικο, η οποία ανέρχεται στα 6,84 τ.μ. ανά κάτοικο. Αυτό το μέγεθος όμως δεν φαίνεται να αντιστοιχεί στην πραγματικότητα για τα περισσότερα δημοτικά διαμερίσματα της Αθήνας. Ενδεικτικά σημειώνεται ότι σύμφωνα με σχετική έρευνα που διενήργησε το Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος του ΕΜΠ το 2009, η αναλογία σε λειτουργικούς και προσβάσιμους χώρους πρασίνου που είναι διαθέσιμοι στους κατοίκους του περιβαλλοντικά υποβαθμισμένου 4ου Διαμερίσματος (Σεπόλια-Κολλωνός) ανέρχεται σε περίπου 1,68 τ.μ. ανά κάτοικο.

Σαφής και συγκεκριμένη απάντηση στο ερώτημα «ποιο είναι το βέλτιστο μέγεθος ελεύθερων χώρων στην πόλη;» ή «ποια είναι η βέλτιστη αναλογία ανά κάτοικο σε ελεύθερους χώρους και χώρους πρασίνου;» δεν υπάρχει. Οποιοσδήποτε προδιαγραφές και ποσοτικά πρότυπα για τους ελεύθερους χώρους δεν μπορεί να έχουν γενική χρήση. Οι τοπικοί παράγοντες είναι καθοριστικό στοιχείο ως προς τις ποιοτικές και ποσοτικές απαιτήσεις. Η ύπαρξη ιδιαίτερων φυσικών ή ιστορικών πόρων εντός ή γύρω από τον αστικό χώρο, το μέγεθος της πόλης, καθώς και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία για τη χρήση του ελεύθερου χώρου είναι παράμετροι που πρέπει πάντα να συνυπολογίζονται.

Οι προδιαγραφές που περιλαμβάνονται στις εθνικές ή τοπικές νομοθεσίες για τους ελεύθερους χώρους, το πράσινο και τους υπαίθριους χώρους άθλησης και παιχνιδιού είναι συνήθως σε επίπεδο κατευθύνσεων. Έτσι, για παράδειγμα, στη Μεγάλη Βρετανία βασική κατεύθυνση για τη διαμόρφωση των επιμέρους πολιτικών είναι οι προδιαγραφές που έχουν διαμορφωθεί από το National Playing Fields Association, το οποίο προβλέπει 24 τ.μ. ελεύθερων χώρων ανά κάτοικο. Αυτό κατανέμεται σε 16 τ.μ. για υπαίθριους χώρους άθλησης και 8 τ.μ. για χώρους παιχνιδιού¹⁸. Επίσης, στην Ολλανδία είναι κοινά αποδεκτή η επιφάνεια 75 τ.μ. δημόσιου ή ημιδημόσιου πρασίνου ανά κατοικία¹⁹.

18. *Minimum Standards for Open Spaces* <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2005/07/18104215/42356> [23.3.2009]

19. *Environmental Data Compendium* <http://www.mnp.nl/mnc/i-en-0299.html> [23.3.2009]

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία²⁰, το επιθυμητό μέγεθος ελεύθερων χώρων ανά κάτοικο ορίζεται σε 8 τ.μ. Επιθυμητό είναι αυτό να κατανέμεται σε νησίδες πρασίνου, πλατείες, παιδικές χαρές, πάρκα και πάρκα πόλης, τα οποία να κατανέμονται με τέτοιο τρόπο στον αστικό ιστό, ώστε να είναι άμεσα προσβάσιμα. Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει αναλυτικά τις επιθυμητές επιφάνειες ελεύθερων χώρων ανά κάτοικο και το βιώσιμο μέγεθος των ελεύθερων χώρων.

Ένα αδύνατο σημείο του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου είναι ότι τα μεγέθη αυτά είναι επιθυμητά και όχι υποχρεωτικά, με αποτέλεσμα τόσο οι υφιστάμενες περιοχές των πόλεων όσο και οι νέες επεκτάσεις να υστερούν σημαντικά ως προς αυτά.

Τέλος, πρέπει να επισημάνουμε ότι ακόμα και η αυστηρή εφαρμογή των προτύπων αυτών δεν θα ήταν ικανή συνθήκη για τη δημιουργία του βέλτιστου αστικού περιβάλλοντος. Ο παράγοντας της ποιότητας είναι καθοριστικής σημασίας για τη συγκρότηση του πολεοδομικού χώρου. Μπορεί, για παράδειγμα, σε μία πόλη να έχουμε λίγους, μικρούς αλλά ποιοτικούς χώρους, ενώ σε μία άλλη πολλούς, μεγάλους, αλλά αφιλόξενους χώρους. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η ποσοτική διάσταση δεν έχει μεγάλη σημασία, αλλά ότι πρέπει να συνδυάζεται με κατάλληλο σχεδιασμό και ορθή διαχείριση των ελεύθερων χώρων.

20. *ΦΕΚ 285/5.3.2004 «Έγκριση πολεοδομικών σταθερότυπων (standards) και ανώτατα όρια πυκνοτήτων που εφαρμόζονται κατά την εκπόνηση των γενικών πολεοδομικών σχεδίων, των σχεδίων χωρικής και οικιστικής οργάνωσης «ανοικτής πόλης» και των πολεοδομικών μελετών»*

Προδιαγραφές για τους ελεύθερους χώρους στην πόλη (ΦΕΚ 285/5.3.2004)					
	ΣΗΜΑΣΙΑ - ΡΟΛΟΣ	ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ ΑΝΑ ΚΑΤΟΙΚΟ (μ ² /κάτοικο)		ΑΚΤΙΝΑ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ (μ)	ΒΙΩΣΙΜΟ ΜΕΓΕΘΟΣ (μ ²)
		Πολυενομοική ενόμωτα	Πόλη		
Νησίδες πρσσίμου	Ορβολογική ορστικόποήση του σχεδισμού και δημωυργία «ανοιγμάτων» στον αστικό ιστό	0,25		800	100-1.000
Πλάτειες	Κυρίως χώροι κοινωνικής επαφής και αναψυχής	0,50		800	1.000-5.000
Παιδικές χαρές		0,25			100-1.000
Πάρκο	Εκτός από πράσινο μωρεί να περιλαμβάνει δραστηριότητες ενεργητικής αναψυχής		1,5	1.500	5.000-15.000
Πάρκο πόλης	Φυσικές περιοχές που λειτουργούν ως «φυγές» από το αστικό περιβάλλον		5,5	Πόλης	>15.000
ΣΥΝΟΛΟ		8,0			

ΛΟΝΔΙΝΟ: ΣΥΣΤΗΜΑ ΙΕΡΑΡΧΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΧΩΡΩΝ

Το Σχέδιο του Λονδίνου έχει εισαγάγει ένα σύστημα ιεράρχησης των δημόσιων ελεύθερων χώρων. Αναγνωρίζει κατηγορίες ελεύθερων χώρων με βάση τη χρήση και τα φυσικά χαρακτηριστικά τους, το μέγεθός τους και την ακτίνα εξυπηρέτησης των περιοχών κατοικίας, τα οποία κωδικοποιούνται στον παρακάτω πίνακα. Οι προδιαγραφές αυτές ενσωματώνονται στον πολεοδομικό σχεδιασμό και στη χάραξη στρατηγικής για τους ελεύθερους χώρους.

Ιεράρχηση στους δημόσιους ελεύθερους χώρους του Λονδίνου

Κατηγορία	Ακτίνα εξυπηρέτησης (χλμ)	Έκταση (μ ²)
Περιφερειακά	8	>4.000.000
Μητροπολιτικά	3.2	600.000-4.000.000
Διαμερισματικά	1.2	200.000-600.000
Τοπικά πάρκα	0,4	20.000-200.000
Μικρά τοπικά πάρκα	0,4	4.000-20.000
Πολύ μικρά πάρκα	0,4	<4.000
Γραμμικοί ελεύθεροι χώροι	Όπου υπάρχει δυνατότητα	Διάφορα μεγέθη

Πηγή: *Open Space Strategies. Best Practice Guidance, Draft, Mayor of London & CABE Space, Greater London Authority, September 2008.*

http://www.london.gov.uk/mayor/strategies/sds/open_space/oss-draft-sept08.pdf [20.8.2009].

ΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΑΡΚΟ ΓΟΥΔΙ-ΙΛΙΣΟΣ

Ο σχεδιασμός του πάρκου στο Γουδί²¹ ανατέθηκε από τον Οργανισμό Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας στο ΕΜΠ το 1997. Στόχος ήταν η δημιουργία ενός μητροπολιτικού χώρου πρασίνου ενταγμένου στο δίκτυο χώρων πρασίνου και πολιτισμού του Λεκανοπεδίου. Το πάρκο σχεδιάστηκε από μία διεπιστημονική ομάδα και η έρευνα προσανατολίστηκε στη διατύπωση μίας ρεαλιστικής πρότασης για:

- Τη δημιουργία ενός ενιαίου χώρου υψηλής οικολογικής ποιότητας.
- Τη βελτίωση του πολεοδομικού περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής και την ομαλή συνύπαρξη με τις γειτονικές περιοχές κατοικίας.
- Τη συνεισφορά στην περιβαλλοντική αναβάθμιση της Αθήνας.

Η περιοχή του πάρκου καταλαμβάνει έκταση 4.500 στρεμμάτων με κεντρικό πυρήνα 1.400 στρέμματα περίπου. Καλύπτει τις περιοχές της πρώην Στρατιωτικής Πόλης Γουδί, των νοσοκομείων Παίδων, Σωτηρίας, των στρατιωτικών νοσοκομείων, της Πολυτεχνειούπολης Ζωγράφου, των αθλητικών κέντρων και των χώρων πρασίνου των Δήμων Αθηναίων και Ζωγράφου. Στο εσωτερικό του βρίσκονται το πευκόδασος του νοσοκομείου Σωτηρία και η κατάφυτη κοίτη του Ιλισού.

Το ερευνητικό πρόγραμμα προσδιόρισε την ταυτότητα του πάρκου βασιζόμενο στα έντονα ιστορικά στοιχεία του χώρου, στους μεγάλους χώρους πρασίνου που οδηγούν στον Υμηττό και στην παρουσία του ποταμού Ιλι-

σού. Έτσι πρότεινε έναν υψηλής οικολογικής ποιότητας χώρο με περιορισμένες χρήσεις πολιτισμού και αθλητισμού, στεγασμένες στα διατηρητέα στρατιωτικά κτίρια του κεντρικού πυρήνα. Συγκεκριμένα στα 30.000 περίπου τ.μ. των ιστορικών κτιρίων προτάθηκε να χωροθετηθούν χώροι πολιτισμού και βιβλιοθήκη οπτικοακουστικών μέσων, μουσείο στρατιωτικής ιστορίας και τεχνολογίας, κέντρο για τις καλές τέχνες, κέντρα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης για τον Ιλισό και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, συναυλιακοί και εκθεσιακοί χώροι, κέντρα αρχείων, αθλητικά πάρκα, εκπαιδευτικοί κήποι και φυτώρια κ.ά. Στον κεντρικό πυρήνα του Πάρκου, που αποδίδεται στη δημόσια χρήση, έχει σχεδιαστεί ένα σύστημα πεζοδρόμων, πλατειών, υπαίθριων χώρων και πορειών που οργανώνει το χώρο. Προτάθηκε η αναβάθμιση του συνόλου της βλάστησης της κοίτης του Ιλισού, οι εκτεταμένες δενδροφυτεύσεις σε όλη την έκταση και η απαγόρευση της περαιτέρω δόμησης (Παράρτημα - Εικόνα Ι). Η ερευνητική ομάδα προχώρησε επίσης στη διερεύνηση του θεσμικού-ιδιοκτησιακού πλαισίου και τη διατύπωση προτάσεων για τη λειτουργία ενιαίου φορέα διαχείρισης όπως και στην ανάλυση των χρονικών και οικονομικών στοιχείων για την υλοποίηση του έργου. Τελευταίο στάδιο του προγράμματος υπήρξε η σύνταξη του σχεδίου νόμου που θα θεσμοθετούσε το πάρκο.

Κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού ακολουθήθηκε μία μακρά διαδικασία διαβούλευσης με τους πολίτες με ανοικτές συνελεύσεις και ομάδες εργασίας, όπως και με τους κρατικούς και αυτοδιοικητικούς φορείς.

Με την ολοκλήρωση της μελέτης, όλος ο φάκελος έμεινε ανενεργός στο ΥΠΕΧΩΔΕ για δέκα χρόνια. Οι εμπλεκό-

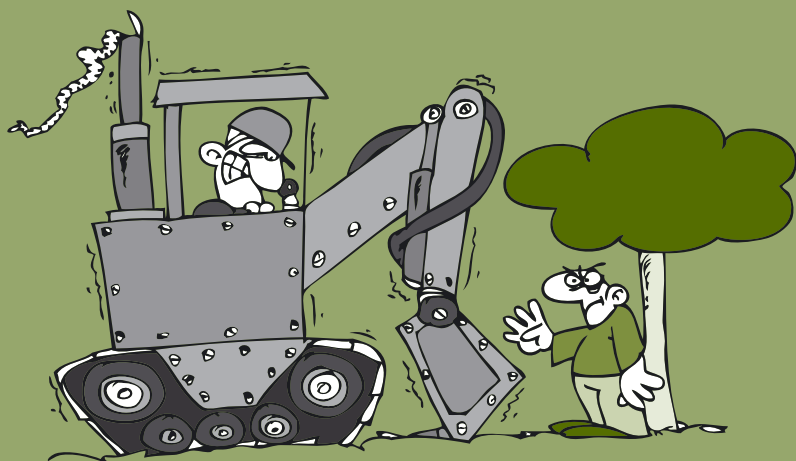
μενοι κρατικοί φορείς αντί να δρομολογήσουν το έργο, έκαναν ακριβώς το αντίθετο. Άρχισαν να αποσπούν τμήματα και να οικοδομούν νέα κτίρια. Έτσι στο Γουδί προστέθηκαν ολυμπιακά κτίρια στον πυρήνα του πρασίνου τα οποία στη συνέχεια μετατράπηκαν σε ιδιωτικούς χώρους, νοσοκομειακά και πανεπιστημιακά κτίρια, χώρους στάθμευσης οχημάτων κ.ά.

Παράλληλα με αυτήν την εξέλιξη, ένα σημαντικό κίνημα κατοίκων των Αμπελοκήπων και του Ζωγράφου ξεκίνησε μία μεγάλη εκστρατεία για τη διάσωση του χώρου και τη δημιουργία του πάρκου. Αυτή η εκστρατεία συνεχίζεται και σήμερα. Στους Δήμους Αθηναίων και Ζωγράφου, όπως και στη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, οι πιέσεις των κινήσεων πολιτών για τη θεσμοθέτηση και ουσιαστική κατοχύρωση του πάρκου είναι οργανωμένες και διαρκείς. Η περίπτωση του πάρκου στο Γουδί αποτελεί μία κραυγαλέα απόδειξη της έλλειψης ενδιαφέροντος από την πλευρά της πολιτείας για δημιουργία χώρων πρασίνου. Ένας πλήρως σχεδιασμένος χώρος πρασίνου, σε μία εξ' ολοκλήρου δημόσια έκταση δεν κατασκευάζεται.

21. Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος ΕΜΠ (1999), *Μητροπολιτικό Πάρκο Γουδί-Ιλυσός, ερευνητικό πρόγραμμα*, Αθήνα: Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας ΕΜΠ και Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας-ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα

3

Διεκδίκηση ελεύθερων χώρων και χώρων πρασίνου

3.1

ΠΩΣ ΥΠΕΡΑΣΠΙΖΟΜΑΣΤΕ ΤΟΥΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΑΣΙΝΟ;

Πολλές ελληνικές πόλεις υποφέρουν από την έλλειψη ελεύθερων χώρων. Η ανεπάρκεια στην εφαρμογή του πολεοδομικού σχεδιασμού, η άρνηση της πολιτείας να διαθέσει χρήματα για απαλλοτριώσεις και αγορές οικοπέδων προκειμένου να δημιουργήσει πράσινους χώρους, η συστηματική και ανεξέλεγκτη καταπάτηση της δημόσιας γης, είναι μερικές από τις αιτίες που προκαλούν αυτήν την υστέρηση σε πράσινο.

Τα τελευταία χρόνια η κατάσταση επιδεινώθηκε με την οικοδόμηση μεγάλων ελεύθερων χώρων από δημόσιους φορείς και ιδιώτες. Χιλιάδες στρέμματα γης τα οποία είχαν χαρακτηριστεί ως χώροι πρασίνου κτίστηκαν μέσα από άτυπες και αδιαφανείς διαδικασίες. Το φαινόμενο αυτό διογκώθηκε κατά την περίοδο προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Σε υπάρχοντα πάρκα ή σε εκτάσεις όπου προβλέπεται να δημιουργηθούν πάρκα, όπως το Σελιπίτσαρι στη Νίκαια, το Μητροπολιτικό Πάρκο Γουδί-Ιλίου, το Αττικό Άλσος στο Γαλάτσι, το πρώην αεροδρόμιο στο Ελληνικό και η ακτή του Φαληρικού Όρμου, κατασκευάστηκαν μεγάλα στάδια και κτιριακές εγκαταστάσεις. Πολλά από αυτά χαρακτηρίστηκαν στην αρχή λυόμενα, μετά μόνιμα και στη συνέχεια άλλαξαν χρήση για να γίνουν στις πιο πολυπληθές περιπτώσεις κτίρια εμπορικών ή ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα με τις κρατικές παρεμβά-

σεις, ιδιώτες επιχείρησαν να οικοδομήσουν μεγάλες ελεύθερες εκτάσεις χαρακτηρισμένες ως χώροι πρασίνου στον Πειραιά, το Μαρούσι και το κέντρο της Αθήνας, ενώ αντίστοιχα προβλήματα δεν λείπουν και από τις υπόλοιπες ελληνικές μεγαλουπόλεις, όπως η Θεσσαλονίκη, η Πάτρα (π.χ. άλσος Αγ. Αλεξίου) και το Ηράκλειο Κρήτης.

ΤΡΑΠΕΖΟΚΑΘΙΣΜΑΤΑ ΣΤΟΥΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

Η κατάληψη των ελεύθερων χώρων από ιδιωτικές χρήσεις αναψυχής τείνει να γίνει καθεστώς σε πολλές πόλεις. Όχι μόνο τραπεζοκαθίσματα, αλλά κλειστά στέγαστρα, πολυτελή δάπεδα και ποικίλες μόνιμες ή ημιμόνιμες εγκαταστάσεις καταστημάτων αναψυχής (μπαρ, καφέ, εστιατόρια) καταλαμβάνουν τις πλατείες, τους πεζόδρομους, τα μικρά πάρκα και τις ακτές, μειώνοντας τον ελεύθερο χώρο και αποκλείοντας τους περιπατητές.

Πρόσφατη έρευνα του Εργαστηρίου Αστικού Περιβάλλοντος του ΕΜΠ (2008-09), με περιοχή μελέτης το Δήμο Πειραιά αποκάλυψε ότι 259 καταστήματα καταλαμβάνουν εκτάσεις σε δημόσιους ελεύθερους χώρους της πόλης. Εξ' αυτών, το 74% έχει κατασκευές που απαγορεύονται ρητά από τη νομοθεσία (Παράρτημα - Εικόνα 2). Οι αυθαίρετες αυτές εγκαταστάσεις αντιστοιχούν σε 8.000 περίπου θέσεις πελατών. Στην ακτή της Πειραιϊκής, στον ελεύθερο αρχαιολογικό χώρο του Κονώνειου τείχους, το 2005, μετά από πολύχρονες δικαστικές διαδικασίες και κινητοποιήσεις των κατοίκων και της αρχαιολογικής υπηρεσίας, αποξηλώθηκαν μόλις οκτώ από αυτά τα αυθαίρετα στέγαστρα.

3.2

ΠΟΙΑ ΒΗΜΑΤΑ ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΜΕ ΓΙΑ ΝΑ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΣΟΥΜΕ ΚΑΙ ΝΑ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΟΥΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΕΝΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΩΡΟΥ;

Η εμπειρία από τις δράσεις των κινήσεων πολιτών και των περιβαλλοντικών ΜΚΟ δείχνουν ότι ακόμη και στις πιο ακραίες περιπτώσεις είναι δυνατόν να αποτραπούν βίαιες προς το φυσικό και αστικό περιβάλλον επεμβάσεις. Η μεγαλύτερη, ίσως, τέτοια επιτυχία ήταν η αποτροπή, την άνοιξη του 2007, της συνταγματικής αναθεώρησης του άρθρου 24 για το περιβάλλον.

Μέσα από αυτήν την εμπειρία και κυρίως μέσα από την εμπειρία των τοπικών διεκδικήσεων, φαίνεται ότι η μεγαλύτερη δυνατή συσπείρωση πολιτών και φορέων που πλαισιώνει τη διεκδίκηση την καθιστά πιο ισχυρή. Το ίδιο σημαντικό είναι η διεκδίκηση να απλώνεται τόσο μέσα στους θεσμούς, όσο και έξω από αυτούς. Αρκετές φορές η πολυεπίπεδη κινητοποίηση μέσω της θεσμικής οδού με προσφυγές, παρεμβάσεις, διαμαρτυρίες στις διαφορετικές βαθμίδες της δημοκρατίας και των εξουσιών έφερε θετικό αποτέλεσμα.

ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

3.2.1

Οι βαθμίδες αυτές στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι:

■ Διαμερισματικό Συμβούλιο

Έχει γνωμοδοτικό και όχι αποφασιστικό ρόλο. Όμως επειδή τα μέλη του είναι «άνθρωποι της διπλανής πόρτας», δύσκολα θα συναινέσει στην καταστροφή ενός πράσινου χώρου. Ένα ψήφισμα του Διαμερισματικού Συμβουλίου «ταράζει τα νερά» στις ανώτερες βαθμίδες.

■ Δημοτικό Συμβούλιο

Έχει την απόλυτη ευθύνη για τις καταπατήσεις των ελεύθερων χώρων και χωρίς την έγκρισή του δεν μπορεί να υπάρξει αλληλαγή χρήσης ενός πράσινου χώρου. Είναι επίσης το πρώτο όργανο που αποφασίζει για μία απαλλοτρίωση.

■ Νομαρχιακό Συμβούλιο

Έχει γνωμοδοτικό ρόλο στις εγκρίσεις των Μελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων που είναι απαραίτητες για κάθε μεγάλο έργο. Η αρνητική ή θετική γνώμη του για ένα έργο μπορεί να μη ληφθεί υπόψη από το ΥΠΕΧΩΔΕ, αλλά μετράει ιδιαίτερα σε περίπτωση προσφυγής στη δικαιοσύνη.

■ Περιφέρεια

Τέλος, στις Περιφέρειες και συγκεκριμένα μέσω του Γενικού Γραμματέα της Περιφέρειας και της «Επιτροπής του Άρθρου 7» υπάρχει η δυνατότητα προσφυγής κατά αποφάσεων των ΟΤΑ. Σπανιότατα όμως οι περιφερειακές επιτροπές δικαιώνουν τις προσφυγές πολιτών. Συνήθως τις απορρίπτουν «για τυπικούς λόγους».

3.2.2

ΣΤΑ ΥΠΟΥΡΓΕΙΑ

Για τους πράσινους και ελεύθερους χώρους στις πόλεις, δύο υπουργεία και οι υπηρεσίες τους έχουν τον κύριο λόγο.

- Το **Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ)** με τις κεντρικές του υπηρεσίες και τα τοπικά πολεοδομικά γραφεία. Υπηρεσίες με κομβικό ρόλο είναι η ΕΥΠΕ για την έγκριση ή όχι μίας Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, η ΔΟΚΚ για την εποπτεία των πολεοδομικών γραφείων και την ερμηνεία της πολεοδομικής νομοθεσίας και η Ειδική Υπηρεσία Επιθεωρητών Περιβάλλοντος.

- Τα **Δασαρχεία** τα οποία υπάγονται στις κατά τόπους **Περιφέρειες** και στο **Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων** (για τους περιστατικούς ορεινούς όγκους και τα περιαστικά δάση) με τις κεντρικές τους υπηρεσίες και τις τοπικές διευθύνσεις.

Σε αρκετές περιπτώσεις εμπλέκονται ακόμη:

- Το **Υπουργείο Πολιτισμού** (για ελεύθερους χώρους που περιλαμβάνουν ή γειτνιάζουν με προϊστορικά, κλασικά, ρωμαϊκά, βυζαντινά, νεώτερα και σύγχρονα μνημεία ή μουσεία). Εκτός από τις κεντρικές διευθύνσεις, ανάλογα με την περίπτωση, σημαντικό ρόλο έχουν οι τοπικές διευθύνσεις μνημείων, τα τοπικά συμβούλια αρχαιοτήτων και τα δύο κεντρικά συμβούλια: το **Κεντρικό Συμβούλιο Αρχαιοτήτων (ΚΑΣ)** και το **Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων (ΚΣΝΜ)**.

- Το **Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών** και η **Κτηματική Εταιρεία Δημοσίου (ΚΕΔ)**, στις περιπτώσεις του αιγιαλού και των δημοσίων κτημάτων.

- Το **Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής**, στις περιπτώσεις του αιγιαλού και των λιμανιών, η Γενική Γραμματεία Λιμένων και Λιμενικής Πολιτικής και τα τοπικά Λιμεναρχεία στις περιπτώσεις των λιμανιών.

Σε πολλές περιπτώσεις προάσπισης χώρων πρασίνου, η προσφυγή στη δικαιοσύνη αποτελεί την τελευταία οδό. Στη δικαιοσύνη διακαιούται να προσφύγει οποιοσδήποτε πολίτης έχει «έννομο συμφέρον». Για τα περισσότερα δικαστήρια αυτό σημαίνει ότι ο ενάγων πρέπει να κατοικεί ή να εργάζεται πολύ κοντά στο σημείο που βρίσκεται το πρόβλημα, και να θίγεται, για παράδειγμα, άμεσα από την καταστροφή ενός πάρκου. Όμως τελευταία τα δικαστήρια δέχονται το δικαίωμα των πολιτών να προσφεύγουν για την προστασία του περιβάλλοντος ακόμη και αν δεν έχουν άμεσο συμφέρον.

Οι προσφυγές στη δικαιοσύνη κλιμακώνονται με:

- **Αναφορά στον Εισαγγελέα**
- **Αίτηση ασφαλιστικών μέτρων**
- **Μήνυση ή αγωγή**
- **Προσφυγή στα Διοικητικά Δικαστήρια** (Διοικητικό Πρωτοδικείο, Διοικητικό Εφετείο, Συμβούλιο της Επικρατείας).

Η προσφυγή στο Συμβούλιο της Επικρατείας ή στο Διοικητικό Εφετείο είναι μία δύσκολη και σοβαρή υπόθεση που πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή. Το Ε' Τμήμα του ΣτΕ έχει δημιουργήσει μία ισχυρή παράδοση αποφάσεων για την προστασία του αστικού και φυσικού περιβάλλοντος. Μία προσφυγή όμως κερδίζεται όταν είναι πολύ καλά τεκμηριωμένη ως προς το νομικό, το περιβαλλοντικό και το τεχνικό της σκέλος.

Αρμόδιο δικαστήριο για τις διαφορές που αφορούν αυθαίρετη μεταβολή χρήσης είναι σε πρώτο βαθμό το Διοικητικό Εφετείο. Η προθεσμία για την άσκηση της αίτησης ακύρωσης είναι 60 ημέρες από τη γνώση της πράξης που θα προσβληθεί. Επίσης, πρέπει αυτός που προσφεύγει να αποδεικνύει ότι η προσβαλλόμενη πράξη του προκαλεί μια υλική ή ηθική βλάβη για να έχει έννομο συμφέρον κατάθεσης αίτησης ακύρωσης.

3.2.4

ΣΤΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

Στα πλαίσια του κοινοβουλευτικού ελέγχου, μέσω ενός ή περισσότερων βουλευτών, ένα περιβαλλοντικό ζήτημα μπορεί να φθάσει στη Βουλή με μορφή ερώτησης ή αναφοράς πολιτών προς συγκεκριμένο υπουργό. Τότε ο υπουργός είναι υποχρεωμένος να απαντήσει σε σύντομο διάστημα στους ερωτώντες για το τι στοιχεία έχει και τι έχουν κάνει οι υπηρεσίες του υπουργείου του για το συγκεκριμένο ζήτημα. Η ερώτηση στη Βουλή είναι ένα μέσον που οδηγεί σε επίσημες απαντήσεις, δίνοντας παράλληλα δημοσιότητα στο θέμα.

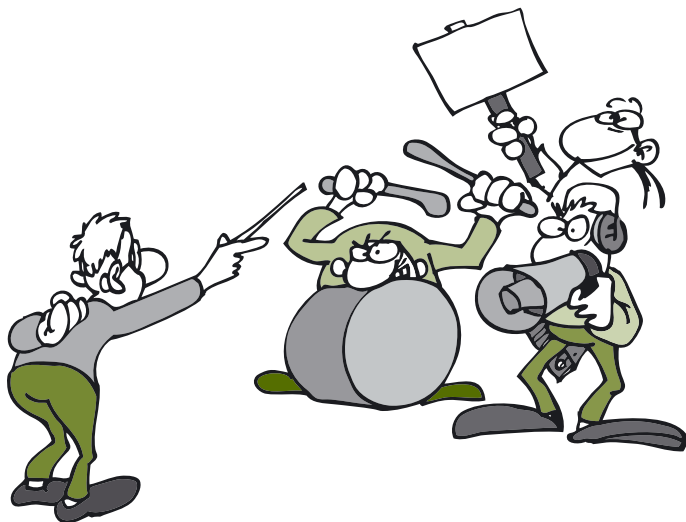
3.2.5

ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Το τελευταίο μέσον είναι η προσφυγή στα ευρωπαϊκά όργανα. Ένας πολίτης της ΕΕ ή μία ένωση πολιτών μπορούν να ζητήσουν διευκρινίσεις και βοήθεια από τη Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, να καταθέσουν μέσω ευρωβουλευτών ερώτηση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τέλος να προσφύγουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ), τεκμηριώνοντας νομικά την καταπάτηση ατομικών δικαιωμάτων μέσα από την υποβάθμιση των περιβαλλοντικών συνθηκών διαβίωσης μέσα στην πόλη. Αξίζει να σημειωθεί πως το ΕΔΑΔ είναι διαφορετικός οργανισμός απονομής δικαιοσύνης από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ). Το ΔΕΚ δεν δικάζει ατομικές προσφυγές, ενώ το ΕΔΑΔ δέχεται μεν ατομικές προσφυγές, αλλά εστιάζει στην πιθανή παραβίαση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1950). Σίγουρα πάντως η προσφυγή στα ευρωπαϊκά όργανα δεν θα έπρεπε να αποτελεί κύρια επιλογή δράσης, καθώς το αστικό περιβάλλον, η πολεοδομία και η χωροταξία είναι τομείς που βρίσκονται εκτός του κοινοτικού δικαίου.

ΔΥΟ ΧΡΥΣΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΩΣ ΑΠΕΥΘΥΝΟΜΑΣΤΕ ΣΤΑ ΘΕΣΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

3.3

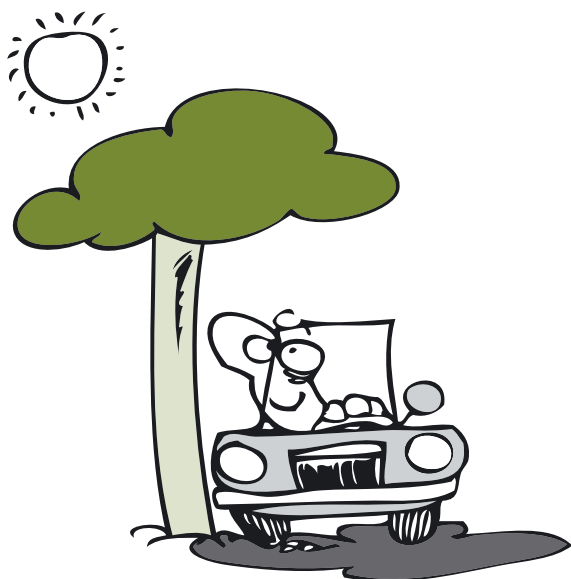
Ο κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα να απευθυνθεί ή να προσφύγει σε οποιοδήποτε θεσμικό όργανο, στην τοπική αυτοδιοίκηση, στις υπηρεσίες των υπουργείων, στη δικαιοσύνη.

Ο πρώτος χρυσός κανόνας είναι: «**η ισχύς εν τη ενώσει**». Δηλαδή όσο περισσότεροι είναι αυτοί που διεκδικούν ή προσφεύγουν, τόσο πιο ισχυρό γίνεται το αίτημα. Για αυτό συλλέγουμε υπογραφές, συνυπογράφουμε όσοι περισσότεροι μπορούμε τις προσφυγές, συγκροτούμε ενώσεις πολιτών και προσπαθούμε να διεκδικούμε από κοινού και κατά προτίμηση, όχι ατομικά!

Ο δεύτερος χρυσός κανόνας είναι η **άρτια επιστημονική τεκμηρίωση και θωράκιση της διεκδίκησης**, κυρίως τεχνική και νομική. Μέσα στο λαβύρινθο της νομοθεσίας και της δημόσιας διοίκησης, ένας πολίτης ή μία ομάδα πολιτών είναι σχεδόν τυφλή χωρίς

τη βοήθεια τουλάχιστον ενός τεχνικού και ενός νομικού επιστήμονα. Πολλοί και πολλές δικηγόροι, μηχανικοί, γεωπόνοι, επιστήμονες του περιβάλλοντος κ.ά. είναι οι ίδιοι εθελοντές του περιβαλλοντικού κινήματος και στηρίζουν τις διεκδικήσεις στις πόλεις και τις γειτονιές.

Επίσης αρκετοί επιστημονικοί φορείς, επιμελητήρια και ΜΚΟ, με το κύρος τους και τους επιστήμονές τους, έχουν δώσει πολύτιμη βοήθεια σε τοπικές διεκδικήσεις. Ενδεικτικά αναφέρεται η Νομική Ομάδα Υποστήριξης Πολιτών του WWF Ελλάς. Πρόκειται για ομάδα που αποτελείται από εθελοντές διαφόρων ειδικοτήτων, κυρίως νομικούς, βιολόγους και μηχανικούς, οι οποίοι επεξεργάζονται τις δεκάδες αναφορές - καταγγελίες για περιβαλλοντική υποβάθμιση που υποβάλλονται στην οργάνωση κάθε μήνα. Η Νομική Ομάδα του WWF Ελλάς εξετάζει σε λεπτομέρεια κάθε αναφορά - καταγγελία και βοηθάει τους ενδιαφερόμενους πολίτες ή ομάδες ώστε να δράσουν αποτελεσματικά.

ΜΙΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΑ ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ: Η ΔΙΑΚΟΠΗ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΣΤΗ ΜΑΡΙΝΑ ΖΕΑΣ ΤΟ 2004

Το Πασαλιμάνι είναι το δεύτερο φυσικό αγκυροβόλιο του Πειραιά. Η ακτογραμμή του έχει διαμορφωθεί από τα τέλη του 19ου αιώνα με τη δημιουργία ενός μεγάλου πεζοδρομίου. Αυτό το «πέταλο» αποτελεί τον περίπατο της πόλης. Το λιμάνι μετασχηματίστηκε ξανά το 1972. Ο ΕΟΤ μετέτρεψε το ανοργάνωτο αγκυροβόλιο - κυρίως αλιέων - σε μαρίνα σκαφών αναψυχής. Ο χώρος λειτουργούσε επί 33 χρόνια ως δημόσιος χώρος με ενοικιαζόμενα από τον ΕΟΤ καταστήματα χαμηλής όχλησης και με μία σειρά ναυταθλητικούς ομίλους. Όλη η περιοχή προστατεύεται ως αρχαιολογική²². Εκτός από το Κονώνειο τείχος το οποίο εμφανίζεται σε πολλές θέσεις, στο βυθό κρύβεται ο αρχαίος ναύσταθμος του 5ου αιώνα π.Χ. Στο ΡΣΑ προσδιορίστηκε ως χώρος τουρισμού και αναψυχής και στο ΓΠΣ Πειραιά ορίστηκε ως τμήμα του ιστορικού κέντρου, δημόσιος χώρος αναψυχής και περιπάτου²³.

Η Μαρίνα Ζέας ως το 2002 αποτελούσε μία από τις κερδοφόρες θέσεις του ΕΟΤ. Όταν ο ΕΟΤ μετασχηματίστηκε σε ΕΤΑ ΑΕ, η Μαρίνα Ζέας αποτέλεσε τη ναυαρχίδα του εγχειρήματος της ιδιωτικοποίησης της περιουσίας του. Στα πλαίσια αυτά δρομολογήθηκε η εκχώρησή της μαζί με άλλους τέσσερις λιμένες τουριστικών σκαφών (Ζέα, Νέο Φάληρο, Φλοίσβος, Άλιμος, Άγιος Κοσμάς) και 9 από τις 16 ακτές κολύμβησης οι οποίες απλώνονται από τον Άλιμο έως τις Καβοκολώνες²⁴.

Στο διαγωνισμό προσφορών για την ιδιωτικοποίηση της Ζέας, η ΕΤΑ έθεσε όρους επεκτάσεων και νέων έργων για τη μεγιστοποίηση της επένδυσης. Ζητήθηκε από τους επενδυτές να κατασκευάσουν ένα πλωτό εστιατόριο,

ένα ξενοδοχείο στη θέση του Ναυτικού Μουσείου, εκατοντάδες μέτρα νέους προβλήτες και έναν σταθμό καυσίμων.

Ο χώρος του Πασαλιμανιού - Ζέας, χώρος ευθύνης του ΕΟΤ ως το 2002, ορίστηκε ως ιδιωτικό οικόπεδο μαζί με τις αρχαιότητες, τη θάλασσα και τους κοινόχρηστους χώρους. Το 2003 ενώ η ΕΤΑ διαπραγματευόταν με τον Δήμο Πειραιά τα όρια ευθυνών και τις χρήσεις του αιγιαλού του Δήμου, οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν. Το master plan της επέμβασης ενσωματώθηκε χωρίς δημόσιο διάλογο στον Ολυμπιακό Νόμο του 2003²⁵ με τη σφραγίδα του ΥΠΕΧΩΔΕ, ως τροποποίηση πλέον του ρυμοτομικού σχεδίου της πόλης. Παραχωρήθηκε επίσης στην ανάδοχο κοινοπραξία ο έλεγχος της τήρησης των πολεοδομικών και κτιριοδομικών κανονισμών καταργώντας τον έλεγχο τον οποίο ασκούσαν έως τότε το ΥΠΕΧΩΔΕ και οι διευθύνσεις πολεοδομίας του Δήμου και της Νομαρχίας Πειραιά. Το μοντέλο αυτό της μεταβίβασης σε ιδιώτες του πολεοδομικού ελέγχου και του δικαιώματος έκδοσης οικοδομικών αδειών, το οποίο περιορίζει τη δυνατότητα ελέγχου από την πλευρά των πολιτών και της τοπικής αυτοδιοίκησης, εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα από τότε που υπάρχει πολεοδομική νομοθεσία στην περίπτωση της Αττικής Οδού και στη συνέχεια προτάθηκε για τη λειτουργία των «Ολυμπιακών Ακινήτων».

Διατηρήθηκε ο έλεγχος των περιβαλλοντικών όρων από το ΥΠΕΧΩΔΕ και ο έλεγχος των αρχαιοτήτων από το ΥΠΠΟ. Η μεταβίβαση και αυτών των αρμοδιοτήτων στους ιδιώτες ήταν σχεδόν αδύνατη, δεδομένης της κοινοτικής οδηγίας περί ΜΠΕ και της κήρυξης του αρχαιολογικού χώρου. Η εταιρεία στην οποία παραχωρήθηκε ο χώρος για 45 χρόνια επιχείρησε αμέσως να φράξει τις εισόδους προς την ακτή με μπάρες και φρουρούς ασφαλείας. Υπέβαλε την απαραίτητη ΜΠΕ και ξεκίνησε τα έργα

τον Ιανουάριο του 2004 με στόχο την ολοκλήρωσή τους μέχρι τον Αύγουστο των αγώνων. Η πρώτη διαδήλωση για το Πασαλιμάνι έγινε τον Οκτώβριο 2002, πριν το διαγωνισμό. Οι έντονες αντιδράσεις έκαναν την ΕΤΑ να αποσύρει από το σχεδιασμό το πλωτό εστιατόριο και το ξενοδοχείο στη θέση του μουσείου. Λίγο μετά την έναρξη των έργων, το Φεβρουάριο 2004, ιδρύθηκε η Επιτροπή Κατοίκων Καστέλλας - Πασαλιμανιού - Φρεαττύδας. Η εκστρατεία που ακολούθησε τους επόμενους μήνες είχε ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση 3.500 υπογραφών διαμαρτυρίας στις οποίες περιλαμβάνονταν όλοι οι πολιτιστικοί και οι μεγάλοι επαγγελματικοί φορείς της πόλης. Ακολούθησε μία πλειάδα λαϊκών συνελεύσεων, εκδηλώσεων και διαδηλώσεων. Η επίδραση της καμπάνιας στους φορείς της πόλης υπήρξε καταλυτική. Το Νομαρχιακό Συμβούλιο απέρριψε τη ΜΠΕ, υιοθετώντας την επιχειρηματολογία των κατοίκων. Ακολούθησε το Δημοτικό Συμβούλιο και το σύνολο των βουλευτών της πόλης. Συνέχισε η Αρχαιολογική Υπηρεσία η οποία σε πολλά σημεία έκρινε τα έργα επικίνδυνα για τον αρχαίο ναύσταθμο. Οι κάτοικοι απομάκρυναν τις μπάρες, καταργώντας τον έλεγχο της εισόδου στο λιμάνι. Δύο προσφυγές στο ΣτΕ και άλλες τρεις σε δικαστήρια προκάλεσαν τη διακοπή των έργων. Ενώ πλησίαζε η έναρξη της ολυμπιάδας, η εταιρεία έδινε μάχη με το χρόνο για να κατοχυρώσει το έργο ως ολυμπιακό. Η έντονη διαμαρτυρία της Επιτροπής μαζί με το Νομάρχη Πειραιά στο γραφείο του υπουργού ΠΕΧΩΔΕ έναν μήνα πριν τους αγώνες, «πάγωσε» την υπογραφή της ΜΠΕ. Λίγες μέρες πριν την τελετή έναρξης των αγώνων, σε μία θυελλώδη συνεδρίαση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου και παρά τις αντιρρήσεις των Εφορειών Εναλίων και Κλασσικών, εγκρίθηκε μέρος του έργου. Ο χρόνος όμως είχε τελειώσει. Το

φθινόπωρο εγκρίθηκε εκ των υστέρων συνολικά η ΜΠΕ περιορίζοντας το έργο στο ήμισυ και ξεκαθαρίζοντας ότι η Μαρίνα Ζέας είναι δημόσιος χώρος αναψυχής και περιπάτου²⁶. Λίγες εβδομάδες αργότερα το ΥΠΕΧΩΔΕ με «διορθωτική» εγκύκλιο διευκρίνισε ότι ο πολεοδομικός έλεγχος επανέρχεται στις διευθύνσεις πολεοδομιών και στη συνέχεια το ΣτΕ το Φεβρουάριο του 2005 σταμάτησε το έργο στο σύνολό του δεχόμενο τις ενστάσεις και υιοθετώντας την επιχειρηματολογία της Επιτροπής Κατοίκων και της Νομαρχίας Πειραιά. Το έργο των επεκτάσεων στη Μαρίνα Ζέας και της κατάργησης του δημόσιου χαρακτήρα του ελεύθερου χώρου εν τέλει ακυρώθηκε.

18. ΦΕΚ Δ23/16.1.1973 και Δ'27/1.2.1973

19. Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Πειραιά, ΦΕΚ Δ79/1988

20. Εφημερίδες Η Καθημερινή - ένθετο ΟΙΚΟ, 13.8.2005 και Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 14.8.2005.

21. Ν. 3207/2003 (ΦΕΚ 302/24.12.2003)

22. ΚΥΑ 123240/1.9.2004 (ΥΠΕΧΩΔΕ, ΥΠΠΟ, ΥΕΝ, Υπουργείο Τουρισμού)

Μία ένωση πολιτών μπορεί να έχει επίσημη μορφή, να είναι δηλαδή ένα αναγνωρισμένο σωματείο με μέλη, καταστατικό και αναγνώριση από το Πρωτοδικείο. Στη σύνταξη ενός τέτοιου καταστατικού μπορεί να βοηθήσει ένας δικηγόρος ή να χρησιμοποιήσουμε ως βάση ένα παρόμοιο από κάποια άλλη ένωση, σύλλογο, σωματείο. Μία ένωση πολιτών μπορεί να έχει συσταθεί με σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος ή/και με άλλο σκοπό. Αυτό δεν είναι πρόβλημα. Για παράδειγμα, ο σύλλογος γονέων ενός σχολείου δεν έχει συσταθεί με σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος, έχει δικαίωμα όμως να αναλάβει μία πρωτοβουλία για το άμεσο περιβάλλον του σχολείου και τις επιπτώσεις του στους μαθητές ή μπορεί να οργανώσει δραστηριότητες σε σχέση με το περιβάλλον.

Δεν είναι διόλου σπάνιο μία τέτοια ένωση να μην έχει μόνιμο και επίσημο χαρακτήρα. Μπορεί να ονομαστεί Επιτροπή, Κίνηση, Πρωτοβουλία, Όμιλος, Ένωση, Συσπείρωση. Αυτά είναι ονόματα που χρησιμοποιούνται από πάρα πολλές ενώσεις σε όλη την Ελλάδα. Συγκροτείται με αφορμή ένα συγκεκριμένο αίτημα ή μία εκστρατεία - π.χ. για τη διάσωση ενός πράσινου χώρου - και διαλύεται

με το τέλος της. Σε αυτήν την περίπτωση η συγκρότηση της ένωσης μπορεί να γίνει με συλλογή υπογραφών και μία συγκέντρωση όσων ενδιαφέρονται. Είναι καλό οι ενδιαφερόμενοι πολίτες να συνεδριάζουν τακτικά και να συναποφασίζουν. Ταυτόχρονα όμως είναι απαραίτητο να υπάρχει μία συντονιστική ομάδα ή μία γραμματεία που θα ειδοποιεί, θα ενημερώνει και θα διατηρεί τη συνέχεια της πρωτοβουλίας.

Για να πετύχουμε χρειάζεται να χρησιμοποιήσουμε όλα τα μέσα της συλλογικής τοπικής δράσης. Η ενημέρωση των συμπολιτών μας πετυχαίνει με δύο τρόπους. Η ενημέρωση «πόρτα-πόρτα», οι συγκεντρώσεις γειτονιάς, η συλλογή υπογραφών είναι ένα όπλο αναντικατάστατο. Συμπολίτες μας που δεν διαβάζουν εφημερίδες και δεν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, θα ενημερωθούν με αυτόν τον τρόπο. Και επιπλέον θα αντιληφθούν ότι για το θέμα ασχολούνται όχι κάποιοι ανώνυμοι, αλλά οι γείτονές τους.

Με την εκτύπωση και το μοίρασμα ενός σύντομου και κατατοπιστικού φυλλαδίου, τη δημοσιότητα του αιτήματος μέσω των τοπικών μέσων και προφανώς μέσω του διαδικτύου με τη δημιουργία μίας ιστοσελίδας ή ενός ιστολογίου, το αίτημα μίας ένωσης πολιτών μπορεί να φθάσει σε πάρα πολλούς αποδέκτες.

As θυμόμαστε ότι τα τοπικά μέσα (εφημερίδες, περιοδικά, τοπικοί ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί σταθμοί) είναι συνήθως πιο φιλικά και αντιμετωπίζουν πιο προσεκτικά τα τοπικά προβλήματα του περιβάλλοντος από ό,τι τα εθνικής εμβέλειας ΜΜΕ. Αξίζει να ρίξουμε το βάρος εκεί αντί να αναζητούμε κάποια «αποκαλυπτική» εκπομπή της τηλεόρασης, η οποία συχνά εκτρέπει το θέμα. As θυμόμαστε επίσης ότι το διαδίκτυο είναι ένα ελεύθερο μέσο επικοινωνίας. Μπορούμε να το αξιοποιήσουμε προς όφελος του αιτήματός μας δημιουργώντας ιστολόγια ή ιστοσελίδες που θα παρέχουν όλη τη διαθέσιμη πληροφορία, με όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικό τρόπο.

As μην ξεχνάμε επίσης ότι η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των πολιτών βρίσκεται σε σταθερά ανοδική πορεία. Ακόμα και αν

δεν επιτευχθεί σημαντική συμμετοχή στη συγκεκριμένη προσπάθεια, σίγουρα η απήκηση του αιτήματος για καλύτερη ποιότητα ζωής στις πόλεις λειτουργεί πολλαπλασιαστικά και παιδευτικά, αφήνοντας παρακαταθήκη για το μέλλον.

Η παράσταση στα διαμερισματικά, δημοτικά και νομαρχιακά συμβούλια, όπου απαιτούμε να μας δοθεί ο λόγος και εξηγούμε τι διεκδικούμε, λειτουργεί πάντα εις όφελος της διεκδίκησης. Το αίτημα καταγράφεται ακόμη και αν το αντίστοιχο συμβούλιο πάρει αρνητική θέση. Με τα επιχειρήματά μας κάποιοι επηρεάζονται θετικά, άλλοι πάλι βρίσκονται στη δύσκολη θέση να υπερασπιστούν την καταστροφή. Η οργάνωση μίας ενημερωτικής εκδήλωσης με επιστήμονες που γνωρίζουν το θέμα ή εκπροσώπους άλλων πρωτοβουλιών που έχουν εμπειρία σε ανάλογες διεκδικήσεις μάς οπλίζει με επιχειρήματα, λειτουργεί καταλυτικά στην κοινή γνώμη, αφαιρεί επιχειρήματα από τους αντιπάλους. Το ίδιο αποτελεσματικά λειτουργεί και η διοργάνωση μίας λαϊκής συνέλευσης και δημόσιας συζήτησης σε ανοιχτό χώρο. Συσπειρώνει κατοίκους, λύνει απορίες, δημιουργεί φιλικές και συλλογικές δημοκρατικές σχέσεις απαραίτητες για την επιτυχία μίας προσπάθειας που σχετίζεται με τοπικά αιτήματα²⁷.

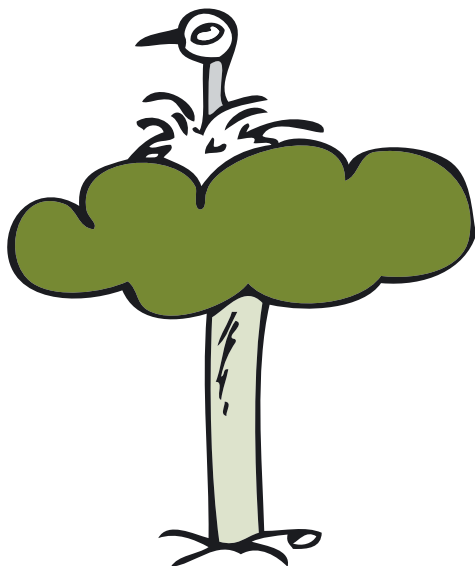
27. *Χρήσιμες προτάσεις συλλογικής περιβαλλοντικής δράσης περιέχονται στο: Συρακούλης, Κ., Φεφές, Μ., Πούλιου, Α. (2009), Οδηγός για το Περιβάλλον: Οργάνωση και Λειτουργία Περιβαλλοντικών Οργανώσεων, WWF Ελλάς, Αθήνα*

ΔΥΟ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΔΥΟ ΠΑΡΚΑ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Στην **Κυψέλη**, στη συμβολή των οδών Κύπρου και Πατησίων, υπάρχει ένα μικρό τοπικό πάρκο. Είχε βλάστηση με ψηλά δένδρα και μία παιδική χαρά. Το χρησιμοποιούσαν κυρίως οι κάτοικοι της γειτονιάς, μικροί και μεγάλοι. Τον Ιανουάριο του 2009 ο Δήμος Αθηναίων, θέλοντας να κατασκευάσει έναν υπόγειο χώρο στάθμευσης οχημάτων, προχώρησε στην καταστροφή του χώρου και στην κοπή 44 μεγάλων δένδρων που υπήρχαν εκεί. Σημειώνεται ότι γύρω από το μικρό πάρκο λειτουργούσαν ήδη έξι οργανωμένοι χώροι στάθμευσης. Οι αντιδράσεις των περιοίκων ήταν άμεσες. Δεκάδες πολίτες εγκαταστάθηκαν στο χώρο, οργάνωσαν εκδηλώσεις, ξαναφύτευσαν δένδρα και με έρανο εγκατέστησαν παιδική χαρά. Παρενέβησαν στο Δημοτικό Συμβούλιο Αθήνας επιχειρηματολογώντας για την αδικαιολόγητη καταστροφή του πρασίνου. Εντοπίζοντας παρατυπίες στην οικοδομική άδεια του υπόγειου χώρου στάθμευσης, προσέφυγαν στη δικαιοσύνη και πέτυχαν την αναστολή του έργου. Σημαντική συνεισφορά στην προσπάθεια αυτή των κατοίκων προήλθε και από τη σθεναρή αντίρρηση της Διεύθυνσης Δασών Αθηνών, η οποία διατύπωσε την άποψη ότι η καταστροφή των δασικών δέντρων συνιστά ανεπίτρεπτη μεταβολή χρήσης που αντίκειται στο άρθρο 24 του Συντάγματος.

Στα **Εξάρχεια**, στην οδό Ναβαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής, υπήρχε ένας υπαίθριος χώρος στάθμευσης σε οικόπεδο ιδιοκτησίας του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας. Όταν έληξε η μίσθωση από την εταιρεία στάθμευσης και προκειμένου να μην οικοδομηθεί το οικόπεδο, κάτοικοι των

Εξαρχείων, φοιτητές και φοιτήτριες της Αρχιτεκτονικής, νέες και νέοι κατέλαβαν το οικόπεδο στις αρχές Μαρτίου 2009 με σύνθημα «Το πάρκινγκ πάρκο». Μέσα από διαδικασίες αυτοδιαχείρισης, με εκσκαπτικά μηχανήματα, πολλή εθελοντική δουλειά και κέφι, έσπασαν την άσφαλτο, φύτεψαν δένδρα, διαμόρφωσαν παρτέρια και κατασκεύασαν παιδική χαρά. Ανταποκρινόμενο στο αίτημα για χώρους πρασίνου, το ΤΕΕ αποφάσισε να παραχωρήσει στον Δήμο Αθηναίων το χώρο ώστε να λειτουργήσει ως πάρκο.

4

Θεσμικά ζητήματα ρύθμισης και προστασίας των ελεύθερων χώρων

4.1

ΠΩΣ ΚΑΤΟΧΥΡΩΝΕΤΑΙ ΕΝΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΚΑΙ ΕΝΑΣ ΠΡΑΣΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ;

Οι ανοικτοί, ελεύθεροι, δημόσιοι και πράσινοι χώροι της πόλης χαρακτηρίζονται από τη νομοθεσία με τον ενιαίο όρο «**κοινόχρηστοι χώροι**»²⁸. Είναι οι κάθε είδους δρόμοι, πεζόδρομοι, πλατείες και άλση. Κάποιοι από αυτούς με ιδιαίτερο φυσικό ενδιαφέρον ή ιστορία (π.χ. πλατείες, κήποι, ρεματιές, δενδροστοιχίες κ.ά.) προστατεύονται όχι μόνο ως προς τον ελεύθερο και δημόσιο χαρακτήρα τους και την απαγόρευση της δόμησης, αλλά και ως προς τη μορφή τους²⁹, καθώς συχνά αποτελούν **στοιχεία αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς**.

28. ΠΔ 14.7/27.7.1999, ΦΕΚ 580Δ/1999, Κώδικας Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας (ΚΒΠΝ) άρθρο 241, παρ.2,4,5.

29. ΚΒΠΝ, άρθρο 110, παρ.1,2.

Οι χώροι αυτοί ως **χρήση γης** στα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια αποτελούν ξεχωριστή πολεοδομική λειτουργία με το χαρακτηρισμό **ελεύθεροι χώροι-αστικό πράσινο**, ενώ τους συναντάμε επίσης ως ειδικές πολεοδομικές λειτουργίες ανάλογα με τον χαρακτήρα τους και τη μορφή τους: **ελεύθεροι κοινόχρηστοι χώροι (πλательές, πάρκα, άλση, οδοί, παιδικές χαρές κ.λπ.)**³⁰.

Ως προς τους χώρους αυτούς, όπως και για κάθε άλλη πολεοδομική λειτουργία, ισχύει ο κανόνας της απαγόρευσης τροποποίησης των χρήσεων γης που επιδεινώνει τους όρους διαβίωσης. Σε κάθε περίπτωση οι χρήσεις γης, όπως έχει κρίνει και η νομολογία, εντάσσονται στη συνταγματική επιταγή³¹ για την επίτευξη των καλύτερων δυνατών όρων διαβίωσης, υπό το πρίσμα της κατοχύρωσης και προστασίας του βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος. Έτσι οι χαρακτηρισμένοι πράσινοι και ελεύθεροι χώροι μίας πόλης δεν μπορούν να αλλιάξουν χρήση προς το χειρότερο. Για παράδειγμα, δεν μπορεί ένας κοινόχρηστος χώρος πρασίνου να μεταβληθεί σε χώρο γενικής χρήσης χονδρεμπορίου ή κατοικίας³², καθώς η οικοδόμηση ενός ελεύθερου χώρου θεωρείται εν γένει ότι προκαλεί επιδείνωση του περιβάλλοντος. Για κάθε γενική πολεοδομική λειτουργία προβλέπονται από το νόμο οι επιμέρους ειδικές λειτουργίες που επιτρέπεται να αναπτυχθούν, πάντα υπό την προϋπόθεση ότι ο τρόπος εμφάνισης και η έντασή τους δεν καταλήγουν να αλλοιώσουν εντέλει το χαρακτήρα της γενικής χρήσης, δεν παραβιάζουν την πολεοδομική λειτουργία της οικείας κατηγορίας. Έτσι, στους πράσινους ελεύθερους χώρους μιας πόλης μπορούν να κατασκευαστούν μονάχα αναψυκτήρια, αθλητικές εγκαταστάσεις,

30. ΠΔ 23.2./6.3.1986, ΦΕΚ 166Δ/1986 και Μέλλισας, Δ.Κ., *Οι χρήσεις γης και το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2007, σελ.281-282.

31. Άρθρο 24 Συντάγματος, παρ.2.

32. Μέλλισας, Δ.Κ., *Οι χρήσεις γης και το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο*, Αθήνα 2007, σ. 70.

πολιτιστικά κτίρια και χώροι συνάθροισης κοινού³³ και μόνο εφόσον είναι συμβατά με την κατά προορισμό χρήση τους, δηλαδή την απόλαυση του πρασίνου από το κοινό.

Ο κάθε κοινόχρηστος χώρος αναφέρεται στο **Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο** μίας πόλης και σημειώνεται στους σχετικούς χάρτες με το σχήμα, τα όριά του και τη χρήση του. Σημειώνεται επίσης στα διαγράμματα του **Σχεδίου Πόλης (Ρυμοτομικό Σχέδιο)** και του **Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου**. Επίσης, για τις πόλεις που διαθέτουν **Ρυθμιστικό Σχέδιο** (Αθήνα³⁴, Θεσσαλονίκη³⁵ και προσεχώς Πάτρα, Βόλος, Λάρισα, Ηράκλειο, Ιωάννινα), ειδική αναφορά γίνεται στους μεγάλης σημασίας και ελεύθερους χώρους, τόσο για τον αστικό, όσο και για τον περιαστικό χώρο (μεγάλα πάρκα, ακτές, περιαστικοί όγκοι αγροτική γη κ.λπ.).

Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις στις οποίες επικρατεί ασάφεια ως προς το θεσμικό καθεστώς ρύθμισης ή προστασίας των ελεύθερων χώρων. Πολλές φορές υπάρχει σύγχυση ανάμεσα στην πολεοδομική, την περιβαλλοντική και την αρχαιολογική νομοθεσία ή και στο ειδικό καθεστώς προστασίας που ισχύει για έναν ελεύθερο χώρο, οδηγώντας σε πολυπληθές ερμηνείες. Η πολυνομία έχει αποδειχθεί άλληποτε σωτήρια και άλληποτε καταστροφική για τους ελεύθερους χώρους και μακροπρόθεσμα θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί ως φαινόμενο προκειμένου να υπάρχει σαφής και ουσιαστική κατοχύρωσή τους.

33. ΠΔ 23.2./6.3.1986, ΦΕΚ 166Δ/1986 και Μέλισσας, Δ.Κ., *Οι χρήσεις γης και το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο*, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα 2007, σελ.286.

34. *Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας*, Ν.1515/1985

35. *Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης*, Ν.1561/1985

ΠΟΙΟΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΖΕΤΑΙ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΖΕΙ ΕΝΑΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΩΡΟ;

4.2

Την ευθύνη για τη διαχείριση, την καθαριότητα και τη φροντίδα των ελεύθερων χώρων μίας πόλης (δρόμοι, πεζόδρομοι, πλατείες) έχουν οι Δήμοι. Το ίδιο ισχύει κατά κανόνα και για τα πάρκα, με ελάχιστες εξαιρέσεις. Ο Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων³⁶ ορίζει τον τρόπο διαχείρισης, όπως και τις υποχρεώσεις των Δήμων. Ορίζει επίσης³⁷ με ποιους όρους και προϋποθέσεις εγκαθίστανται άλλες χρήσεις (λαϊκές αγορές, καταστήματα αναψυχής κ.ά.) σε κοινόχρηστους χώρους.

Με τις διατάξεις του άρθρου 79 του Κώδικα και την πρόβλεψη έκδοσης τοπικών κανονιστικών αποφάσεων για τη ρύθμιση θεμάτων που εμπíπτουν στην αρμοδιότητά τους, φαίνεται να διευρύνεται η δυνατότητα των δημοτικών αρχών να θέτουν κανόνες που μπορεί να αφορούν στην προστασία του φυσικού, αρχιτεκτονικού και πολι-

36. Ν.3463/8.6.2006 «Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων» [ΦΕΚ 114Α/2006].

37. ό.π. άρθρα 79 και 80.

τιστικού περιβάλλοντος από τη ρύπανση, την τήρηση της καθαριότητας σε κοινόχρηστους υπαίθριους χώρους, τους όρους και τις προϋποθέσεις για τη χρήση των αλσών και των κήπων, των πλατειών, των παιδικών χαρών και των υπόλοιπων κοινόχρηστων χώρων.

Η χρηματοδότηση για τη δημιουργία και αναβάθμιση ελεύθερων χώρων πρασίνου αποτελεί αντικείμενο, μεταξύ άλλων, του Ειδικού Ταμείου Εφαρμογής Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Σχεδίων (ΕΤΕΡΠΣ) του ΥΠΕΧΩΔΕ. Το ταμείο αυτό εισηγρεί περιβαλλοντικούς φόρους και πρόστιμα, τα οποία οφείλει να αποδίδει σε περιβαλλοντικούς σκοπούς. Ωστόσο μέχρι στιγμής το ΕΤΕΡΠΣ λειτουργεί υπό καθεστώς αδιαφάνειας και έλλειψης κανόνων ορθής λειτουργίας και λογοδοσίας³⁸.

Σημαντική επίσης πηγή χρηματοδοτήσεων για τη δημιουργία ελεύθερων χώρων πρασίνου στις πόλεις είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, χωρίς όμως να αξιοποιείται επαρκώς από τις αρμόδιες αρχές. Ίσως το πιο πετυχημένο παράδειγμα ευρωπαϊκής χρηματοδότησης είναι το μητροπολιτικό πάρκο περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης «Αντώνης Τρίτσης», γνωστό και ως Πύργος Βασιλίσσης, στους Αγίους Αναργύρους Αττικής.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν είναι καθόλου σπάνιο φαινόμενο η αλληλοεπικάλυψη αρμοδιοτήτων σε σχέση με τη διαχείριση των ελεύθερων χώρων. Επίσης, συχνά υπάρχει σύγχυση ανάμεσα στις δυνατότητες παρέμβασης των ιδιοκτητών και των τοπικών αρχών. Οι ασάφειες αυτές έχουν οδηγήσει πολλές φορές σε εκρηκτικές καταστάσεις σε βάρος του πρασίνου και των ελεύθερων χώρων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Μητροπολιτικού Πάρκου «Γουδί-Ιλίσος» στην Αθήνα με κατακερματισμό αρμοδιοτήτων ανάμεσα στη Νομαρχία, στους Δήμους και στους ιδιοκτήτες των επιμέρους εκτάσεων.

ΤΙ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΙ ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ; ΣΥΜΒΑΤΕΣ ΚΑΙ ΑΣΥΜΒΑΤΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΚΑΙ ΧΩΡΟΥΣ ΠΡΑΣΙΝΟΥ

4.3

ΤΙ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ;

4.3.1

Από την πολεοδομική νομοθεσία³⁹ όπως και από τη σχετική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) είναι ξεκάθαρο ότι στους κοινόχρηστους χώρους επιτρέπονται μόνο μερικές κατηγορίες ελαφρών κατασκευών. Συγκεκριμένα επιτρέπεται η κατασκευή σκαλοπατιών, χαμηλών τοίχων, κεκλιμένων επιπέδων. Επιτρέπονται επίσης στέγαστρα, αποχωρητήρια, περίπτερα, κιόσκια, τέντες, εγκαταστάσεις παιδότοπων και άθλησης (χωρίς κτίρια), πάγκοι, σιντριβάνια, φανοί, γλάστρες και στηρίγματα των φυτών. Οι κατασκευές πραγματοποιούνται από το Δήμο ή από άλλους δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς ύστερα από άδεια του Δήμου.

Επιτρέπεται επίσης η κατασκευή δικτύων υποδομής και εγκαταστάσεων κοινής ωφέλειας (σωληνώσεις και φρεάτια νερού, καλώδια ρεύματος και τηλεφώνου), χωρίς την έκδοση οικοδομικής άδειας. Επιτρέπονται επίσης προσωρινές λυόμενες κατασκευές για γιορτές με συγκεκριμένο, σύντομο χρόνο παραμονής.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί πως τα προαναφερόμενα επιτρέπονται σε εκείνους τους κοινόχρηστους χώρους πρασίνου που δεν διέπονται από ειδικότερες ρυθμίσεις προστασίας και διαχείρισης, όπως για παράδειγμα οι κηρυγμένες προστατευόμενες περιοχές και τα κληροδοτήματα που διέπονται από όσα προβλέπει η διαθήκη του κατά περίπτωση ευεργέτη.

4.3.2

ΤΙ ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ;

Απαγορεύεται⁴⁰ η κατασκευή κτιρίων, περιτοιχισμάτων και περιφράξεων, κλειστών στεγάστρων με **μόνιμες** κατασκευές που εξυπηρετούν ιδιωτικές χρήσεις όπως αναψυκτήρια. Απαγορεύονται επίσης όλες οι ιδιωτικές κατασκευές. Για παράδειγμα, οι «πέργκολες-αναψυκτήρια» ή τα πλαστικά κιόσκια με τραπεζοκαθίσματα που έχουν κατακλύσει τα τελευταία χρόνια τις πλατείες και τους πεζοδρόμους είναι με βάση τη νομοθεσία αυθαίρετα κατασκευάσματα⁴¹.

Απαγορεύονται, τέλος, οι κατασκευές που βρίσκονται κάτω από κοινόχρηστους χώρους. Έτσι, για να κατασκευαστεί ένας χώρος στάθμευσης κάτω από μία πλατεία δεν αρκεί η οικοδομική άδεια, αλλά απαιτείται και η αλλαγή του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της περιοχής.

Με απόφαση του 2007 του Συμβουλίου της Επικρατείας κρίθηκε ότι οι μόνιμες ή κινητές κατασκευές⁴² που αναπτύσσουν καφετέριες, εστιατόρια, μπαρ κ.λπ. σε κοινόχρηστους χώρους είναι παράνομες και αντισυνταγματικές.

Σύμφωνα με το ανώτατο δικαστήριο, προσκρούει στο Σύνταγμα κάθε κατασκευή προστεγασμάτων και των στηριγμάτων τους, εφόσον παρέχει στους ιδιοκτήτες των καταστημάτων τη δυνατότητα να μετατρέπουν κοινόχρηστο χώρο σε κλειστό ή ημίκλειστο, παρεμποδίζοντας την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών. Οι ΟΤΑ είναι υποχρεωμένοι να απομακρύνουν τέτοιες κατασκευές ή να ανακαλέσουν σχετικές άδειες, ενώ οι αρμόδιες αρχές που ανέχονται τέτοιες παρανομίες σε κοινόχρηστους χώρους μπορεί να υπέχουν ποινικές και αστικές ευθύνες.

40. *ό.π.*

41. *Βλ. επίσης Συνήγορος του πολίτη (2005), Κοινόχρηστοι χώροι, ειδική θεματική, Ετήσια Έκθεση 2005 και <http://www.synigoros.gr/perivallon/index.htm>*

42. *ΣτΕ 3447/2007*

Συγκεκριμένα, το ΣτΕ θεωρεί παράνομες όλες τις κατασκευές τέτοιου τύπου πέρα από τους νόμιμους εξώστες και τα οριζόντια κινητά προστεγάσματα σε ύψος τουλάχιστον τριών μέτρων. Παράνομα θεωρούνται ακόμα και τα στηρίγματα (δοκάρια) των νόμιμων εξωστών και τεντών, εφόσον αυτά μπαίνουν στον κοινόχρηστο χώρο και όχι σε τμήμα του καταστήματος.

Παράνομη είναι επίσης η μετατροπή των προστεγασμάτων σε κλειστό χώρο, είτε με πλαστικά φύλλα (νάιλον) είτε με τζάμι είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο που επεκτείνει τον κλειστό χώρο των καταστημάτων σε κοινόχρηστους χώρους (π.χ. πεζοδρόμια, παραλίες κ.λπ.).

Σύμφωνα με το ΣτΕ, οι δημοτικές αρχές έχουν υποχρέωση να απομακρύνουν τέτοιες αυθαίρετες κατασκευές (τέντες, τζάμια, νάιλον, δοκάρια κ.λπ.), που μειώνουν τους κοινόχρηστους χώρους και εφόσον έχουν δώσει άδειες για τέτοιες εγκαταστάσεις οφείλουν να τις ανακαλέσουν για λόγους δημοσίου συμφέροντος που αφορούν στην τήρηση του Συντάγματος και των πολεοδομικών διατάξεων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στις ελληνικές πόλεις παρατηρείται σταθερά ποσοτική συρρίκνωση και ποιοτική υποβάθμιση του δημόσιου ελεύθερου χώρου, είτε προς όφελος ιδιωτών, είτε λόγω της αδιαφορίας των αρμόδιων αρχών. Οι πλατείες καταλαμβάνονται από τραπεζοκαθίσματα καταστημάτων, κινούμενα και σταθμευμένα αυτοκίνητα κυριαρχούν στους δρόμους, ακτές και πάρκα αποκλείονται από την ελεύθερη πρόσβαση, αδόμητες εκτάσεις δίνουν τη θέση τους σε κτιριακές κατασκευές τεραστίων διαστάσεων. Αντίστοιχη υποβάθμιση χαρακτηρίζει τον ιδιωτικό ελεύθερο χώρο, ο οποίος γίνεται αντικείμενο οικονομικής εκμετάλλευσης σε βάρος της ποιότητας του αστικού χώρου που παράγεται. Η κλιμάκωση των φαινομένων αυτών έχει οδηγήσει τα τελευταία χρόνια σε ασφυκτικές συνθήκες διαβίωσης στις ελληνικές πόλεις.

Μεγάλη ελπίδα αναδύεται από την ολοένα αυξανόμενη κοινωνική εγρήγορση και δραστηριοποίηση, ειδικά στα ζητήματα προάσπισης της οικολογικής αξίας και του δημόσιου χαρακτήρα των ελεύθερων χώρων και του πρασίνου. Οι πιέσεις των κινήσεων πολιτών και οι εντυπωσιακές επιτυχίες που έχουν ήδη καταγραφεί καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό το κενό της ουσιαστικής περιβαλλοντικής πολιτικής από την πλευρά του κράτους. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις, η παρέμβαση των πολιτών έχει ανατρέψει την προδιαγεγραμμένη πορεία απώλειας σημαντικών χώρων πρασίνου.

Ελπίζουμε ότι αυτός ο οδηγός αναδεικνύει τις μεγάλες δυνατότητες αποτελεσματικής κοινωνικής δράσης για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στις πόλεις και διατηρούμε ακλόνητη την πεποίθηση ότι ένα από τα κλειδιά για τη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος βρίσκεται στα χέρια των πολιτών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγριαντώνη, Χρ., Φενερλή, Α. (1999). Ερμούπολη - Σύρος: ιστορικό οδοιπορικό. Αθήνα: ΔΕΑΕ-Ολός.

Αραβαντινός, Αθ. (2007). Πολεοδομικός σχεδιασμός: για μία βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου. Αθήνα: Συμμετρία.

Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη, Π. (1988). Υπαίθριοι χώροι στην πόλη: θέματα ανάλυσης και πολεοδομικής οργάνωσης αστικών ελεύθερων χώρων και πρασίνου. Αθήνα: Συμεών.

Δέδε, Μ., Παπασταθοπούλου, Χρ. (2009, 9 Μαΐου). Η αντίσταση στις γειτονιές - Φάκελος Κινηματική αυτοδιοίκηση. Ελευθεροτυπία, σελίδες 17-18.

Δραγούμης, Φ. (1988). Η Αθήνα των πουλιών. Νέα Οικολογία, 50, σ. 16-19.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας - Τα 23 εργοτάξια του ιστορικού κέντρου της Αθήνας (χ.χ.). Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ - ΥΠΠΟ.

Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος ΕΜΠ (1999). Μητροπολιτικό Πάρκο Γουδί-Ιλίσος, ερευνητικό πρόγραμμα, Αθήνα: Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας ΕΜΠ και Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας-ΥΠΕΧΩΔΕ.

Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος ΕΜΠ. Τελευταία πρόσβαση 9 Μαΐου 2009 από <http://www.arch.ntua.gr/envlab>.

Καλαντίδης, Γ. (2001). Η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας. Στο Ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας: η διαδικασία υλοποίησης ενός οράματος. Ημερίδα 15 Μαΐου 2001. Αθήνα: Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

Καραλή, Μ. (επιστ. υπεύθ.) (2000). Παρεμβάσεις στα ρέματα: εναλλακτικές προτάσεις σχεδιασμού, ερευνητικό πρόγραμμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Κοσμάκη, Π., Λιάπης, Γ., Λουκόπουλος, Δ., Μαντουβάλλου, Μ., Πολύζος, Γ. (επιστ. υπεύθ.) (1992). Ανάπτυξη κεντρικών περιοχών κα-

τοικίας: Μελέτη περίπτωσης Κάτω Πατήσια, ερευνητικό πρόγραμμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ-ΥΠΕΧΩΔΕ. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Λατσούδης, Π. (2009). Τα πουλιά του Εθνικού Κήπου. Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία. Τελευταία πρόσβαση 12 Μαΐου 2009 από <http://www.ornithologiki.gr/gr/hos/grkhpos.htm>.

Μέλισσας, Δ.Κ. (2007). Οι χρήσεις γης και το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Μέλισσας, Δ.Κ. (2007). Το έννομο συμφέρον και η προθεσμία στις πολεοδομικές διαφορές. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Μισιακός, Κ., Σβορώνου, Ε. (2000). Ένας οικολογικός περίπατος στον Εθνικό Κήπο. Αθήνα: WWF Ελλάς.

Μπελαβίλλας, Ν. (2005). Τόποι ανθρώπων. Σχόλια για το χώρο και την πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις ο Πολίτης.

Νάντσου, Θ. Για ένα πραγματικό 'Πράσινο' Ταμείο για το περιβάλλον. Ομιλία στην επιστημονική διημερίδα των Δήμων Ελληνικού, Αργυρούπολης και Γλυφάδας για το Μητροπολιτικό Πάρκο Ελληνικού. Ελληνικό: 18-19 Ιανουαρίου 2008. Τελευταία πρόσβαση 13 Μαΐου 2009 από <http://www.koinidrasi.gr/article.php?id=154>.

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αθήνας-Πειραιά (2009). Αττικό Πράσινο. Τελευταία πρόσβαση 12 Μαΐου 2009 από <http://www.attiko-prasino.gr>.

Πάντος, Π. (2001). Κωδικοποίηση νομοθεσίας για την πολιτιστική κληρονομιά. Αθήνα: ΥΠΠΟ.

Παπαγιάννης, Θ., Βλαστός, Θ., Πολύζος, Ι., Αθανασούλη - Ρογκάκου, Αθ., Αραβαντινός, Α., Κοσμάκη, Π., Μπιρμπίλη, Κ., Στάμου, Α., Σκίκος, Γ. (1999). Σχεδιασμός πόλεων και περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Παρατηρητήριο Ελεύθερων Χώρων Αθήνας-Αττικής. Τελευταία πρόσβαση 9 Μαΐου 2009 από <http://www.asda.gr/elxoroι/>.

Παυλίδης, Δ. (2003, 23 Φεβρουαρίου). Το Πεδίο του Άρεως [Επτά Ημέρες]. Καθημερινή της Κυριακής, σελίδες 25 - 28.

Σαρηνγιάννης, Γ.Μ. (2006). Δρόμοι και πεζόδρομοι στον αστικό χώρο: Καθοδικός σχεδιασμός, Επί μέρους στοιχεία, Ορολογία. Αθήνα: ΕΜΠ.

Στίγκας, Θ.Ν. (επιμ.) (2004). Πολεοδομική νομοθεσία. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Συνήγορος του Πολίτη (2005). Κοινόχρηστοι χώροι, Ειδική θεματική, Ετήσια έκθεση 2005. Τελευταία πρόσβαση 30 Απριλίου 2009 από <http://www.synigoros.gr/perivallon/index.htm>.

Συνήγορος του Πολίτη (2005). Καθορισμός των ζωνών αιγιαλού, παραλίας και παλαιού αιγιαλού, Νομοθετική πρόταση, Ετήσια έκθεση 2005. Τελευταία πρόσβαση 30 Απριλίου 2009 από <http://www.synigoros.gr/perivallon/index.htm>.

Συρακούλης, Κ., Φεφές, Μ., Πούλιου, Α. (2009). Οδηγός για το περιβάλλον: Οργάνωση και λειτουργία περιβαλλοντικών οργανώσεων. Αθήνα: WWF Ελλάς.

Τραυλός, Ι., Κόκκου, Α. (1980). Ερμούπολη. Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος.

Τσουνης, Γρ. (2007). Εθνικός Κήπος: Η πράσινη καρδιά της Αθήνας. Greenapple. Τελευταία πρόσβαση 13 Μαΐου 2009 <http://www.greenapple.gr>.

Χατζοπούλου-Τζίκα, Α. (2003). Πολεοδομικό δίκαιο. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ.

Fuller, R.A., Gaston, K.J. (2009). The scaling of green space coverage in European cities, *Biology Letters*. The Royal Society.

MONUMENTA. Τελευταία πρόσβαση 18 Απριλίου 2009 από <http://www.monumenta.org>.

Yerolympos, A. (1996). *Urban Transformations in the Balkans (1820 - 1920)*. Thessaloniki: University Studio Press.

WWF Ελλάς (2004, Φεβρουάριος). Αστικό πράσινο: Η ανάσα της πόλης χάνεται: κείμενο παρέμβασης για τους κοινόχρηστους χώρους πρασίνου. Αθήνα.

Παράρτημα

ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΑΣΤΙΚΟΙ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΟΙ ΧΩΡΟΙ

«Κώδικας Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας» ΠΔ14.7/27.7.1999, ΦΕΚ 580Δ/1999 και Ν.1577/1985
«Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός»

Άρθρο 2: Ορισμοί

Άρθρο 19: Κατασκευές σε κοινόχρηστους χώρους

Υ.Α.285/2004 «Έγκριση πολεοδομικών σταθερότυπων (standards) και ανώτατα όρια πυκνοτήτων που εφαρμόζονται κατά την εκπόνηση των γενικών πολεοδομικών σχεδίων, των σχεδίων χωρικής και οικιστικής οργάνωσης «ανοικτής πόλης» και των πολεοδομικών μελετών»

Άρθρο 5: Κοινωνική - Τεχνική υποδομή

Ν. 3208/2003 (ΦΕΚ303 Α) για την «Προστασία των δασικών οικοσυστημάτων, κατάρτιση δασολογίου, ρύθμιση εμπραγμάτων δικαιωμάτων επί δασών και δασικών εν γένει εκτάσεων και άλλες διατάξεις»

Άρθρο 1, παρ. 5: «Στις διατάξεις του παρόντος νόμου υπάγονται και τα εντός των πόλεων και των οικιστικών περιοχών πάρκα και άλση, καθώς και οι εκτάσεις που κηρύσσονται ή έχουν κηρυχθεί με πράξη της αρμόδιας αρχής ως δασωτές ή αναδασωτές»

**ΙΔΙΩΤΙΚΟΙ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ
ΧΩΡΟΙ ΣΤΗΝ
ΠΟΛΗ**

«Κώδικας Βασικής Πολεοδομικής
Νομοθεσίας» ΠΔ14.7/27.7.1999,
ΦΕΚ 580Δ/1999 και Ν.1577/1985
«Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός»

Άρθρο 8: Κάλυψη του οικοπέδου

Άρθρο 13: Ενεργό οικοδομικό τετράγωνο

Άρθρο 17: Κατασκευές στους ακάθυπτους
χώρους

Άρθρο 27: Αρμόδια αρχή για την εφαρμογή
του νόμου

**ΟΙ ΑΣΤΙΚΟΙ
ΧΩΡΟΙ
ΕΙΔΙΚΩΝ
ΡΥΘΜΙΣΕΩΝ**

Ν.3028/2002 «Για την προστασία των
Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστι-
κής Κληρονομιάς».

Ν.5351/1932 «Περί κωδικοποιήσεως
των διατάξεων του Νόμου 5351 ως και
των εν ισχύϊ σχετικών διατάξεων των
Νόμων ΒΧΜΣΤ', 2447, 491, 4823 και
του Ν.Δ. της 12/16 Ιουνίου 1926 εις εν
ενιαίον κείμενον νόμου, φέρον τον αριθ.
5351 και τον τίτλον *Περί Αρχαιοτήτων*».

Ν.ΒΡΞΖ/1893 «Περί αναγκαστικής
απαλλοτριώσεως ακινήτων προς
συντήρησιν ή ανεύρεσιν αρχαιοτήτων».

Ν.2745/1999 «για τη σύσταση προσωρι-
νής υπηρεσίας για αξιοποίηση και μετε-
γκατάσταση στρατοπέδων»

**ΜΕΓΑΛΟΙ
ΦΥΣΙΚΟΙ
ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΜΕΣΑΪΗ ΓΥΡΩ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ**

N.1650/1986 «για την Προστασία του Περιβάλλοντος»

N.998/1979 «Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας»

N.2971/2001 «Αιγιαλός, παραλία και άλλες διατάξεις»

N.1337/1983 «Επέκταση του πολεοδομικού σχεδίου, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις»

Π.Δ.236/1984 «Περιφράξεις παραλιακών οικοπέδων»

N.880/1979 «Περί καθορισμού ανωτάτου ορίου συντελεστού δομήσεως, εισαγωγής του θεσμού μεταφοράς συντελεστού δομήσεως και ετέρων τινών διαρρυθμίσεων της πολεοδομικής νομοθεσίας.»

N.2052/1992 «Μέτρα για την αντιμετώπιση του νέφους και πολεοδομικές ρυθμίσεις»

N.3010/2002 «Εναρμόνιση του Ν.1650/1986 με τις Οδηγίες 97/11Ε.Ε. και 96/61 Ε.Ε., διαδικασία οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέματα και άλλες διατάξεις».

ΤΙ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΙ ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ;	«Κώδικας Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας» ΠΔ14.7/27.7.1999, ΦΕΚ 580Δ/1999 και Ν.1577/1985 «Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός» Άρθρο 19: Κατασκευές σε κοινόχρηστους χώρους
ΠΩΣ ΚΑΤΟΧΥΡΩ- ΝΕΤΑΙ ΕΝΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΚΑΙ ΕΝΑΣ ΠΡΑΣΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ;	Ν.3463/2006 «Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων»

ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

ΔΕΚ:	Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΥΑΘ:	Δημοτική Επιχείρηση Αποχέτευσης Θεσσαλονίκης
ΔΟΚΚ:	Διεύθυνση Οικοδομικού και Κτιριοδομικού Κανονισμού
ΕΔΑΔ:	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρώπων Δικαιωμάτων
ΕΕ:	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΜΠ:	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
ΕΤΕΡΠΣ:	Ειδικό Ταμείο Εφαρμογής Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Σχεδίων
ΕΥΔΑΠ:	Εταιρεία Ύδρευσης Αποχέτευσης Πρωτεύουσας
ΕΥΠΕ:	Ειδική Υπηρεσία Περιβάλλοντος
ΚΑΠΑΨ:	Κέντρο Αποκατάστασης Πολιτικών Αναπήρων Ψυχικού
ΚΑΣ:	Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο
ΚΕΒΟΠ:	Κέντρο Εκπαίδευσης Βαρέων Όπλων Πυροβολικού
ΚΕΔΒ:	Κέντρο Εκπαίδευσης Διαβιβάσεων
ΚΕΔ:	Κτηματική Εταιρεία Δημοσίου
ΚΠΣ:	Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
ΚΣΝΜ:	Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων
ΜΚΟ:	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΜΜΕ:	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
Ν:	Νόμος
ΟΤΑ:	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΠΔ:	Προεδρικό Διάταγμα

- ΣτΕ:** Συμβούλιο της Επικρατείας
- ΤΕΕ:** Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος
- ΥΑ:** Υπουργική Απόφαση
- ΥΕΘΑ:** Υπουργείο Εθνικής Άμυνας
- ΥΠΕΧΩΔΕ:** Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας
και Δημοσίων Έργων
- ΦΕΚ:** Φύλλο Εφημερίδας Κυβέρνησης

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1: Μητροπολιτικό Πάρκο Γουδί-Ιλυσός. Σχέδιο γενικής διάταξης, Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος ΕΜΠ, 1999

Εικόνα 2: Κατάληψη δημόσιων χώρων από χρήσεις αναφυκής στον Πειραιά, Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος ΕΜΠ, 2009

Εικόνα 3: Οι ήπιες διαμορφώσεις του πάρκου στο Αλκαζάρ της Λάρισας με το χώμα και το υψηλό πράσινο επιτρέπουν το ελεύθερο παιχνίδι των παιδιών

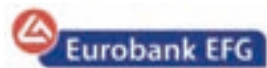

Εικόνα 4: Παραλίμνιος περίπατος στις όχθες της λίμνης Παμβώτιδας στην πόλη των Ιωαννίνων

Εικόνα 5: Διαμόρφωση αρχαιολογικού χώρου, ελεύθερου χώρου πρασίνου και μικρού χώρου αναψυχής στο Κάστρο των Ιωαννίνων

Η παρούσα έκδοση έγινε με την ευγενική χορηγία της

ISBN: 978-960-85918-8-2